

Kunsten å være en kulturrik kirke

- om synet på kultur i Den norske kirkes første kulturmelding

VITENSKAPELIG OPPGAVE PRESENTERT FOR GRADEN
CANDIDATA PHILOLOGIÆ

Leonora Onarheim

Det teologiske fakultet
UNIVERSITETET I OSLO
Våren 2007

Forord

Spørsmål knyttet til kunst i kirken, var min inngangsport til temaet i denne oppgaven. I tillegg til min akademiske utdanning, har jeg en praktisk kunstutdanning, og jeg har lenge arbeidet med problemstillinger knyttet til kunst og tro. Det var derfor ikke tvil om at jeg ønsket å skrive om kunst og teologi. Behovet for forskning på dette området, ble aktualisert i møter med blant andre Utsmykkingsfondet for offentlige bygg. Her kom det frem en rekke problemer som er knyttet til samarbeid mellom kunstnere og kirkelige instanser, og til mangelen på retningslinjer for samtidskunst i kirken. Det har likevel vært en lang vei fra dette emnet, og til den oppgaven om kirke og kultur som her foreligger. Det har vært både spennende og krevende å skrive om noe som det ikke har vært forsket på tidligere. Underveis har jeg fått uvurderlig støtte fra en rekke personer som fortjener en stor takk.

Jeg vil spesielt takke min veileder Hallgeir Elstad for en ukuelig optimisme og støtte, samt for gode samtaler i prosessen. Andre viktige faglige innspill har jeg fått fra Kjartan Leer-Salvesen og Merethe Roos. Jeg vil også takke Per Dehlin, Einar Solbu, Dag Solhjell, Ida Andersson, Borghild Volckmar og andre fagpersoner jeg har vært i kontakt med for imøtekommenhet og stor vilje til å hjelpe. Hos Norske kirkeakademier har Margunn Sandal og Berit Johnsen vært fleksible og behjelpelige, en stor takk til dere!

Denne oppgaven hadde ikke vært den samme uten tålmodig teknisk assistanse og geniun omsorg fra Elizabeth Kerr og Jon Nilsen. Jeg er også takknemlig for verdifulle samtaler med Hans Olaf Delviken, korrekturlesning av Tyra T. Tronstad, råd og gjennomlesning fra stipendiater og medstudenter, samt stor tålmodighet og forståelse fra venner og familie under en hektisk periode.

Oslo, mai 2007
Leonora Onarheim

Innhold

1	Innledning	1
1.1	Bakgrunn	1
1.2	Problemstilling	3
1.3	Metode	5
1.4	Forskningslitteratur	7
1.5	Teorier om kultur og teologi	8
1.5.1	Typologier for forholdet mellom teologi og kultur	9
1.5.2	Teologiens kulturbundethet	14
1.6	Definisjoner og avgrensninger	21
1.7	Disposisjon for oppgaven	24
2	Kirke og kultur - et historisk riss	25
2.1	Kulturbegrepets historie	25
2.1.1	Cultura - fra dyrking til dannelselse	25
2.1.2	Nye, vitenskapelige kulturbegreper	27
2.1.3	Et hyperkomplekst begrep	29
2.2	Kultur - kirkens vedvarende utfordring	30
2.2.1	Fra enhetssamfunn til differensiering	30
2.2.2	Kulturnasjonen Norge	33
2.3	Noen rissede linjer	37
3	Kunsten å være kirke	39
3.1	En kirkelig kulturmelding blir til	39
3.2	Form	42
3.3	Innhold	43

3.3.1	Kirken, kunsten og kulturen - en introduksjon	43
3.3.2	Ord om Gud, ord om kunst - en refleksjon	45
3.3.3	Kirken og kunstartene - et kart	48
3.3.4	Veivalg	51
3.3.5	Epilog	54
3.4	Budskap	55
3.4.1	“Sannhetens Ånd virker overalt hvor forvandling skjer”	55
3.4.2	“Utvalget plasserer kirken midt i kulturlivet”	60
3.4.3	“Ta i bruk eitkvart kunstuttrykk som kan løfte heile mennesket”	63
3.5	Sammenfatning av kulturmeldingen	64
4	Kulturmeldingen på høring	67
4.1	Høringens form og formål	67
4.2	Høringsinstansene	68
4.3	Høringssvarene	71
4.4	Kulturmeldingen er “et inspirerende og samtidsrettet dokument”	72
4.5	Et problematisk kultursyn	73
4.5.1	“Kirken og kulturen må ikke bli så eksklusiv”	74
4.5.2	“En litt for voldsom omfavnelse av kunsten”?	77
4.5.3	“En dialog forutsetter to stemmer”	80
4.6	Kritikk av meldingens teologi og ekklesiologi	81
4.6.1	Med mennesket i sentrum	82
4.6.2	“En kirke der mangfoldet kan samles”	85
4.6.3	“Fråvere av kunst er utenkjeleg”	87
4.6.4	“Noe mer enn et nøytralt hylster”	88
4.6.5	Hvem legger premissene for samarbeidet?	90
4.7	“Kulturåpenheten er samtidens virkelighetsforståelse”	92
4.8	Er kompetansesentre løsningen?	94
4.9	Oppsummering av høringen	96
5	Kultursynet til drøfting	99
5.1	Hva omfatter “kultur”?	99
5.1.1	Hvor ble det av fellesskapsperspektivet?	100
5.1.2	Ble kulturmeldingen en kunstmelding?	101

5.2	Teologiske motiver i kultursynet	103
5.2.1	Generell og spesiell åpenbaring	104
5.2.2	Synd og nåde	106
5.2.3	Skapelse og inkarnasjon	108
5.2.4	Avgjørende teologiske motiver i kulturmeldingen	110
5.3	Et kulturbundet kultursyn?	111
5.3.1	Hva er kulturbundethet, og hvem angår det?	111
5.3.2	Er “et dynamisk samspill” mulig?	113
5.3.3	Kolonialisering av kirkens kulturprosjekt?	115
5.4	Oppsummering av drøfingen	120
6	Kunsten å fortsette	123
6.1	Konklusjon	123
6.2	Utsyn	125
A	Høringsmaterialet	129
A.1	Høringsnotat	129
A.2	Liste over høringsinstanser	132
B	Kilder	133
B.1	Upublisert materiale	133
B.2	Kulturmeldingen	133
B.3	Høringssvarene	134

Kapittel 1

Innledning

1.1 Bakgrunn

I denne oppgaven skal jeg studere kulturmeldingen *Kunsten å være kirke. Om kirke, kunst og kultur*. Den er den første kirkelige kulturmeldingen i Norge, og ble utarbeidet i 2004-2005 av Norske kirkeakademier for Den norske kirke. Hensikten med kulturmeldingen var å kartlegge kirkens kulturelle rolle i samfunnet, utvikle en teologisk refleksjon rundt denne rollen, samt å utarbeide en strategi for en fremtidig kirkelig kultursatsing. Hovedrådet i meldingen er å etablere et Kirkens senter for skapende og utøvende kunst, og dette rådet følges opp med et pilotprosjekt som skal startes opp nå i 2007. Senterets formål og oppgaver er blant annet basert på kulturmeldingens teologiske refleksjon over forholdet mellom kirke og kultur.

Spørsmålet om hvordan forholdet mellom kirken og kultur er - og burde være - er like gammelt som kristendommen selv. Teologer - fra Paulus og Augustin, via Luther og frem til i dag - har tolket forholdet forskjellig. Noen har kjempet for et skarpt skille mellom kirke og kultur. De har forsøkt å formulere teologiske sannheter i tidløse termer slik at budskapets evige og allmenngyldige karakter kan komme frem. Andre har forsøkt å bygge bro mellom kirke og kultur. De har bevisst brukt samtidens termer i sin teologi, fordi de mente at teologien ikke kna forstås uavhengig av sin kontekst. Disse teologene har risikert at deres teologi ikke reflekterer det tidløse og universette i det kristne budskapet. Disse to hovedlinjene, den kulturskeptiske og den kulturoptimistiske, har gått parallelt i teologihistorien.

I vår tid ser vi en fornyet teologisk interesse for kultur, og økt fokus på estetiske dimensjoner ved

religionen. Dette gir seg utslag i forskning på forholdet mellom kultur og teologi, for eksempel i England,¹ kirkelige rapporter om forholdet mellom kirken og dens kulturelle oppdrag i Tyskland² og utredninger om kirkens plass i kulturen i Sverige.³ I Norge finner vi denne trenden i en forsterket estetisk dimensjon ved KRL-faget i den norske grunnskolen, i forskningsprosjekter om religionsestetikk.⁴ og i en ny, kirkelig kultursatsing. I Den norske kirkes strategiplan for 2005-2008, står det at kirken vil “bruke samtidens kunst- og kulturuttrykk og gi rom for det kulturelle mangfold,” og “gi rom for unges kultur, engasjement og kreativitet.”⁵ Dette er en ny trend. Inntil nylig manglet kirken en teologisk refleksjon over moderne kunstutsmykking i Den norske kirke.⁶

Samfunnsforskning viser at denne fornyede interessen i Norge ikke bare er et høykirkelig og akademisk fenomen. I forskningsprosjektet *Gud på Sørlandet* ved Høgskolen i Agder,⁷ kommer det blant annet frem at to tredjedeler av menighetene som svarte, ønsker å ta kunsten mere i bruk enn de gjør i dag. I et intervju med Vårt Land sier forskeren Harald Olsen at “Den sørlandske spiritualiteten er i endring, og denne endring går i retning av det jeg kaller en kontemplativ og en rituell/estetisk spiritualitet.”⁸ Denne tendensen finner vi ikke bare på Sørlandet. Undersøkelsen “Folkekirke 2000” viser en jevn og høy interesse for at kirken skulle prioritere konserter i kirken til tross for begrensede ressurser.⁹ Oppslutningen rundt høringen til kulturmeldingen, viste et engasjement i kirkekulturelle spørsmål i menigheter over hele landet. Når kirken nå investerer i et senter, er intensjonen at det skal være en koordinerende instans mellom grasrot-initiativet i den lokale menigheten og de profesjonelle ressursene, samt mellom kirke og stat i nasjonale tiltak

---

¹Prosjektet “Theology Through the Arts”, University of St Andrews, Scotland (for mer info, se 2007/13. april <http://www.theolarts.org/project.html>) og *The Centre for the Study of Literature Theology and the Arts* University of Glasgow. (for mer info, se 2007/2. mai http://www.religions.divinity.gla.ac.uk/Centre_Literature/index.htm)

² Rapporten *Gestaltung und Kritik zum Verhältnis von Protestantismus und Kultur im neuen Jahrhundert*, Evangelische Kirche in Deutschland (1999)

³For eksempel *Utredningen om kyrkomusikens ställning som en del av det offentliga musiklivet i Sverige* for Svenska kyrkan, 2003 (NKAs arkiv (3, “Musikk”)), og Stefan Klimt: *Kultur - teologi - kyrka. En problemorienterad inventering av aktuell forskning om teologi och konst*, en utredning bestilt av Svenska kyrkans kulturråd, 2003 (NKAs arkiv (3, “Artikler, foredrag”))

⁴ Forskningsprosjektet *Sanselighet og transcendens - det hellige og det sublime i et religionsestetisk perspektiv*, ved Universitetet i Oslo, 2007/28. april <http://www.tf.uio.no/aktuelt/religionsestetikk>

⁵Den norske kirke, Strategiplan (2005-2008), under henholdsvis “Gudstjenesteliv” og “Ung i kirken”.

⁶Refsum (2000):18

⁷<http://www.hia.no/hum/Forskning%20og%20formidling/GpS%20070207.htm>

⁸*Vårt Land* (13.10.2004a)

⁹Høeg, I. M., Hegstad, H. og Winsnes, O. G. (2000):70

som *Den kulturelle skolesekken*. Opprettelsen av senteret er begrunnet ut fra kulturmeldingens teologiske refleksjon over kultur, og dens syn på hvordan forholdet mellom kirke og kultur bør være, og hva kultur er, vil derfor kunne få ringvirkninger for hele Den norske kirke.

1.2 Problemstilling

Denne hovedoppgavens overordnede tema er forholdet mellom kirke og kultur. Hovedtemaet er hvordan dette forholdet fremstilles i kulturmeldingen for Den norske kirke. Problemstillingen er hvilket kultursyn som kommer frem i *Kunsten å være kirke. Om kirke, kunst og kultur*. Problemstillingen bygger på forutsetningen om at kirkens kultursyn er avgjørende for hvordan forholdet mellom kirke og kultur forstås.

Problemstillingen skal besvares gjennom spørsmål som: Hvordan defineres og brukes begrepet kultur? I følge filosofen Raymond Williams (1921-1988) er *kultur*, sammen med *natur*, et av de mest kompliserte ordene i vårt språk.¹⁰ Bare innenfor den engelske sosiologiske og antropologiske vitenskapelige litteraturen fant man ved en optelling i 1952 minst 164 uttalte definisjoner.¹¹ Når kultur skal defineres, er derfor mulighetene mange. Jeg forutsetter at definisjonen har betydning for kulturmeldingens fremstilling, og spesielt for hvilke form for kultur som trekkes inn i kartleggingen. Derfor vil et studium av kulturdefinisjonen, utvalget av kulturelle uttrykk og kulturmeldingens generelle fremstilling, si oss noen om kultursynet i meldingen.

Videre vil jeg undersøke sammenhengen mellom meldingens teologiske refleksjon og -kultursyn. Analyser av hvordan kirken eller teologer i en bestemt periode har forholdt seg til kulturen, blant annet foretatt av teologen H. Richard Niebuhr (1894-1962), har vist at forskjellige teologiske motiver vektlegges for å rettferdiggjøre et kultursyn. Noen baserer sin argumentasjon på motiver fra skapelsen og inkarnasjonen, andre på synd og nåde. Niebuhrs studier av hvilke motiver som vektlegges i argumentasjonen for eller mot kultur, har ført frem til en femdelt typologi som skal presenteres litt senere i dette kapittelet. Gjennom undersøkelsen av kulturmeldingen vil jeg finne ut hvilken typologi som best karakteriserer fremstillingen av forholdet mellom kultur og kirke i

---

¹⁰Williams (1990):87-93

¹¹Kluckhohn, C. og Kroeber, A. G. M.:1963 *Culture. A critical review of concepts and definitions* New York: Random House, jamfør Fink (1988):11

meldingen, og hva dette forteller oss om kultursynet.

I forbindelse med problemstillingen vil jeg også spørre: i hvilken grad reflekterer utvalget som skrev kulturmeldingen, over forholdet mellom samtidens kultursyn og sitt eget? Flere forskere, blant andre teologen Niels Henrik Gregersen (f. 1956), har påpekt hvor viktig det er at teologien anerkjenner sin kulturbundet, det vil si at teologien er påvirket av omverden. Kulturmeldingens omverden - vår tid - er preget av det som filosofer og sosialantropologer har identifisert som sekulariserings- og rasjonaliseringsprosesser. Disse prosessene, som jeg snart vil presentere mer utførlig, kan føre til fremmedgjøring av mennesket. Prosessene er relevante fordi teologien, ifølge Gregersen, pådrar seg omkostninger om den forsøker å formulere læresetninger og råd uavhengig av dem. Gregersen mener også at om teologien anerkjenner sin kulturbundethet, vil den ha mulighet for selvfornyelse. Med Gregersen kan vi derfor spørre: Anerkjenner utvalget at det selv er bundet til kulturen på en slik måte at dets råd, som å opprette et senter, gir flere muligheter enn omkostninger?

Kulturmeldingens fremstilling og kultursyn er verdt å studere av flere grunner. Jeg har allerede antydnet at noen av kulturmeldingens råd blir fulgt opp ved at et Kirkens senter for skapende og utøvende kunst opprettes, og at meldingen dermed får konsekvenser for kultursatsningen til Den norske kirke. Derfor mener jeg det er interessant å undersøke forutsetningene som rådene bygger på. Mitt studium er basert på antagelsen om at det er en sammenheng mellom rådene som gis i kulturmeldingen, og den teologiske refleksjonen og kartleggingen av kunstnerisk kirkelig virksomhet som vi finner i den. Å undersøke hvordan fremstillingen i kulturmeldingen er, vil da si oss noe om hvordan kultursynet som legger føringer for senteret er. Resultatet av forskningen kan derfor bidra til å klargjøre motiver for senterets etablering og dets oppgaver. Videre vil forskning på kulturmeldingen være med på å øke vår systematiske kunnskap om feltet kultur og religion generelt, og om kultur og Den norske kirke spesielt.

Problemstillingen *hvordan er kultursynet i kulturmeldingen for Den norske kirke*, vil altså utforskes ved en analyse av kulturmeldingens fremstilling av kirke, kultur og forholdet mellom disse. Hovedvekten vil ligge på den teologiske refleksjonen knyttet til meldingens kultursyn.

1.3 Metode

Mine primærkilder har vært *Kunsten å være kirke* og svarene fra høringen til kulturmeldingen, samt dokumentasjon av utvalgets arbeid samlet i arkivet til Norske kirkeakademier.¹² Materialet som jeg har valgt å forske på, berører flere fagfelt og fordrer forskjellige metodiske tilnærminger. I det følgende skal jeg si mer om hva jeg har valgt å legge vekt på under arbeidet med oppgaven.

Innholdet i kulturmeldingen *Kunsten å være kirke* dekker fagområder som kirkehistorie, kulturhistorie, kunsthistorie, teologi og religionsestetikk. Utvalget begrunner ikke sine valg eller fremstilling i kulturmeldingen ved å referere til teologer, filosofer eller lignende. Jeg har derfor valgt en kirkehistorisk, ikke en teologisk-systematisk tilnærming til materialet. Med vekt på ekklesiologiske og kulturteologiske emner har jeg foretatt en tekstnær analyse av kulturmeldingen.

Jeg har foretatt både en kvalitativ og en kvantitativ undersøkelse av høringssvarene. I den kvalitative undersøkelsen studerte jeg ulike typer kritikk av meldingen i lys av teorier om kultur og teologi. I tillegg til en innholdsanalyse, har jeg brukt kvantitativ metode for å se på frekvensen av visse innvendinger som vil gi oss et bilde av hvordan kulturmeldingen generelt blir oppfattet av høringsinstansene. Kvantitativ metode forbindes ofte med store mengder data og behov for spesialiserte analysemetoder. Mitt datatilfang var imidlertid så lite at det holdt med en enkel opptelling av resultatene for å belyse problemstillingen. Hensikten med den kvantitative undersøkelsen er å se noen tendenser i materialet, ikke å gi en endelig og fullstendig kvantitativ dataanalyse.

I min gjennomgang av høringsmaterialet avdekket jeg noen paralleller mellom høringsinstansenes kritikk mot meldingen, og klassiske sosiologiske teorier om forskjellige former for fremmedgjøring. Disse teoriene kan bidra til forståelse av kultursynet i meldingen, og jeg har derfor valgt å inkludere dem i min analyse. Hovedtrekk ved de sosiologiske teoriene introduseres under *Teorier om kultur og teologi*. Her presenteres også Gregersen og hans bok *Teologi og kultur. Protestantismen mellom isolation og assimilation i det 19. og 20. århundrede* (1988), som har vært en viktig inspirasjonskilde i mitt arbeide. Gregersens prosjekt er litt annerledes enn mitt. I *Teologi og kultur* undersøker Gregersen hva som er teologiens subjekt, -hovedkilder og -funksjon

---

¹²NKAs arkiv. Arkivkode 750 *Kulturmelding* (arkivboks 1-6)

i det postmoderne samfunnet. Han forsøker å vise hvilke omkostninger teologien pådrar seg om den ikke tar høyde for sin kulturbundethet. I kulturmeldingen, som er mitt objekt, er heller problemstillingen hvilke fordeler kirken kan få ved å ta sin kulturbundethet på alvor. Jeg har likevel hatt god nytte av hans fremstilling av forholdet mellom kirke og kultur, spesielt hans utlegninger om teologiens kulturbundethet, som jeg vil si mer om i *Teorier om kultur og teologi*.

Generelt i oppgaven har jeg anvendt både induktiv og hypotetisk, deduktiv metode. Jeg startet med å undersøke et felt som hverken jeg eller andre har forsket på før, hvilket fordrer en induktiv tilnærming til materialet. Under arbeidet fant jeg frem til teorier som kunne anvendes i analysen. Jeg fikk dermed teorier som jeg ønsket å teste, hvilket fordrer en hypotetisk, deduktiv metode. Bruk av flere metoder, metodetriangulering, kan gi ekstra arbeid og føre til at resultatene avviker fra hverandre etter hvilke metode som er brukt.¹³ Men det kan også føre til at metodenes svake sider oppveier hverandre,¹⁴ og det er denne effekten jeg ønsker når jeg i det følgende kombinerer en kvantitativ og en kvalitativ undersøkelse med en deduktiv og en induktiv tilnærming.

Som en del av min undersøkelse har jeg vært i kontakt med flere av de som var involvert i prosessen med meldingen og høringen, som Einar Solbu, Margunn Sundal, Kjartan Leer-Salvesen og Per E. Dehlin. Jeg har også hatt møter med representanter for noen av høringsinstansene, som Utsmykkingsfondet for offentlige bygg og Det teologiske menighetsfakultet. Alle samtaler har gitt verdifull informasjon og inspirasjon underveis i arbeidet. Jeg har likevel valgt å ikke benytte det materialet som er generert fra kontakten direkte i oppgaven, fordi det ikke bragte inn aspekter som var sentrale for min problemstilling.

Til slutt i dette metodiske risset, vil jeg knytte noen refleksjoner til forholdet mellom meg og mitt objekt, kulturmeldingen. Jeg problematiserer fenomener i min samtid. Dette er metodisk utfordrende fordi jeg inngår i samme kontekst som mitt objekt. Det fører lett til en sammenblanding av perspektiver og motiver. Historikere generelt unngår helst å studere sin samtid av frykt for at egne sympatier, antipatier og fordommer kan prege dem for mye. (Dette kan selvfølgelig også prege analyse av eldre epoker.) I ytterste konsekvens risikerer forskeren å bli en normativ pådriver for betydningen og verdien som noen i samtiden ønsker å eksponere, og hun

---

¹³ Keats, D. M.:2000, *Interviewing. A practical guide for students and professionals*. Open University Press, Philadelphia, USA:80, jamfør Lie (2002):15

¹⁴ Halvorsen (1993):95, jamfør Lie (2002):15

kan fungere som markedsfører og faglig alibi for sitt objekt. Vi kan likevel ikke la være å studere vår samtid, men det er viktig å være klar over fallgruvene og strebe for å motvirke de negative effekter vinklingen kan ha. I mitt tilfelle vil det for eksempel være viktig å ikke fungere som en pådriver for eller sabotør av fremdriften av opprettelse av et senter. Jeg står spesielt i denne faren fordi jeg tidligere i dette kapittelet har antydnet at resultatet av min forskning vil kunne anvendes i utformingen av et senter. Jeg vil unngå denne fellen ved å tilstrebe en nyansert fremstilling og ved å ikke gi råd, kun peke på utfordringer og problemområder.

1.4 Forskningslitteratur

Det er tidligere ikke blitt forsket på den eneste norske kirkelige kulturmeldingen, *Kunsten å være kirke*. Jeg har derfor ikke hatt noen forskningslitteratur å ta utgangspunkt i eller å forholde meg til. Området kirke og kultur, og forholdet mellom dem, har derimot vært gjenstand for forskning i lengre tid, så på dette feltet er det skrevet svært mye. Jeg har ikke funnet det hensiktsmessig å presentere dette forskningsfeltet i sin helhet, da det er meget omfattende og inkluderer en rekke temaer som ikke berøres i denne hovedoppgaven. Men jeg vil trekke frem enkelte teorier som er relevante for min fremstilling i neste delkapittel, *Teorier om kultur og teologi*. I det følgende vil jeg kort oppsummere det som er skrevet om kulturmeldingen *Kunsten å være kirke*, for å gi et innblikk i hva jeg har bygget min forskning på, og hva jeg ikke har inkludert i mitt arbeid.

Kirkerådet besørget to sammenfatninger av kulturmeldingen og høringsmaterialet. Den ene er en redigert utgave av høringssvarene sortert etter høringsspørsmålene, tilsammen på 72 sider. Denne sammenfatningen var vedlegg til saksdokumentene på Kirkemøtet i 2005.¹⁵ Den andre sammenfatningen er på tilsammen 36 sider og er gjengitt i sakspapirene til møte i Kirkerådet i 2005¹⁶ og til Kirkemøtet samme år.¹⁷ Den har, i tillegg til et resymé av høringsmaterialet, en refleksjon over høringssvarene, og identifiserer to hovedankepunkter mot meldingen i materialet. Det ene er at meldingen er forankret i kunsten, det andre dens vektlegging av profesjonelle aktører fremfor amatører. Sammenfatningen kommenterer også rådene som gis i kulturmeldingen, og konkluderer med at flere av utvalgets anliggender blir ivaretatt i ny

---

¹⁵Den norske kirke, KM 7.1/05 (14.11.2005-19.11.2005)

¹⁶Den norske kirke, KR 56/05 (08.09.2005-09.09.2005)

¹⁷Den norske kirke, KM 7.1/05 (14.11.2005-19.11.2005)

tjenesteordning for kantorer, vedtatt på Kirkemøtet 2004.¹⁸ Forslaget om å opprette sentre diskuteres, og det fastslås at “på grunnlag av kulturmelding og høring er det ikke grunnlag for at årets Kirkemøte kan vedta å opprette ressurs- og kompetansesentre, men Kirkemøtet vil kunne gi retning og legge føringer på hvilke modeller som bør legges til grunn for den videre utredning.”¹⁹ Jeg har ikke brukt disse to sammenfatningene som grunnlag for min analyse av høringsmaterialet. Derimot har jeg benyttet den siste av de to som referanseramme og som informasjonskilde om Kirkerådets behandling av høringen, og vil derfor referere til denne sammenfatningen noen steder i hovedoppgaven.

En del frittstående aktører har også kommentert kulturmeldingen. Under utarbeidelsen av kulturmeldingen og i tiden etter utgivelsen, var det flere avisoppslag og kronikker om meldingen i lokale og nasjonale medier. Flere av artiklene setter søkelyset på høykulturelle tendenser i kulturmeldingen. Mange artikler omhandler initiativet til en kulturmeldingen, og er enten positive eller negative til det. For eksempel er Erlend Høyersten, direktør ved Sørlandets Kunstmuseum, intervjuet i forbindelse med et av utvalgets muntlige høringer underveis i deres arbeid. Da uttaler han at en kirkelig plan for kunst er absurd, fordi det ikke er de planlagte, men de frie og uventede møtene mellom kunst og kirke som man trenger.²⁰ Det finnes også noen tidsskriftsartikler som direkte kommenterer meldingen, blant annet i *Kirke og kultur*. Der er det også en del innlegg som omhandler de samme temaene som meldingen tar opp. Noen er kritiske til meldingen, og har synspunkter som jeg har valgt å inkludere i oppgaven. Andre bringer inn nye vinklinger, men faller utenfor vårt forskningsområde, kultursynet. Da jeg har måttet begrense datatilfanget, har jeg å valgt å ikke inkludere artikler om kulturmeldingen i min analyse.

1.5 Teorier om kultur og teologi

Temaet *kirke og kultur* berører mange ulike fag, fra samfunnsvitenskap til humaniora. Det er derfor et vidt felt å gjøre rede for. Jeg har valgt å legge spesielt vekt på teologiske og samfunnsvitenskapelige sider ved meldingen, og har tatt for meg et begrenset antall teorier

---

¹⁸Den norske kirke, KR 56/05 (08.09.2005-09.09.2005):34

¹⁹Den norske kirke, KR 56/05 (08.09.2005-09.09.2005):36

²⁰*Vårt Land* (10.06.2004b)

knyttet til forholdet mellom kirke og kultur som jeg mener belyser kultursynet i meldingen. I det følgende vil jeg kort presentere og diskutere disse teoriene. Mitt hovedfokus vil ligge på nøkkelbegreper som blir anvendt som analyseverktøy i drøftingen av kulturmeldingen.

1.5.1 Typologier for forholdet mellom teologi og kultur

Den første teorien vi skal ta for oss ble introdusert av Niebuhr i 1951. Hans teori, kjent som Niebuhrs femdelte typologi, er en utvidet versjon av de tre grunnleggende måtene som ofte trekkes frem for å beskrive hvordan teologer har forholdt seg til kulturen på. Den ene ytterligheten er å avvise kulturen helt, den andre er å ukritisk ta den inn over seg. Midt mellom disse polene er den tredje posisjon der man er skeptisk, men ikke avvisende til kulturen. Fordi Niebuhr skildrer fem og ikke tre grunnleggende forskjellige posisjoner, gir hans modell et mer nyansert bilde av ulike tilnærmingsmåter. Jeg vil nå kort presentere Niebuhrs og hans typologi. Deretter skal jeg nevne hovedankepunktene som er reist mot Niebuhr og hva hans forsvarere har sagt imot dem. Tilslutt knytter jeg noen refleksjoner til modellenes funksjon i denne oppgaven.

Niebuhrs femdelte typologi

Niebuhr var opptatt av Guds suverenitet og historisk relativisme. Han mener at Gud er absolutt og transcendent, mens mennesket er underlagt verdens foranderlighet og sosiale skiftninger. Avhengig av sted og tid vil derfor mennesket oppfatte Gud, og forholdet mellom Gud og Hans skaperverk, forskjellig. Niebuhr viser ulike måter mennesker har tolket forholdet mellom Gud og verden, nærmere bestemt Kristus og kulturen, i *Christ and Culture* (1951). Her stiller han opp en typologi med fem ulike tilnærmingsmåter. Boken ble fort en klassiker, og sammen med hans *Radical Monotheism and Western Culture* fra 1960 er den en av Niebuhrs mest sentrale verker. *Christ and Culture* regnes i dag som en klassiker, og er en av dem mest leste grunnbøkene i teologisk utdanning i USA. Vi skal nå se nærmere på modellene som presenteres i *Christ and Culture*.

Den første måten å tolke forholdet mellom Kristus og kulturen på, identifiserer Niebuhr som modellen *Christ against Culture*.²¹ Denne modellens tilhengere er skeptiske til kulturen fordi de mener at uansett hva som kommer ut av kulturen, så vil dette være i opposisjon til Kristus. “Denne verden” skilles skarpt fra Guds rike. Mennesket kan - og må - velge én av dem. En enten-

---

²¹Niebuhr (1975):40-41, 45-82

eller holdning er derfor også et av kjennetegnene ved modellen. Den har sitt forbilde i bibelsteder som “Mitt rike er ikke av denne verden.”²²

Christ of Culture kaller Niebuhr sin andre modell.²³ Den karakteriseres av en tro på at kulturen og Kristus har et harmonisk forhold. Guds åpenbaring er høydepunktet i kulturutviklingen, for Kristus er svaret på menneskets lengsler. Han viser hva som var det beste ved fortiden og leder sivilisasjonen til dens egentlige mål. Slik fullender Han kulturen. Kristus er også selv en del av kulturen gjennom sin herkomst. Mennesket som kjenner seg igjen i denne modellen kan velge både-og, i motsetning til kritikerne i modell én, som måtte velge enten-eller. Denne andre modellen er influert av gresk filosofi, og har sine røtter i logos-tenkningen i Det nye testamentet, som vi særlig finner i Johannesevangeliet.

De tre siste modellene samler Niebuhr under betegnelsen *The Church of the Center*.²⁴ De legger vekt på det som binder Kristus og kulturen sammen, nemlig den skapte og gode natur. Samtidig anerkjenner de syndefallets radikale virkning på dette forholdet. Begreper som nåde og handling er sentrale i modellene, men retorikken kan være svært forskjellig dem tre imellom. Et annet fellestrekk ved modellene er at de ser på kristendom og kultur som to autonome størrelser. Derfor er det alltid en form for spenning mellom dem.

I modell tre, *Christ above Culture*, har man tro på en syntese mellom Kristus og kulturen der nåden fullender kulturen og dens sanne mål.²⁵ Man forutsetter at kristendommen kan ha en viss innflytelse på kulturen, og at denne kan være av det gode. Dette innebærer en forståelse av at syndens makt ikke har gjennomtrengt kulturen fullstendig. Gjennom den allmenne åpenbaringen kjenner alle, også hedningene, til Guds lov. Kulturen viser samtidig ut over seg selv til den overnaturlige åpenbaringen, som besitter en kunnskap mennesket ikke har i seg eller kan jobbe seg frem til.

For dem som tilhører Niebuhrs fjerde modell *Christ and Culture in Paradox* er det utelukket med en harmonisering eller syntese.²⁶ Syndens makt spiller en avgjørende rolle i forholdet. Mennesket

---

²²Joh 18,36

²³Niebuhr (1975):83-115

²⁴Niebuhr (1975):116-120

²⁵Niebuhr (1975):120-148

²⁶Niebuhr (1975):149-189

står mellom to verdener som styres av forskjellige, uforenlige lover. Guds regime styres av Ordet og kjærligheten, det sekulære av moral og makt. Verden er ond og full av fristelser, men brukt på riktig måte kan den også tjene det kristne mennesket. Dette fører til en dualistisk holdning der den kristne står mellom to verdener og må velge å være aktiv i begge, uten å kunne håpe på rettferdiggjørelse i en annen verden. Vi kan finne utsagn som peker mot denne modellen i evangeliene, som i Markus 12,17²⁷ og som et motiv hos Paulus.²⁸

Den siste modellen i typologien kalles *Christ the Transformer of Culture*.²⁹ Den vektlegger skapelsen og inkarnasjonens helende kraft fremfor vekt på Jesu død og oppstandelse. Modellen kjennetegnes ved at man samtidig er både positiv og negativ til kulturen. Man er enig med første og fjerde modell i at menneskets natur er syndig, og at dette både synes og overføres gjennom kulturen. Men dette synet fører ikke til avstandstaking fra verden, som i modell én, eller utholdenhet i vente på noe bedre i det transhistoriske, som i *Christ and Culture in Paradox*. I steden frontes en forsiktig kulturoptimisme basert på troen om at Gud, til tross for syndefallet, fortsetter å innøve sin innflytelse på kulturen. Denne modellen, modell fem, forutsetter at Gud fortsatt vil gjennopprette det ødelagte forholdet til mennesket, og at dette kan skje i et dynamisk forhold mellom kultur og kirke i vår historiske tid.

Kritikk og forsvar av Niebuhr

Niebuhr tar selv flere forbehold mot typologien sin i *Christ and Culture*. Den er ikke et forsøk på å være uttømmende eller inkludere alle teologiske motiver for de ulike tilnærmingene til kultur. Han vil heller ikke selv ta stilling til hvilken typologi som representerer den beste tilnærmingen. Niebuhr mener at modellene ikke kan gi svar på hvilke forhold som er ideelt, men at de kan utdype forståelsen av egne og andres standpunkter. Denne forståelsen kan være grunnlag for videre diskusjon mellom de ulike leirene. Niebuhr har høstet kritikk for disse meningene, og for typologien generelt. Jeg vil her antyde noen hovedpunkter i kritikken og forsvaret av Niebuhr. Dette vil nyansere bildet av modellene og deres anvendelighet, også for denne oppgaven.

Den kanskje mest kjente og siterte kritikeren av Niebuhr, teologen John Howard Yoder

---

²⁷“Gi keiseren hva keiserens er, og Gud hva Guds er!”

²⁸Niebuhr (1975):159-167

²⁹Niebuhr (1975):190-229

(1927-1997), retter i et essay fra 1958 skarp kritikk mot Niebuhr og *Christ and Culture*.³⁰ Yoder kritiserer bokens antakelser, argumenter og konklusjoner. Han mener blant annet at Niebuhrs definisjoner av *Christ* og *culture* legger for sterke føringer for analysen. Niebuhrs kulturdefinisjon karakteriseres som monolittisk, ensartet og altomfattende.³¹ Dette er problematisk fordi det fordrer at mennesket enten totalt går inn i, eller totalt avviser kulturen. Videre refererer begrepet hos Niebuhr til den dominante kulturen. Det samme dominerende trekket finner han i Niebuhrs Kristus-beskrivelse, som går for langt i å vektlegge Kristus som en “moralist”.³² Yoder finner en dobbelthet i Niebuhr. På den ene siden er hans fremstilling preget av en protestantisk teologi som går imot dem som ønsker å være radikalt trofaste mot Det nye testamentet, kjent hos Niebuhr som posisjonen *Christ against culture*. På den andre siden hevder han å være så nøytral at han risikerer å ende opp i en relativistisk, pluralistisk posisjon.³³ Dette er bare noen av ankepunktene mot Niebuhr. Til tross for sin skarpe kritikk, understreker Yoder at *Christ and Culture* kan fungere som et godt analyseverktøy. Han skriver: “It continues to be worthwhile to read Niebuhr carefully. (...) The more a text is treated as a “classic”, the more it matters that we be critically aware of its unspoken axioms, its tacit biases and lacunae, and the way it directs and diverts attention.”³⁴

Ikke alle av Niebuhrs kritikere er enige med Yoder om at typologien kan være nyttig til sitt bruk. Noen har til og med hevdet at “few books have been a greater hindrance to an accurate assessment of our situation than *Christ and Culture*.”³⁵ Interessant nok bygger disse kritikerne ofte på Yoders kritikk av Niebuhr og refererer til ham, og enda oftere ender de opp med å understreke det samme som ham. For eksempel gir teologen Diane Yeager, i motsetning til Yoder, Niebuhr rett i å avvise tilnærmingen *Christ against culture*. og vektlegger Niebuhrs poeng, at kirken har viktige oppgaver i denne verden.³⁶ Likevel ender hun, som K. Reames påpeker i sin kommentar

---

³⁰Essayet sirkulerte som et slags undergrunnsdokument i åresvis, og var tilgjengelig på forespørsel fra biblioteket til Association Menonite Biblical Seminaries i Elkhart, Indiana, USA, ifølge Scriven (1988):42,199. Det ble tilslutt publisert i *Authentic Transformation: A New Vision of Christ and Culture* i 1996.

³¹Yoder (1996):54

³²Yoder (1996):59

³³Yoder (1996):79-82

³⁴Yoder (1996):32

³⁵Stanley Hauerwas og Will Willimon i boken *Resident Aliens: Life in the Christian Colony* fra 1989, jamfør Gustafson (2001):xxi

³⁶Yeager (1996):124

til *Authentic Transformation*, opp med en kritikk som nesten er identisk med Yoders.³⁷ Også teologen Glen H. Stassens kritikk av Niebuhr overlapper i stor grad Yoders. Dette er Stassen åpen om, men han er samtidig opptatt av å vise at han selv bruker en annen argumentasjonsrekke enn Yoder.³⁸ Kritikken til mange av Yoders etterkommere munner ut i forventning om at *Christ and Culture* snart må ha utspillt sin rolle. Sagt med George Marsdens ord: “Niebuhr’s analysis in its present form could be near the end of its usefulness.”³⁹

Mange anerkjente forskere forsvaret også Niebuhrs posisjon og *Christ and cultures* relevans. Martin E. Marty mener den er en klassiker som er relevant for 4/5 av verdens befolkning fordi den fanger opp så vesentlige sider ved forholdet mellom kultur og religion, og at hans modeller kan være til nytte også for andre konfesjoner, som buddhister, hinduister og jøder.⁴⁰ Han tror verket vil være like relevant i 2051 som i dag.⁴¹ Også Paul S. Minear understreker at boken kan være en viktig kilde til forståelse av egne og andres synspunkter.⁴² En tredje teolog og tilhenger av Niebuhr, James M. Gustafson, presiserer at typologien ikke kan gi noen *forklaringer* på forholdet mellom kultur og Kristus, men at typologien øker vår *forståelse* av forholdet.⁴³ Han mener at feiltolkningene av *Christ and Culture* blant annet bygger på misforståelser av bokens intensjon. Gustafson presiserer hva mener at boken *ikke* er. Den er ikke en historisk fremstilling om kristen etikk eller kristen teologi. Den er ikke en systematisk fremstilling av Niebuhrs teologiske etikk. Og det er ikke en utfyllende klassifisering av de teologene som nevnes i verket. Om kritikerne hadde tatt dette til seg, ville mange utfall mot teksten ikke kommet.⁴⁴ Gustafson avviser også andre deler av kritikken, som at Niebuhr selv tilhørte den femte modellen og derfor ikke kritiserer den. For det første mener Gustafson at Niebuhr ga en tilstrekkelig nyansert beskrivelse av de andre modellene til å kunne plassere seg i en av dem. For det andre mener han at den femte modellen ikke er en nøkkel til å forstå Niebuhrs etikk, og at Niebuhr derfor ikke kun er for denne modellen. Gustafson bygger blant annet sitt forsvar på Niebuhrs *Types of Christian Ethics*, en artikkel skrevet i 1942, men i Gustafsons ord *dessverre* ikke publisert før *Christ and Culture* ble

---

³⁷Reames (1998):131

³⁸Stassen (1996):173

³⁹Foredraget til Marsden ble gjengitt i tidsskriftet *Insights* høsten 1999 og siteres i Gustafson (2001):xxi.

⁴⁰Marty (2001):xiv

⁴¹Marty (2001):xix

⁴²Minear (1952):42

⁴³Gustafson (2001):xxxi-xxxiii.

⁴⁴Gustafson (2001):xxvi-xxx.

utgitt. Essayet ble først publisert i 1996.⁴⁵ Essayet ville hindret misforståelser og demmet opp for Yoder og andres kritikk. Gustafson polemiserer forøvrig mot Yoders kritikk, og mener den “is laced with more ad hominem arguments and fortified with more gratuitous footnotes than anything I ever read by scholars in the field of Christian ethics.”⁴⁶

Anvendelse av typologien

Oppsummert kan vi si at Niebuhr setter opp en femdelt typologi som knytter ulike teologiske kulturtilnærminger til forskjellig vektlegging av teologiske motiver. Niebuhr har fått kritikk for å lage kategorier som er tilpasset en protestantisk teologi og som favoriserer den siste modellen, *Christ the Transformer of Culture*. Mot dette hevder hans tilhengere at Niebuhr tar nødvendige forbehold, og at han er så allsidig i sin fremstilling, at modellene likevel kan være anvendelige.

På tross av kritikernes advarsler mot Niebuhrs modeller, fortsetter mange forskere å bruke dem. De anvendes for sammenlikning av enkeltpersoners ståsted⁴⁷ eller for å forstå enkeltorganisasjoner.⁴⁸ Så lenge man behandler størrelser som er bundet til kulturen, er typologien anvendelig. For Niebuhrs Kristus er basert på en kulturell undersøkelse, og er derfor i seg selv kulturelt betinget.⁴⁹ De som anvender Niebuhr, tar forbehold ved å presisere at alle modeller i sitt vesen er utilstrekkelige. Også jeg vil understreke at Niebuhrs typologier er skjematiske fremstillinger av en kompleks virkelighet. Den samler og trekker frem motiver som vektlegges forskjellig i de ulike modellene, men en teolog eller et verk som minner sterkt om én av modellene, kan likevel ha flere sentrale trekk fra dem andre. Ingen person eller gruppe vil noen gang passe helt inn i skjema eller til en til en type. Men det kan hjelpe oss til å orientere oss etter motiver i historien og vår egen tid. Det er slik jeg ønsker å benytte modellen i denne oppgaven, med forbehold om de svakheter som vil ligge i enhver modell.

1.5.2 Teologiens kulturbundethet

I denne oppgaven vil jeg også anvende den tyske filosofen Jürgen Habermas' (f. 1929) teori om systemverdens kolonialisering av livsverden. I det følgende skal jeg introdusere begrepene

---

⁴⁵ Niebuhr (1996)

⁴⁶ Gustafson (2001):xxiii

⁴⁷ Mäenpää (1998):26-32,244-249

⁴⁸ Elstad (2006):11-12, 254-256

⁴⁹ Ward (2005):21

livsverden, systemverden og kolonialisering, samt sentrale trekk ved teorier som knyttes til dem. Under presentasjonen vil jeg trekke paralleller mellom begrepene og teologien. En viktig forutsetning for å trekke paralleller mellom teologi og samfunnsvitenskap, er at teologien ikke kan forstås uavhengig av sin kontekst, det vil si at teologien er bundet til kulturen. Denne forutsetningen tar utgangspunkt i at språk og formuleringer er preget av tidsepokens tenkemåte, og at ethvert forsøk på å formulere teologi i tidløse termer, vil stå i fare for å overse de implisitte, tidstypiske antakelsene som ligger til grunn for formuleringene. Blant andre bygger Gregersen på forutsetningen om teologiens kulturbundethet i sin bok *Teologi og kultur*. Her bruker han sosiologiske begreper for å vise hvilke omkostninger teologien pådrar seg om den ikke anerkjenner sin kulturbundethet. Jeg vil bruke den samme metoden for å utforske i hvilken grad utvalget som skrev kulturmeldingen, anerkjenner sin kulturbundethet.

Teologien som en del av livsverden

Livsverden er et filosofisk begrep som refererer til det bakteppe av sammenhengende, sosiale og kulturelle kunnskapen som vi alle har felles. Livsverden ligger til grunn for all kultur, “bak” kulturen. Begrepet ble først tatt i bruk av fenomenologiens far, den tyske filosofen Edmund Husserl (1859-1938) i hans verk *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*. Husserl bygger sin teori om livsverden på Kant og hans begrep *apriori*, og henviser til ham selv om Kant aldri selv brukte begrepet livsverden.⁵⁰ Livsverden er for Husserl den føranalytiske, førvitenskapelige, *apriori* kunnskapen som ligger til grunn for våre hverdagslige handlinger og umiddelbare oppfatninger av verden.

Habermas videreutvikler Husserls begrep ved å anvende det i undersøkelser av historiske endringsprosesser. I sitt hovedverk om kommunikativ handling, *Theorie des kommunikativen Handelns* (1981)⁵¹ samler han teorier om språk, kommunikasjon og fenomenologi og skaper en omfattende systemteori for å forklare mekanismer innenfor politiske- og økonomiske systemer og den sosio-kulturelle livsverden. Her anvender Habermas begrepet livsverden som en integrert del av, og nesten synonymt med, det han kaller *det seivle samfunn*.⁵² Livsverden brukes også som et komplimentært begrep til kommunikativ handling, det vil si en fri menings- og erfaringsutveksling der ingen dominerer samtalen, men hvor man sammen kan komme frem til

---

⁵⁰Husserl (1993)

⁵¹Habermas (1981)

⁵²Baklien (2002):53

en felles forståelse og enighet om handling. Gjennom en slik kommunikativ handling kan deler av livsverden problematiseres, opprettholdes og fornyes. Dette kaller Habermas *reproduksjon av livsverden*. Han peker på at livsverden er blitt problematisert i nyere tid, og at dette har ført til at tidligere udiskuterte sider ved kulturen problematiseres. Samtidig understreker han at hele livsverden aldri kan betviles samtidig.⁵³

Livsverden er teologiens anledning, formål og forståelseshorisont, mener Gregersen.⁵⁴ Han tar eksempelet døden og viser hvordan teologien har spillerom til å definere døden som unaturlig (synd) eller naturlig (skapelsens begrensning), men ikke uvesentlig. Som belegg for dette, viser han til at idéen om det uerstattelige individ står så sterkt i kristendommens livsverden og den vestlige forståelseshorisont. Han peker videre på at teologien før hadde som formål å legitimere makthaverne, være målestokk for moral, og så videre, men at denne funksjonen har endret seg nå som livsverden er endret. Gregersen viser også hvordan teologiens anledning har gått fra å være tale om Gud, til å rasjonalisere Gudserfaring i takt med en økende rasjonalisering i livsverdenen. Her ser vi hvordan det er en nær sammenheng mellom livsverden og teologi, og hvordan de endres i takt. Når teologene ser sammenheng mellom livsverdenens forståelseshorisont og sin egen, vil de for eksempel kunne forklare hvorfor teologien i en periode bidro til forsvar av makteliten, men nå (igjen) forsvarer de utstøtte. Man vil også kunne kjenne igjen den økende problematiseringen av livsverdens grunnprinsipper som en tendens innenfor teologien.

Teologien som et subsystem i systemverden

I forbindelse med utlegningen om reproduksjon av livsverden, bruker Habermas begrepet *systemverden* etter den amerikanske sosiologen Talcott Parsons (1902-1979). Parsons er kanskje best kjent for sin systemteori og sine forsøk på å lage et altomfattende rammeverk for handlingssystemer. I et av sine tidlige verk, *The Structure of Social Action* (1951), beskriver han hvordan samfunnet utgjøres av forskjellige subsystemer, for eksempel “makt” og “penger”. Subsystemene er avhengige av hverandre, det vil si hverandres aktører, for å kunne fungere. Hvert møte mellom subkulturene skjer gjennom en utveksling som er avhengig av valgene til aktørene i begge systemer, og dette gir et hvert møte en dobbelt tilfeldig mulighet, kjent hos Parsons som *double contingency*.⁵⁵ Fordi utvekslingen preges av *double contingency*, er resultatet

---

⁵³Gregersen (1988):35

⁵⁴Gregersen (1988):40-41

⁵⁵Parsons (1970):94

av møtene mellom subkulturene ikke gitt. For Parsons er systemteorien et analyseverktøy. En av hans elever, Niklas Luhmann (1927-1998), ser på sosiale systemer som reelle systemer. Disse reelle systemene kan utvikles ved hjelp av utveksling mellom subsystemene. Ideelt sett er denne utvekslingen preget av det Luhmann kaller interpenetrasjon. Interpenetrasjon er definert som når forskjellige systemer med ulike koder og interesser bruker de andre systemenes ressurser for å bygge opp sitt eget system. Interpenetrasjon er en naturlig prosess som fører til at systemverdens kompleksitet hele tiden øker.⁵⁶

Kristendommen dominerte lenge åndslivet i Europa. I dag kan vi si at kristendommen, gjennom rasjonaliserings- og sekulariseringsprosesser, er blitt en av flere subkulturer i et pluralistisk, multireligiøst samfunn. Som subkultur kan kristendommen, i form av kirke eller teologi, gå i dialog med de andre systemene og dra nytte av deres ressurser. Et eksempel på dette er feministisk teologi, som har oppstått i samspill med den politiske og sosiale kvinnefrigjøringen og som nå er en egen disiplin med voksende omfang og anerkjennelse.

Systemverdens kolonialisering av livsverden

Habermas undersøker livsverdens reproduksjon og systemverdens økende kompleksitet, ved hjelp av Max Webers (1864-1920) rasjonaliseringsteorier.⁵⁷ Habermas mener at systemverdens økende kompleksitet ikke bare påvirker subsystemene internt i systemet, men forstyrrer den kommunikative handlingen. Dette skjer blant annet ved at systemets indre logikk overføres og tas i bruk i livsverden. Her blir subsystemenes egenlogikk innført som allmenngyldige handlingsmønstre. Dette kan skje når økonomiske målestokker, som har sin egen logikk i et økonomisk subsystem, overføres til hele samfunnet og blir målestokk for alle sider ved livet og hverdagen, for eksempel når sykehusenes resultater måles i antall utstrevne pasienter og ikke i om helsen deres er bedret. Habermas beskriver ikke dette som en gjensidig utveksling mellom systemverden og livsverden, men som en systemverdens kolonialisering av livsverden, der systemets imperativer “forgriper seg” på områder i livsverden.⁵⁸ Han frykter at kolonialiseringen, som innebærer en rasjonalisering av samfunnet, skal ødelegge for ressursene i livsverden og øke menneskenes fremmedgjøring. Habermas’ kolonialiseringstese kan oppfattes som en moderne formulering av Karl Marx’ (1818-1883) tese om hvordan arbeid tingliggjøres når det ikke lenger

---

⁵⁶Habermas (1976):292-316

⁵⁷Baklien (2002):66

⁵⁸Habermas (1997):444

er knyttet til verdier og normer, men måles i bytteverdier. Men i motsetning til både Weber og Marx, har Habermas tro på positive krefter i livsverdenen, som vitenskap, moral/rett og kunst.

Habermas setter opp fire teser for rasjonalisering av samfunnet. Disse er kommersialisering, byråkratisering, profesjonalisering og rettsliggjøring. De har alle en negativ effekt på sosiale relasjoner gjennom sin tendens til å kolonialisere livsverden. I vår sammenheng er to av dem spesielt aktuelle. Den ene er byråkratiseringstesen, som innebærer at sosiale relasjoner tingliggjøres av en stadig mer omfattende organisert forvaltning som overtar for uformelle sosiale integrasjonsprosesser. Enhver formalisering av frivillig engasjement gjennom opprettelse av koordinerende instanser eller sentre, både i kirkelig og sekulær regi, vil ifølge denne tesen stå i fare for å fremmedgjøre mennesket. Den andre tesen, profesjonaliseringstesen, viser at en økende vektlegging av profesjonelle aktører, fører til at hverdagslige forestillinger og diskurser tilsidesettes eller undertrykkes vesentlig. Noen vil hevde at denne og rettsliggjøringstesen er så nære relatert at de egentlig kan slås sammen.⁵⁹ Men Habermas selv insisterer på å holde dem fra hverandre, og vier mye plass til rettsliggjøring både i verket fra 1981⁶⁰ og senere i et eget verk, *Faktisität und Geltung* (1992).⁶¹ Profesjonaliseringstesen betyr i praksis at også ethvert forsøk på å gi amatørers oppgaver til profesjonelle, både innenfor kirken og andre subsystemer, kan medføre fremmedgjøring. Vi ser slik at teologien, som en del av livsverden, står i fare for å bli kolonialisert av systemverden og at dette kan føre til fremmedgjøring av mennesket.

Habermas' teorier om kolonialisering kan overføres til de fleste samfunnsområder. Én form for kolonialisering peker Stefan Klimt på i en utredning for Svenska kyrkan. Her trekkes faren for at "kyrkan eller teologin bestämmer agendan och "kolonialiserar" de kulturella uttrycken utan att se eller förstå dess särart."⁶² Altså står også andre subkulturer i fare for å bli kolonialisert av teologien.

---

⁵⁹Baklien (2002):68

⁶⁰Habermas (1981):522-547

⁶¹Habermas (1992)

⁶² NKAs arkiv (3, "Artikler, foredrag") S. Klimt *Kultur - teologi - kyrka. En problemorienterad inventering av aktuell forskning om teologi och konst*, 2003:5-6

Sekularisering og sakralisering

Sekulariseringen kjennetegnes blant annet ved en økende rasjonalisering av samfunnet. Parallelt med rasjonaliseringen skjer det ifølge Weber og andre en marginalisering av religionens rolle i samfunnet. Her er det imidlertid et paradoks i sekulariseringstesen. For i Webers fremstilling er sekulariseringen en evig prosess. Om samfunnet en dag skulle være gjennomsekularisert, ville også den religiøse rasjonaliseringen ta slutt. Så lenge sekulariseringen er en evig prosess, vil religionens rolle marginaliseres, men ikke forsvinne. Denne dobbeltheten påpekes av blant annet Goldstein.⁶³ Et annet paradoks ved sekulariseringstesen, som kanskje er mere åpenbar, er at historien viser at religionen ikke kun marginaliseres, men reaktualiseres. Parsons tar utgangspunkt i historiske observasjoner når han hevder at sekulariseringen ikke har gjort religionen irrelevant, men tvert imot nødvendig. Han mener at kulturen også er avhengig av religionen. Det man har registrert, er at parallelt med sekulariseringen foregår det en sakralisering av sekulære former, fra musikk til politiske ideologier som marxisme.⁶⁴ Parsons mener at sakraliseringen er en del av tre prosesser som karakteriserer sekulariseringen i det vestlige samfunnet: en tilbaketrekkingssfase, en institusjonaliseringsfase og en resakraliseringsfase. Tilbaketrekkingssfasen preges av at kristne verdier trekkes tilbake fra forkynnelsen. Med institusjonaliseringsfase mener Parsons at opprinnelige kristne verdier insitusjonaliseres i sekulære deler av samfunnet. Resakraliseringen innebærer at de tas tilbake i den religiøse sfæren.

Estetikken kan tjene som et eksempel på sekulariserings- og resakraliseringsprosesser. Den var lenge uadskillelig knyttet til religion; og alt det skjønne var guddommelig.⁶⁵ Så ble estetikken sekularisert; kunstnerne fikk profane oppdragsgivere og motivene ble valgt fra deres hverdag, ofte i opposisjon til makthavere og kirke. Innenfor teologien ble estetiske dimensjoner med få unntak neglisjert. På slutten av det 20. århundre anerkjennes igjen verdien av estetikken blant teologer, og religionsestetisk forskning foregår nå både internasjonalt og i Norge. Det foregår nå en “*estetisering* av den enkeltes livsverden og livsform,” skriver Svein Aage Christoffersen til utvalget.⁶⁶ Kanskje kan vi si at dette er tegn på at det foregår en resakralisering av estetikken?

---

⁶³Goldstein (2005):115-151

⁶⁴Demerath III (2002):14-15

⁶⁵Bergmann (2003):82-84

⁶⁶NKAs arkiv (3. “Artikler, foredrag”) S. Aa. Christoffersen: “Form og fortolkning. Refleksjoner over forholdet mellom etikk, estetikk og hermeneutikk”:1

Kulturbundethetens farer og muligheter

Oppsummert kan vi si at teoriene som her er presentert i korthet, er forsøk på å forklare intrikate endringsmekanismer i samfunnet. Livsverden, et opprinnelig fenomenologisk begrep, anvendes på historien av Habermas. Han mener at livsverden reproducerer seg ved at deler av den problematiseres gjennom kommunikativ handling. Systemverden utvikles gjennom interpenetrajoner mellom subsystemene. Men systemverdens økende kompleksitet forstyrrer den kommunikative handlingen, og mekanismer fra subsystemene overføres på livsverdens handlingsmønstre. Dette kaller Habermas systemverdens kolonialisering av livsverden. Kolonialiseringen kan blant annet sees gjennom en økende byråkratisering og profesjonalisering av samfunnet. Disse prosessene er negative for sosiale relasjoner og fører til fremmedgjøring av mennesket. Parallelt med disse tendensene, som kan beskrives som sekulariseringsprosesser, dette skjer det en resakralisering av verdier.

Da jeg introduserte teologiens kulturbundethet, la jeg vekt på at for å kunne anvende de samfunnsvitenskapelige teoriene, må vi forutsette at kirken og teologien må tolkes i lys av sin kontekst, og at forsøk på å unngå dette medfører fare for å overse viktige, tidstypiske trekk. De samme forutsetningene ligger til grunn for denne oppgaven. Jeg antar at å anerkjenne teologiens kulturbundethet er en ressurs i enhver teologisk refleksjon. Motsatt vil jeg hevde at å undervurdere dens kulturbundethet, kan medføre en unyansert teologisk refleksjon. Derfor har jeg trukket frem noen sentrale begreper som kan tjene som målestokk for kulturmeldingens anerkjennelse av sin kulturbundethet. Vi har sett at teologien er bundet til kulturen gjennom sin avhengighet av livsverden. Men selv om teologien er avhengig, er den ikke forpliktet ovenfor kulturen. Teologien står fritt kan ta til seg, avvise eller transformere ulike kulturelle strømninger. Dette er mulig fordi den gjennom sekulariseringsprosesser er blitt én av flere subsystemer. Teologien kan ha en positiv ressursutveksling med de andre subsystemene gjennom interpenetrasjon, men står samtidig i fare for å kolonialiseres. Dette kan blant annet skje når teologien taler for profesjonalisering eller byråkratisering av samfunnet, men motvirkes når teologien bidrar til resakralisering av verdier. Kulturbundetheten er altså ikke i seg selv en fare for teologien, men et med premiss som medbringer både fare for en ignorant holdning og mulighet for reaktualisering og selvfornyelse.

1.6 Definisjoner og avgrensninger

Her vil jeg kort redegjøre for min begrepsforståelse ved å avgrense temaene kirke, kultur, kunst og kvalitet, samt begrunne noen sentrale avgrensninger som jeg har gjort i denne oppgaven.

“Kirke” nevnes allerede i Bibelen, som ekklesia, og kan innbefatte alt fra Sancti ante legem, sancti sub lege, sancti sub gratia - helgene før loven, helgene under loven, helgene under nåden - til et bestemt kirkesamfunn. I kulturmeldingen finner vi en svært vid definisjon av kirke som “et fellesskap av mennesker som er innlemmet i Kristus.”⁶⁷ Jeg har valgt å innsnevre denne definisjonen til å gjelde den synlige kirke, og de troende som er medlemmer av en kirke. Jeg legger dermed opp til en mer institusjonell kirkeforståelse enn kulturmeldingen. Kirken i bestemt form entall, vil brukes synonymt med Den norske kirke der ikke annet er spesifisert. Jeg gjør dette fordi jeg ser at ordet kirke ofte brukes i denne betydningen i kulturmeldingen. Ved å innsnevre definisjonen gir jeg slik en mer presis gjengivelse av praksis i meldingen enn om jeg skulle beholdt den vide definisjonen. I den litteraturen jeg anvender, har det jeg omtaler som kirke, ofte andre navn og litt annet innhold. I teoripresentasjonen ovenfor har jeg omtalt Kristus, teologi, kristendom, kirke og religion om hverandre. Niebuhr bruker “Christ”, og refererer da til Kristi vesen, som hverken er synonymt med noen kirke eller kristendomsform.⁶⁸ Ved å skrive om Kristus og kulturen, får Niebuhr en typologi som lettere kan overføres til ethvert kirkesamfunn. Som vi har sett, er hans Kristus-definisjon omdiskutert. Habermas’ “religion” handler om religion som fenomen. Gregersen ønsker et snevrere begrep enn kristendommen, og velger “teologi”, som også peker ut over seg selv og mot kristendommen som fenomen.⁶⁹ Sammenlignet med dette, blir mitt kirkebegrep svært snevert, og bundet til en protestantisk kristendomsforståelse og luthersk teologi i det 21. århundre. Positivt formulert får jeg et begrep med et konkret innhold som vil være anvendelig til vårt formål, nemlig å analysere kulturmeldingens kultursyn.

I dagligtalen er “kultur” ofte det motsatte av natur.⁷⁰ Jeg vil gi en innføring i kulturbegrepets historie i neste kapittel for å vise dets komplekse historie og innhold. Her vil jeg kun presisere at jeg har valgt å følge definisjonen fra kulturmeldingen: Kultur er “hele det reservoar av ideer,

---

⁶⁷ Kulturmeldingen:34

⁶⁸Niebuhr (1975):11-29

⁶⁹Gregersen (1988):7

⁷⁰Gregersen (1988):30

uttrykks- og kommunikasjonsformer, verdier og normer en gruppe mennesker definerer som sitt felles eksistens- og verdigrunnlag.” Med en slik definisjon blir også kirke er en del av kulturen. Jeg kommer til å omtale den som to adskilte størrelser, men vil presisere at kirken både er en del av kulturen og de mange kulturene som utgjør samfunnet.

Kultur brukes ofte synonymt med “kunst”. Begrepet kunst dukker først opp på 1700-tallet. Fra da av blir kunstverket i stadig større grad sett på som et objekt, og kunstnerisk virksomhet blir en egen type virksomhet.⁷¹ Siden den tid har kunstgjenstander vært brukt som et viktig kjennetegn ved kultur, som slik kunne avgrenses mot ukultur. Dette skal vi se nærmere på i neste kapittel. Her vil jeg understreke at når jeg bruker ordet kunst, benytter jeg kulturmeldingens begrepsinnhold, definert “som “meldinger” eller “utsagt” fra mennesker som gjennom spesielle evner, utdanning og livserfaring har tilegnet seg særlige forutsetninger for å uttrykke seg konsentrert, gjennomtrengende og originalt ved hjelp av ord, bilder, toner og rytmer, bevegelser.”⁷²

Utvalget vektlegger også begrepet “kvalitet” og sier om kunst at det er “arbeid preget av kvalitet og ekthet” laget av kunstnere.⁷³ Kvalitet er et viktig begrep innenfor estetikken. Estetikken emne er filosofi og kunst, og grenen utviklet seg innenfor filosofi med Alexander Gottlieb Baumgarten (1714-1762)⁷⁴ parallelt med kunstens selvstendiggjøring. I forrige århundre ble religionsestetikk et stadig viktigere tema. Dorte Jørgensens bringer guddommelighetserfaring inn som et viktig aspekt i sin fremstilling av estetikken historie,⁷⁵ og Jørgensen med flere bringes inn på pensumlistene rundt på de teologiske fakultetene. Det er derfor overraskende at estetikk ikke er et sentralt aspekt i meldingen. Det er indirekte tilstede gjennom vektleggingen av kvalitet. Jeg anser estetikkbegrepet som sentralt i diskusjonen om hva slags kultur som skal inn i kirken, men det er ikke et nødvendig aspekt ved diskusjonen om forholdet mellom kirke og kultur, eller i undersøkelsen av kultursynet. Derfor, og fordi estetikk ikke diskuteres i meldingen, avgrenser jeg oppgaven fra religionsestetikken. Jeg vil også holde de etiske aspektene ved estetikken - om sanselighet og begjær - utenfor rammen av denne oppgaven.

Når forholdet mellom kirke og kultur, og tilhørende kultursyn, skal diskuteres, er det fristende

---

⁷¹Haanes (2002):55-62

⁷² *Kulturmeldingen*:35

⁷³ *Kulturmeldingen*:35

⁷⁴Bredin (2000):3-4

⁷⁵Jørgensen (2001)

å spørre hvorfor. Hvorfor valgte utvalget en viss vinkling? Hvorfor gjorde de noe og ikke noe annet? Jeg vil forsøke å avstå fra å spekulere i utvalgets motiver. I stedet vil jeg undersøke hvordan utvalget løser oppgaven med å lage en kulturmelding for Den norske kirke og hvilke effekter løsningene kan ha. Disse svarene vil jeg kunne finne i mitt materiale.

I åpningskapittelet i kulturmeldingen, brukes sosiologi, teologi, kirkehistorie og kulturpolitikk for å risse opp “det store rommet denne meldingen beveger seg i.”⁷⁶ Jeg bringer derfor alle disse temaene inn i mitt arbeid, med vekt på de sosiologiske og teologiske teoriene som er presentert i det foregående delkapittelet. Disse teoriene vil også legge føringer for kirkehistoriske og kulturpolitiske perspektiver i neste kapittel.

Temaer som høringsmaterialet fokuserer på, har også lagt noen føringer for oppgaven. Emnet kunst og sannhet, som absolutt er tilstede i meldingen, berøres for eksempel lite i høringsvarene. Jeg kommer derfor ikke å gå inn i denne problemstillingen, til tross for at sannhetskrav til kunsten er et viktig felt fordi det berører dogmatiske og etiske sider ved kirkens rolle. Mitt fokus er og blir kultursynet i meldingen.

Utvalget har en rekke råd som Kirkerådet ber høringsinstansene om å respondere på. Det har derfor vært en rekke kommentarer til de forskjellige rådene. Jeg har valgt å gå spesielt inn i de som omhandler etablering av et Kirkens senter for skapende og utøvende kunst. Grunnen til at jeg har prioritert dette, er at det er denne anbefalingen som foreløpig blir fulgt spesielt opp av Kirkerådet.

En språklig forenkling bør også kommenteres her. Mange steder i denne oppgaven skriver jeg om kulturmeldingen, kirken eller kulturen som om det var handlende aktører med egen vilje og dømmekraft. Jeg gjør dette utelukkende for å forenkle setningsbygningen og variere språket. I hvert tilfelle referer jeg til de egentlige aktørene; utvalget som skrev meldingen, medlemmer av menigheten, kunstnere, politikere. Når jeg for eksempel skriver “kulturmeldingens kultursyn,” mener jeg altså “utvalget som skrev kulturmeldingen sitt kultursyn.” Der jeg finner det nødvendig, har jeg spesifisert aktørene. Dette grepet har til hensikt å holde fokus på problemstillingen fremfor hvem som gjør hva.

---

⁷⁶Kulturmeldingen:7

1.7 Disposisjon for oppgaven

Jeg har nå presentert denne hovedoppgavens bakgrunn, problemstilling, metode, materiale og hvilke litteratur som skal anvendes på det. Den videre fremstillingen er delt inn i en presenterende og analyserende del, kapittel to til fire, og en drøftende og konkluderende del, kapittel fem og seks.

Neste kapittel, *Kirke og kultur - et historisk riss*, tar for seg den historiske utviklingen av kulturbegrepet og av forholdet mellom kirke og kultur. Hovedvekten i fremstillingen vil ligge på nyere, norske historie, på hvordan begrepet kultur er blitt definert og brukt, og hvilke teologiske motiver som er blitt vektlagt i forsvar epoker for å forsvare ulike kultursyn. Dette kapittelet vil gi et historisk grunnriss som kultursynet i kulturmeldingen kan drøftes opp mot.

I kapittelene tre og fire, *Kunsten å være kirke* og *Kulturmeldingen på høring*, presenteres kulturmeldingen og høringsmaterialet utførlig. Kulturbegrepet, refleksjoner over teologiske motiver som begrunner kultursynet, og forholdet mellom kultur og kirke, vil være i fokus under presentasjonen og analysen. Hensikten med disse kapittelene er å gi et godt grunnlag for diskusjonen av kulturmeldingens kultursyn, som vil komme i det femte kapittelet, *Kultursynet til drøfting*. Her vil problemstillingen bli drøftet i lys av historiske tendenser, kulturmeldingens fremstilling og høringssvarenes kritikk av meldingen.

Det siste kapittelet, *Kunsten å fortsette*, inneholder en konkluderende del som oppsummerer drøftingen og besvarer problemstillingen. Hovedoppgaven avsluttes med et kortfattet utsyn over tiden fra kulturmeldingens utgivelse i 2005 og frem til i dag, og noen refleksjoner over forholdet mellom oppgaven og ett av dens objekter, kulturmeldingens råd om etablering av et Kirkens senter for skapende og utøvende kunst.

Kapittel 2

Kirke og kultur - et historisk riss

Det finnes ikke bare én historie, men mange historier, blir det hevdet.¹ Slike utsagn angår kanskje spesielt kirkehistorien og kulturhistorien, fordi ingen av dem lar seg beskrive med enkle bilder og ord. I innledningen har jeg lagt noen begrensninger på begrepsinnholdet i “kirke” og “kultur” denne sammenhengen. Følgende historiske gjennomgang vil ikke nødvendigvis føre til ytterligere avgrensning. Hensikten med dette kapittelet er å risse opp et kart over en historisk utvikling av forholdet mellom kirke og kultur, som vi siden kan plassere kulturmeldingens kultursyn og -tilnærming inn i.

2.1 Kulturbegrepets historie

Kultur er avledet fra latin, cultura, en substantivform av verbet colo som betyr å dyrke, bearbeide eller ære jorden, guder eller mennesker.² Man finner det også i betydningen å bebo et sted, eller å pynte eller foredle noe. Ordet har altså i utgangspunktet flere og til dels forskjellige betydninger. Et fellestrekk er at betydningene har en indre sammenheng av omsorg og en direkte henvisning til jordbruk.³ Som vi nå skal se, utvikler begrepet seg til å bli langt mer differensiert enn dette.

2.1.1 Cultura - fra dyrking til dannelselse

I romersk humanisme gjennomgår begrepet kultur sin første, avgjørende endring. Cicero (106-43 f.Kr) og Plutarch (46 - 127) kombinerer jordbruksreferansen og Platons (428/427-348/347 f. Kr.)

---

¹Hylland Eriksen (2006):187

²Jensen (1986)

³Fink (1988):12

filosofi om oppdragelse, pæideia, for å forklare idéen om at sjelen, akkurat som planter og dyr, kan foredles gjennom pleie. De bruker metaforen *cultura animi*, åndens dyrkelse, for å beskrive både om omsorg for egen sjelelig utvikling og pedagogisk oppdragelse av andre.⁴

Augustin (354-430) anser selvfrekalt selvutvikling som hedensk og hovmodig. *Cultura animi* blir *Cultura Dei*, for kun Gud kan pløye åndens åker, og kun gjennom dyrkelse av Gud kan sjelen oppnå harmonisk utvikling, mener han. Paradoksalt nok er også dette en form for selvutvikling. Augustins *cultura*-forståelse råder helt frem til renessansehumaistene igjen bruker orden om den direkte sjelelige oppdragelse. Utgangspunkt er fortsatt bildet om at menneskesjelen er en hage som må pleies og dyrkes. Men nå blir det pedagogen, ikke Gud, som er gartneren som pleier hagen. På 1600-tallet blir *cult* utskilt fra *cultura*. Det er Hobbes (1588-1679) som i *Leviathan* foreslår å skille mellom begrepene. Begge har den grunnleggende betydningen “det arbeidet som et menneske anveder på noe for å oppnå en fordel.” Det arbeidet som har naturlige og forutsigbare konsekvenser tilpasset vår arbeidsinnsats vil han kalle kultur, for eksempel pleie av åker, *agricultura* eller barneoppdragelse, *cultura animi*. Når arbeidet belønnes etter en ytre makts forgodtbefinnende, og konsekvensene slik er hevet over eller løsrevet fra arbeidet vi gjør, kaller Hobbes det *kultus*. Dette arbeidet består i dyrkelse i betydningen tilbedelse som har til hensikt å innynne seg hos den tilbedte. *Kultus* kan brukes om alt fra gudstilbedelse, *Cultus Dei*, til en talers innsmitring hos sitt publikum.

Fra det 17. århundre brukes ordet *cultura* om utdanning og selvutvikling uten å at man finner det nødvendig å tilføye *animi*. Dette ser vi for eksempel i verket *De Dignitate et Augmentis Scientiarum* av Francis Bacon.⁵ *A man of culture*, det kultiverte mennesket, blir et ideal som hevdes i motsetning til det overflatiske og fasadepregede, og viktigere, til det ukultiverte, kulturløse mennesket.⁶ På slutten av 1600-tallet begynner man også å skille mellom to plan: det individuelle og det samfunnsmessige. Ordet kan brukes både om de samfunnsmessige forutsetninger som muliggjør individuelle kultiveringsprosesser, om de resultatene av de kultiverte individers streben og om et samfunn som i sin helhet er et kulturfolk.

Alle disse betydningene gjør det stadig lettere å skille borgerskapet fra den ukultiverte mobben,

---

⁴Fink (1988):12-13

⁵Fink (1988):13

⁶Fink (1988):14

de barbariske, kulturløse folkeslagene og naturfolk. For i motsetning til adelighet, som var arvelig, var kulturell dannelselse mulig å tilegne seg for borgerskapet. Slik kunne de hevde seg og få innflytelse i samfunnet. I borgerskapet vokste det frem ønsker om nye inndelinger av samfunnet; i steden for de gamle stendene skulle man skille mellom de kultiverte og de ukultiverte. Kulturen skulle være åpen for alle, men kun de som tilegnet seg den skulle ha borgerrett. Vi ser her fremveksten av et kulturbegrep som vi i dag ville karakterisere som høykulturell, der det er én, allmenngyldig Kultur (med stor K) som betyr noe.

2.1.2 Nye, vitenskapelige kulturbegreper

I opplysningstiden bruker den franske filosofen Voltaire (1694-1778) og andre idéen om en allmenngyldig kultur til å måle kvaliteten på ulike folks kulturer og innordne dem i et hierarkisk system der den europeiske er pyramidens selvfølgelige topp. Det er denne kulturforståelsen som senere blir kjent som det filosofisk-pedagogiske kulturbegrep, og som dominerte innenfor humaniorafagene til langt inn på 1900-tallet.

Kulturbegrepets betydning utvides, avhierarkiseres og selvstendigjøres av den tyske filosofen Johann Gottfried Herder (1744-1803) i hans verk *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit* (1774).⁷ I Herders utvidete definisjon omfatter kultur alle sider ved et folks felles liv, inkludert deres åndelige og materielle resultater av deres virke. Slik blir kult igjen en del av kulturen, sammen med språk, filosofi, kunst, vitenskap, politikk, juss, normer, redskaper, våpen og transportmidler, kort sagt: alt er kultur. Herders deskriptive og vide kulturbegrep blir en kjerne i mange antropologiske og sosiologiske kulturbegreper.

Herders begrep er i utgangspunktet ikke-hierarkisk fordi han ikke finner noe grunnlag for å si at det er en allmenngyldig rangordning, eller at en bestemt befolkningsgruppes kultur som er overlegen en annen.⁸ Tvert i mot har alle folkegrupper sine egne kulturelle uttrykk, sin folkekultur. Hvert folk har rett til å ta vare på og videreføre sin egen kultur. Herders forsøk på å avhierarkisere kulturbegrepet slår i første rekke ikke an. Han tanker om folkekultur blir en viktig faktor i utformingen av ideen om en nasjonalstat på 1700-tallet, og begrepet står sentralt i nasjonalromantikken på 1800-tallet. Herders påpeking av europeernes snevre vaner

---

⁷Herder (2002):272-358

⁸Herder (2002):396

og oppblåste selvbilde slår til tider også over i en nesten omvendt hierarkisk struktur. Nå er det de fjerne og avsidesliggende folk som blir de ekte kulturbærere.⁹ På slutten av 1700-tallet forbinder tysk filosofi og romantisk diktning det sosiale kulturbegrepet med forestillingen om en gradvis, verdensomspennende historisk kultiveringsprosess. Også her er den europeiske kulturen kommet lengst, mens andre kulturers uttrykk sidestilles med stadier i tidligere europeisk historie. Dette forsterker ideen om det hierarkiske systemet. Slik blir kulturbegrepets kulturhistorie et felleseuropeisk fenomen, om enn med nasjonale forskjeller.

I Herders samtid endres synet på kultur. Kultur blir summen av alle materielle og immaterielle verker. Disse kan betraktes relativt uavhengig av menneskene og samfunnene som har skapt dem, og får sin egen historie, logikk og utvikling. Med Herder får det filosofisk-pedagogiske kulturbegrepet et sosiologisk-antropologisk-historisk alternativ. Dette utvikler seg til to former, en idealistisk som vektlegger idéer og normer, og en materialistisk, som forstår kultur som produkter i form av ting eller kunnskap som videreformidles.¹⁰ Det er likevel ikke disse kulturforståelsene, men en snever versjon av det det filosofisk-pedagogisk som dominerer i dagligtalen. Dette styrkes av at kunst blir utskilt som et eget område, til forskjell fra for eksempel vitenskap, moral og religion. Inntil 1800-tallet var for eksempel kunst uløselig knyttet til menneskets evner. Nå forstås det som summen av bestemte verker, likesom litteratur løsrives fra individets leseferdighet og knyttes opp mot et bestemt antall bøker utgitt innenfor et eget område i en begrenset periode, og så videre.¹¹ Kultur blir et samlebegrep for kunstartene. Et lands kultur er dets billedkunst, musikk, litteratur. Humanistisk kulturhistorie er kunsthistorie, litteraturhistorie og til og med teologi. Denne kulturoppfattelsen har vært rådende innenfor humaniora frem til de senere år, og er det fortsatt i dagligtalen.¹²

En moderne utvidelse av kulturbegrepet kan sees i sammenheng med den nye kulturhistorien og sosialhistoriens oppblomstring.¹³ Studier av arbeidere har vist at kulturbegrepet har vært for borgerlig og snevert til å romme deres kultur, etter begrepsutvidelsen kjent som arbeiderkultur.¹⁴ Dette medfører en økende bruk av distinksjon mellom helkultur og delkultur, som kan sees som

---

⁹Fink (1988):18

¹⁰Williams (1981):11-12

¹¹Fink (1988):19

¹²Andersen (1992):21-30

¹³Horsbøll (1992):43-51

¹⁴Williams (1958):319-328

en forlengelse av Herders kulturbegrep. Samfunnsvitenskapelige studier rundt kultur som tegn på en sosial overklasse, har ført frem til en bredere kulturoppfattelse der ikke bare finkultur, men også “dårlig” kultur regnes som en fullverdige kulturuttrykk. Dette er kjent som det utvidete eller kulturpolitiske kulturbegrep.

2.1.3 Et hyperkomplekst begrep

Når vi i dag bruker kultur, bærer ordet med seg hele den utviklingshistorien som er skissert ovenfor. Forsøk på å definere kultur blir ofte et forsøk på å vise begrepets spenn fremfor å binde dets betydning; en kulturdefinisjon kan være anvendelig til det formålet den skal tjene. Det kan for eksempel brukes både i betydningen det filosofisk-pedagogiske eller humanistiske kulturbegrep, som forutsetter at det finnes en kulturell verdimålestokk. Det sosiologisk-antropologisk-historiske begrepet, også kjent som det samfunnsvitenskapelige eller kulturrelative kulturbegrep, vil forstå et samfunns normer og verdier utifra dette samfunnets egne premisser. Det utvidete eller kulturpolitiske kulturbegrepet bygger blant annet på en samfunnsvitenskapelig basert erkjennelse av at den tradisjonelle kulturen først og fremst er kulturen til en sosial elite. At det ovenfor beskrives hvordan borgerskapet brukte kulturen for å definere seg inn i adelen, er et eksempel på en kulturpolitisk lese måte.

Her ser vi begreper som er vokst ut av og tilpasset fagdisipliner, men som i seg selv er usanne i sin sneverhet. Blir begrepet dermed umulig, meningsløst? Kulturbegrepets historie viser at det har stått sentralt - om enn omstridt - i sosiale forandringer og vitenskapelige og kulturelle gjennombrudd. Hvis man unngikk begrepet, ville man bare fått problemer med å finne gode alternative begreper som like godt speiler den kulturelle situasjonen i verden i dag, som kan karakteriseres som hyperkompleks. Til forskjell fra en kompleks situasjon, som kan forstås gjennom anvendelse av flere enkle begreper samtidig, vil man i en hyperkompleks situasjon gjøre systematiske feil om man anvender den samme metoden. Hyperkompleksitet er også beskrivende for kulturbegrepet.¹⁵ Dette får konsekvenser for kulturforskningen, fordi ingenting egentlig kan utelukkes som kulturelt irrelevant i en gitt sammenheng. Vi må derfor selv ta ansvar for vår avgrensning og det relevante som til enhver tid av nødvendighet skjæres bort.

Skillet mellom kultur og kult og de forskjellige ordenes begrepsinnhold, holder seg opp til

---

¹⁵Fink (1988):23

våre dager. Samtidig gjenforenes kultur med kult i Herders samfunnsvitenskapelige definisjon av kulturbegrepet, der også menneskets åndelige evner og produkter blir kultur. Slik har vi en situasjon der kulten, og med den teologien, både er en del av kulturen og skarpt skilt ut fra den. Dette har kanskje bidratt til forvirringen rundt forholdet mellom kirke og kultur, som har opptatt teologene gjennom hele teologihistorien. Denne delen av historien skal vi nå se nærmere på.

2.2 Kultur - kirkens vedvarende utfordring

Forskjellige kultursyn finner vi allerede i evangeliene, og problemstillinger knyttet til hva kulturen representerer, og hvilke rolle den kan ha for mennesket i frelsesspørsmålet og uavhengig av det, har vært et sentralt tema i snart 2000 år. Niebuhr refererer til kulturspørsmålet som *the enduring problem*, og kategoriserer som vi så i forrige kapittel ulike teologiske tilnærminger i fem modeller. Her vil jeg knytte modellene til eksempler i vår europeiske og norske historie.

2.2.1 Fra enhetssamfunn til differensiering

Fra den romerske keiseren Konstantin (280-337) erklærer kristendommen som statsreligion i 313 og gjennom hele middelalderen, er kirken den rådende autoritet i alle lærespørsmål.¹⁶ Muligheten for å påvirke kulturen er derfor svært stor. Thomas Aquinas (1225-1274) formulerer læren om den generelle åpenbaring, som er tilgjengelig gjennom skaperverket for alle, og den spesielle åpenbaring, som kun formidles av Gud.¹⁷ Fordi kirken har tilgang til den spesielle åpenbaring gjennom Ordet, kan den berike kulturen i en fruktbar syntese, mener Thomas. Enhetssamfunnet, som man kan kalle det homogene samfunnet som preget Europa frem til reformasjonen, har kristendommens dominante rolle som premiss, og knyttes derfor, særlig gjennom Thomas, til Niebuhrs modell *Christ Above Culture*.¹⁸

Martin Luthers (1483-1546) toregimentslære åpner for et friere forhold mellom kirke og kultur. Niebuhr plasserer hans kultursyn i modellen *Christ and Culture in Paradox*.¹⁹ Dette er en forenklet versjon av Luthers lære, noe Niebuhr også erkjenner. Luthers uttalelser om kultur

---

¹⁶Vigilius (2005):27

¹⁷Lehmkuhl (2007)

¹⁸Niebuhr (1975):128-130

¹⁹Niebuhr (1975):170-180

og kunst var teologisk og ikke estetisk motivert.²⁰ Han uttaler seg skarpt mot billedtilbedelse tidlig i karrieren, men etter billedstormene i Wittenberg vinteren 1521, går han kraftig ut mot ikonoklasmen, fiendlighet mot falske bilder, som han var blitt tatt til inntekt for.²¹ Bilder er viktige pedagogiske verktøy, mener Luther, og inspirerer dermed til en ikonografisk tradisjon innenfor protestantismen. Kunstnere som Albrecht Dürer (1471-1528), Lucas Cranach den eldre (1472-1553), sønnen Lucas Cranach den yngre (1515-86) og Hans Holbein (1489-1543) regnes som representanter for denne kunsten. Det blir likevel færre oppdrag for kunstnerne i kirkene, og mange kunstnere må søke sekulære arbeidsgivere. Dette gir portrettsjangeren en oppblomstring, og fører til utviklingen av nye, profane motiver som hverdagslivet, stilleben og landskapsmaleriet. Reformasjonen fikk dermed en viktig innvirkning på sekulariseringen av malekunsten.²² Ikke alle sider ved kulturen blir overgitt til det profane markedet. Nyere forskning har pekt på at populærkulturen ikke blir avvist, men brukt aktivt for å spre budskapet.²³ Folketaler blir til prekenes, sanger til salmer, skuespill, og til og med festivaler, blir til bærere av religiøs forkynnelse. Dette fører til at mange folkelige tradisjoner videreføres i ny form. Vi ser slik at reformasjonen både bevirker sekularisering, resakralisering og instrumentalisering av forskjellige kulturelle uttrykk.

Det aktive forholdet til kulturen som Luther taler for, videreføres i pietismen, vekkelsesbevegelsen som Philip Jakob Spener (1636-1705) legger føringer for i sin bok *Pia desideria* (1675).²⁴ Pietismen legger vekt på omvendelses- og troserfaring, og på at den personlige troen blir speilet i livsførselen.²⁵ Den kristne forventes å avstå fra adiafora,²⁶ men skulle samtidig være styrt av et borgerlig ethos om samfunnsengasjement, hvilket muliggjør en oppblomstring av handel og utvikling av skolevesenet i pietistisk regi. Etter Spener utvikler pietismen seg i flere retninger og brer seg til store deler av Europa. Weber identifiserer bevegelsens ethos som en *innerweltliche Askese*, og bruker det til å forklare hvorfor kapitalismen vokste så fort i det pietistiske og

---

²⁰Pettegree (2000):461-489

²¹Collinson (2004):187

²²Pettegree (2000):488-489

²³Johnston (2000):555-558

²⁴Forskere har pekt på at det allerede innenfor Luthers lære ligger en kim til videreføring av det samfunn av alvorlig troende som karakteriserte urmenigheten, og som var et ideal for Spener, jamfør Vigilius (2005):31-62

²⁵Vigilius (2005):68

²⁶Egentlig av gresk *adiaphoros* "likegyldig", en handling, et forhold eller en ting som hverken er ond eller god, for eksempel dans, musikk, spill, fornøyer. Lekkingsbevegelsen har alltid hold på at dette var synd.

reformerte Europa.²⁷

Kunstens stadig friere forhold til kirken, er en del av den generelle tendensen i tiden etter reformasjonen. I opplysningstiden ser vi for alvor at disipliner som før var regnet sammen, som vitenskap og kunst, skilles ut som egne områder med hver sin indre, fornuftsbaserte logikk. De nye vitenskapene bekreftes av en ny terminologi, som Herders utvidede kulturbegrep og Baumgartens utskillelse av estetikk. Med sosiologisk terminologi kan vi si at det skjer en rasjonalisering av samfunnet, der enhetssamfunnet deler seg inn i subsystemer.²⁸ Gjennom denne utviklingen, som fortsetter fra opplysningstiden gjennom romantikken, tar fornuften over teologiens rolle som målestokk for alt. Flere teologier møter denne utfordringen med forsøk på å forene filosofi og teologi, og med en ny og kritisk bibelforskning som stiller spørsmål ved Bibelens tilblivelse og Jesu liv. Denne forskningen påtok seg en apologetisk oppgave; å vise det opplyste mennesket at kristendommen fortsatt hadde mye å gi. Teologien tok ikke utgangspunkt i åpenbaringen, men i det moderne menneskets egen virkelighetsforståelse. Bevegelsen hadde ikke et enhetlig preg.²⁹ Den går under samlebetegnelsen opplysningskristendom, og senere liberal teologi, kulturprotestantisme eller nyprotestantisme. Den dominerer deler av bibelforskningen fra opplysningstiden og helt inn i det 20. århundre. Niebuhr kobler flere av nyprotestantismens harmoniseringsforsøk til modellen *Christ of Culture*.

I kongeriket Danmark-Norge får både pietismen og en moderat form for opplysningskristendom rotfeste i løpet av 1700-tallet.³⁰ I Norge blir haugianismen, en pietistisk vekkelsesbevegelse ledet av Hans Nielsen Hauge (1771-1824) den dominerende reformretningen.³¹ Den får innflytelse i alle samfunnslag, i motsetning til N. F. S. Grundtvigs (1783-1872) vekkelsesbevegelse, som i Norge frontes av presteskapet og forblir en elitistisk bevegelse. Grundtvigianismen var preget av en tiltro til at det dennesidige livet, også kulturen, kunne være god. Den frontet en inkluderende troslære som åpnet for omvendelse etter døden og dermed for frelse for alle, men var også preget av sin fornuftsbaserte kristendomstolkning og sin strenge, formanende form. Begge bevegelsene spilte en avgjørende rolle i nasjonsbyggingen fra 1814. Tar vi Niebuhrs modeller i betraktning,

---

²⁷Weber, M.: 1981, *Die protestantische Ethik I. Eine Aufsatzsammlung*, München, jamfør Rasmussen (2005):170-176

²⁸Gregersen (1988):136-162

²⁹Wisløff (1971):115, 118

³⁰Rasmussen (2005):144-177

³¹Vigilius (2005):101-102

kan vi si at Norge ble bygget både på strømninger som ønsket å forene kultur og kristendom, modell to og fem, og de som skilte strengt mellom dem, modell fire.

2.2.2 Kulturnasjonen Norge

Fra 1814 blir en av agendaene for Norges ledende menn å bevise at Norge var en selvstendig kulturnasjon.³² 1700-tallets kulturbegrep, som vektlegger idealsamfunnet som et kulturfolk, er det rådende for prosjektet. Økonimien er trang, og de første tiårene er det lite penger som blir satt av til kulturelle formål. Først da Hans Riddelvold (1795-1876) tiltrår som statsråd for Kirke- og undervisningsdepartementet i 1848, stiger bevilgningene til det vi i dagvil kalle høykulturelle tilbud. Frem mot 1880-årene åpnes kunstarenaer, som hittil har vært lukkede, for offentligheten. To institusjoner bidrar særlig til utviklingen: forsvaret og kirken. Det er de som inntil dette punktet har stått for undervisning, musikk og liknende, og kirken og geistligheten kan selv betraktes som en kulturinstitusjon.³³ Under Riddervolds periode på Stortinget, styrkes statskirken økonomisk, og det utgis standardiserte utgaver av alterbøker og katekismer. En revidert utgave av *Pontoppidans forklaring* skaper stor misnøye da mange mener det ligger for mange grundtvigske tanker i den, og bruken av denne i stedet for gamle blir derfor frivillig.³⁴ I takt med dette, søker stadig flere seg ut av statskirken og danner egne lekmannsbevegelser. Deres opprør er rettet mot de geistliges moralske og religiøse autoritet, ikke mot den nye kulturpolitikken.³⁵ Utmeldingen gjenspeiler en tilspisset konflikt mellom de som ønsker en kulturåpen linje, og de som er skeptiske til kulturens potensielle virkninger.

Utvidelsen av kulturpolitikken virkeområde under Riddervold, medfører en profesjonalisering av kulturlivet. Mye av ressursene kanaliseres ut til enkeltpersoner, for eksempel gjennom en ordning med at kunstnere får lønn fra staten.³⁶ Statlige bevilgninger går kun til deler av kulturfeltet, og dette skaper nye skiller; noe er dannet med påtrykk fra myndighetene, annet på initiativ fra frivillige organisasjoner.³⁷ De frivillige organisasjonene startes av kristne grupper allerede fra 1850.³⁸ Disse kristne foreningene utgjør, sammen med et nettverk av

---

³²Dahl (2006):12-13

³³Brandrud, A.: 1914, *Kirkens historie : i kort fremstilling* Kristiania: Aschehoug:79, jamfør Dahl (2006):22

³⁴Dahl (2006):53

³⁵Dahl (2006):54

³⁶Dahl (2006):102-108

³⁷Wollebæk, D., Selle, P. og Lorentzen, H. (2000):25

³⁸Dahl (2006):131-132

andre frivillige organisasjoner, den ene polen i den kulturkampen som skal prege Norge fra det moderne gjennombrudd. Det moderne gjennombrudd er betegnelsen for en gjennomgripende modernisering av alle samfunnsområder som finner sted i Norge fra 1880-årene,³⁹ og som ledes av en intellektuell, sekulær elite med kjente diktere som Bjørnstjerne Bjørnson (1832-1910), Henrik Ibsen (1828-1906) og Alexander Kielland (1849-1906), med flere. Blant annet preges striden av spørsmål som høy- og lavkirkelighet og åpenhet og avvisning av den verdslige kulturen. Kirstenfolket får tidlig, og noe ufortjent, ord på seg for å være kulturfriending fordi de anser aktiviteter som dans og spill som synd. Dette er noe ufortjent fordi særlig kvinneorganisasjonene arbeider mye med søm og husflid, og annen tradisjon- og kulturbevarende virksomhet.⁴⁰ Kulturkampen tilspisser seg innenfor kirken i striden om lærespørsmål, anført av konservative kristne som Ole Hallesby (1879-1961) på den ene siden og liberalteologer på den andre.⁴¹ Fordi kulturskepsisen i kristne organisasjoner i stor grad preger medlemmenes fritidsvalg, blir deres holdning ofte tatt for å være kirkens offisielle standpunkt. Dette undergraver langt mer vennligstilte bevegelser som ønsker en positiv kristen tilnærming til kulturen. For eksempel taler prest og senere biskop Karl Marthinius (1890-1965) om et “skapelsens kulturimperativ”, som hverken er blitt opphevet av syndefallet eller frelsen, som byr kirken til å forsvare en kulturfront.⁴² Den kristne har en kulturoppgave også i det sekulariserte samfunn, hevder han, og viser til kirkens historiske, viktige kulturelle bidrag som folkeopplyser. Marthinius og likesinnede har sitt eget talerør, tidsskriftet *Kirke og kultur* (stiftet 1849), som fremmer en kristen humanisme. Hallesbys bevegelse vinner likevel frem som den som skulle dominere kirkens kultursyn. Kampen mellom kirke og kultur kulminerer med at det kristne livssynshegemoniet går tapt i mellomkrigstiden.⁴³

Under den andre verdenskrig allierer de tidligere hovedfiendene seg mot den nye fienden, nazismen. Den bruker kulturarenaen aktivt som propaganda, og offentlige orkesterkonserter opphører derfor under okkupasjonen. Kirken er ikke under den samme trusselen, så her fortsetter kirkekonserter for fullsatte kirker. Dette fører til at kirkemusikken fikk en viktig rolle i folks bevissthet, hvilket legger et godt grunnlag for den fornyelsen av kirkens musikkliv som kommer på 1950-tallet, med eksperimentering i tonearter og fremføringer. På 1960-tallet tas også

---

³⁹Elstad (2006):18

⁴⁰Dahl (2006):132

⁴¹Oftestad (2005):252-256

⁴²Hodne (1993):38-40

⁴³Longum, L. (1986) *Drømmen om det frie menneske* Oslo: Universitetsforlaget. Jmfør Elstad (2006):18

slager- og populærmusikk med kristne tekster inn i de kristne ungdomsmiljøene, og den første “rytmegudstjeneste” holdes i Bergen i 1963. Først på 1970-tallet gjør en motbølge med mer klassiske tonearter og utstrakt bruk av bibeltekster seg gjeldende.⁴⁴

Dette musikkhistoriske eksemplet er likevel et unntak innenfor kirken. Generelt var tendensen heller å være tilbakeholden og skeptisk i forhold til nye kulturelle strømninger. Et unntak er den kristne kirkeakademibevegelsen, som fra tidlig på 1950-tallet var opptatt av at kirken og kulturlivet skulle komme “i kontakt med hinnannen”⁴⁵ og som siden har engasjert seg i aktuelle samfunnsspørsmål.⁴⁶ Bevegelsen, Norsk kirkeakademi, senere kalt Norske kirkeakademier, ble offisielt stiftet i 1956. Initiativet ble stort oppfattet som positivt da det kom,⁴⁷ men pionerene opplevde liten støtte fra kirken. En grunn til dette var den kulturskepsisen som lenge rådet i kirkens ledelse, en annen var den utbredte oppfattelsen at kirkeakademibevegelsen ikke var teologisk kompetent nok.⁴⁸ Motstanden fra høykirkelig hold gir bevegelsen en så perifer rolle at den er utelatt fra mange kirkehistoriske verk.⁴⁹ Oppsummert kan vi si at både det haugianske og det grundtvigianske kultursynet videreføres i den kirkekulturelle utviklingen i Norge, men at den kulturkritiske holdningen som Niebuhr særlig knytter til Luther i sin fjerde modell, er den dominerende retningen.

Norsk moderne kulturpolitikk, som kjennetegnes av en aktiv stat, har sine røtter i 1930-årene.⁵⁰ Særlig etter regjeringsskiftet i 1935 ble det en tydeligere satsing på velferd, inkludert kulturpolitikk.⁵¹ Da blir kulturpolitikken en del av den nasjonale planen for sosial og økonomisk utjevning. Staten oppretter råd som har som oppgave å ivareta det kulturelle arbeidet,⁵² og frivillige organisasjoner som ivaretar folkeopplysning, begynner å få offentlig støtte.⁵³ Fra 1945 defineres kulturen som en del av velferdspolitikken. Heretter knyttes stadig tettere bånd mellom de frivillige organisasjonene og kommunen, som i økende grad overtar ansvaret for fellesskapets

---

⁴⁴NKAs arkiv (2. “Bestilte bidrag”) H. Herresthal: “Kirkemusikkens plass i kirke og samfunn”

⁴⁵Elstad (2006):65

⁴⁶Elstad (2006):116-117

⁴⁷Elstad (2006):86-87

⁴⁸Elstad (2006):10

⁴⁹Elstad (2006):13

⁵⁰Dahl (2006):166

⁵¹Furre (1992):163-166

⁵²Statens Teatteråd opprettes i 1937, Statens Filmråd 1947

⁵³“Samnemnda for studiearbeid” får statstilskudd fra 1936

ve og vel.⁵⁴ Fra 1950 blir sykehus, skoler, arbeidsplasser, kirkegårder, offentlige bygg, nye forsteder og bygder tatt i bruk som kunstarenaer. Målet er å bringe befolkningen i kontakt med god kunst på alle livets viktige livsområder.⁵⁵ Et avgjørende skifte i forholdet mellom staten og kulturlivet skjer da staten i 1963 gir fra seg ansvaret for å fordele kunstnerlønner. Den gir dermed avkall på sin rolle som estetisk domstol, som den har hatt siden nasjonsbyggingen på 1800-tallet.⁵⁶

På 1960-tallet oppstår det såkalte fritidsproblemet, det vil si økt fritid og lediggang, noe ikke bare kirkelige instanser, men også politikere så på som et samfunnsproblem. Det ble også opplevet som et problem at økt fritid, utdanning og velstand ikke førte til økt benyttning av statens kulturtilbud, som fortsatt var basert på styrking av tradisjonell, høykulturell kunst som teater og opera. Folk flest ble i steden erobret av massemediene. På 1970-tallet integreres uttrykksformer fra populærkulturen i et utvidet kulturbegrep, kalt det kulturpolitiske kulturbegrep ovenfor i dette kapittelet. Målet ble nå et reelt kulturelt demokrati, etter Augustine Girards tenkning om at kulturpolitikken måtte ta utgangspunkt i menneskets grunnleggende behov for identitet og livskvalitet.⁵⁷ Dette kulturbegrepet blir grunnlaget for en ny vridning av kulturpolitikken mot demokratisering og desentralisering. Kulturtilbudet skulle bygges nedenfra, og ikke være basert på et elitistisk syn. Men dette tilbudet skulle ikke gå på bekostning av de nasjonale kulturoppgavene.⁵⁸ Kulturenpolitikken var fortsatt - om enn kun delvis - et dannelsesprosjekt. Politiske beslutninger skulle baseres på komitéinnstillinger og utredninger. Folkeopplysningsvesenets utarbeidet en innstilling som betraktes som den første statlige kulturmelding.⁵⁹ Dette var et dokument som ut i fra et helhetlig perspektiv begrunnet det offentliges innsats. I 1963 utarbeidet Kulturepartementet en "kulturmelding", et notat med forslag til nye satningsområder.⁶⁰ Men dette ble langt på is på grunn av politiske utskiftninger. Først under ledelse og senere under påvirkning av Johns. Aanderaa ble en rekke kulturmeldinger utarbeidet.⁶¹ Statens økende involvering i

---

⁵⁴Wollebæk, D., Selle, P. og Lorentzen, H. (2000):78

⁵⁵Solhjell (2005):226

⁵⁶Solhjell (2005):223

⁵⁷Dahl (2006):232

⁵⁸Solhjell:11

⁵⁹Dahl (2006):166

⁶⁰Dahl (2006):230-231

⁶¹St.meld. nr 8. (1973-1974) *Om organisering og finansiering av kulturarbeid*, St.meld. nr 52 (1973-1974) *Ny kulturpolitikk*, St.meld. nr 41 (1975-1976) *Kunstnerne og samfunnet*, St.meld. nr 32 (1981-1982) *Kulturpolitikk for 1980-åra*, St.meld. nr 27 (1983-1984) *Nye oppgaver i kulturpolitikken*, og St.meld. nr 61 (1991-1992) *Kultur i tiden*.

kulturtilbudet skjer parallelt med en sentralisering og profesjonalisering av arbeidet til frivillige organisasjoner, med økt fokus på egennyttige aktiviteter og mindre på å hjelpe andre.⁶² De sekulære, interessestyrte organisasjonene tar over for de religiøse og humanigære bevegelsene, som hverken er størst i antall eller aktivitet lenger. Kulturmeldingen fra 1992 viser en litt annen dreining. Her innsnevres det utvidete kulturbegrepet og det økonomiske ansvaret går igjen mot sentralisering.⁶³ Kirken er ikke nevnt som en viktig kulturfaktor i noen av disse meldingene. Først i det nye årtusenet, i kulturmeldingen fra 2003,⁶⁴ anerkjennes kirkens rolle.

2.3 Noen rissede linjer

I dette kapittelet har kulturbegrepets hyperkomplekse innhold blitt forklart med en hyperkompleks historisk utvikling. Min anvendelse av kulturbegrepet, definert under *Definisjoner og avgrensninger* i forrige kapittel, korresponderer med en utvidet, også kjent som kulturpolitisk, forståelse av kultur. Videre har vi sett hvordan synet på kulturen - uavhengig av den til enhver tid rådende kulturdefinisjonen - har vært en vedvarende utfordring for teologer. Tilspissingen mellom kultur og kirke øker i takt med sekularisering og selvstendiggjøring av de forskjellige fagområdene, inkludert kunsten. Etter reformasjonen blir særlig to tilnærminger til kulturen rådende innenfor kirken: pietismens kulturskeptiske holdning og opplysningskristendommens kulturåpne. Mange forskere mener at de for vår tid viktigste endringer i forholdet mellom kirke og kultur, skjedde under opplysningstiden, og trekker frem "differensiering" som et nøkkelord.⁶⁵ Andre hevder at vi ikke trenger gå lenger enn til møtet med moderniteten, for å finne vendinger som var avgjørende for den nyere kulturhistoriske utviklingen.⁶⁶ I Norge endrer forholdet seg særlig rundt 1880. På denne tiden ser vi tendenser til polarisering mellom kulturfientlige og kulturvennlige fraksjoner innenfor kirken, og tilsvarende kirkevennlige og -fientlige sekulære borgere. I 1930-årene slår denne konflikten ut i full kamp. Fra samme tid tar staten, som en del av sitt velferdsprosjekt, i økende grad over ansvaret for å formidle kultur til folket. Kulturkampen kulminerer rundt 1950, men fortsetter frem til vår tid. Både kulturkritiske og -åpne holdninger preger norgeshistorien, men det er den kulturkritiske som dominerer. Dette kan blant annet sees ved at Norske kirkeakademier, en kristen og kulturåpen bevegelse, lenge hverken fikk sterk

⁶²Wollebæk, D., Selle, P. og Lorentzen, H. (2000):79-86

⁶³Dahl (2006):262-264

⁶⁴St.meld. nr 48 (2002-2003)

⁶⁵Gregersen (1988):136-162

⁶⁶Elstad (2006):18

kirkelig eller statlig støtte. Oppdraget om å lage en kulturmelding for Den norske kirke i 2003 varr derfor et viktig tegn på anerkjennelse av Kirkeakademiene. 2003 var også året da Den norske kirke for første gang ble anerkjent som en viktig kulturbærer og -bidragsyter i en statlig kulturmelding.

Kapittel 3

Kunsten å være kirke

Gjennom forrige kapittel har vi kunnet danne oss et bilde av kulturbegrepets utvikling, og av forholdet mellom kirke og kultur i Europa og Norge. Dette er strømninger og tradisjoner som har påvirket utarbeidelsen av en kulturmelding for Den norske kirke. I dette kapittelet vil jeg presentere og analysere kulturmeldingen *Kunsten å være kirke*, og supplere fremstillingen med materiale fra arkivet til Norske kirkeakademier. Jeg vil gå inn på prosessen som førte frem til selve kulturmeldingen, men hovedvekten i presentasjonen vil ligge på meldingens form, innhold og budskap. Kapittelet avsluttes med en oppsummering av gjennomgangen i kapittelet. Drøftingen vil finne sted i kapittelet *Kultursynet til drøfting*.

3.1 En kirkelig kulturmelding blir til

I 1992 påpekte Norske kirkeakademier i sitt høringssvar at kulturmeldingen *Kultur i tiden*¹ ikke nevnte kirken. I kirkeakademienes strategiplan ti år senere, blir målet “å bidra til at kirken satser mer reflektert og helhetlig på kulturfeltet.”² Samme år tar Norske kirkeakademier kontakt med Kirkerådet for et mulig samarbeid om en kulturmelding for Den norske kirke.³ De påpeker at “direktør i Kirkerådet, Erling Pettersen, har ved flere høve gjeve uttrykk for at Dnk ser på Norske kyrkjeakademi som ein naturleg samarbeidspartnar på kunst- og kulturfeltet og som et komptanseorgan det er naturleg å dra nytte av.” Norske kirkeakademier refererer også til Den norske kirkes handlingsplan for 2002-2005, der det står at “kirkemusikk og andre estetiske

---

¹ St.meld. Nr. 61, 1991-1992, *Kultur i tiden*.

² NKAs arkiv (1. “Oppnevning og mandat”), “Satsningsområder for Den norske kirke 2002-2005”

³ Elstad (2006):247

uttrykksmidler, for eksempel drama og billedkunst, har stor betydning for menneskers trosliv.”⁴

Kirkerådet vedtok å støtte Norske kirkeakademiers forslag. I april 2003 mottok kirkeakademiene et brev med en anmodning om å utarbeide en kirkelig kulturmelding.⁵ Norske kirkeakademier betrakter bestillingen som en anerkjennelse av sitt arbeid.⁶ Einar Solbu, lederen av utvalget som utarbeidet kulturmeldingen og mangeårig medlem av kirkeakademiene, omtaler bestillingen som “erkjennelse av at her har kirken forsømt seg og ikke tatt i bruk de mulighetene som ligger i kunsten til å være kirke - folkekirken, hellig alminnelig kirke, kristen kirke, Den norske kirke - *i vår tid*.” Videre sier han at kunsten er antagonist i kulturen, det er den som stiller spørsmålsteget ved etablerte sannheter, som angriper det bestående. Ikke for å rive ned, men for å utdype innsikten vår. Han antar at utvalget kommer til å legge vekten på forholdet mellom kunsten og kirken - fordi det særlig her her spenningene - og mulighetene - ligger.⁷

Utvalget var satt sammen av Norske kirkeakademier og Kirkerådet, og besto utenom lederen Solbu (direktør for Rikskonsertene) av Tor Berger Jørgensen (domprost i Bodø, oppnevnt av Kirkerådet), Inger Anne Naterstad (studentprest ved Universitetet i Oslo, også oppnevnt av Kirkerådet), Oskar Stein Bjørlykke (forfatter), Dagny Anker Gevelt (kulturdirektør i Kristiansand kommune), Erik Hillestad (produsent og leder av Kirkelig Kulturverksted), Thea Stabell (sceneinstruktør og førsteamanuensis ved Kunsthøgskolen i Oslo), Vivianne Johnsen Sydnes (domkantor i Nidaros Domkirke) og Henrik Ødegaard (komponist og kantor i Sauherad). Vi kan merke oss at utvalget består av to prester (begge oppnevnt av kirkerådet) og én teolog. Blant kunstartene er områdene skjønnlitteratur (én representant), film (én), drama (én), musikk (fire) representert. Det var fire kvinner og seks menn. Alle medlemmene er etniske nordmenn og kun en er under tredve.⁸ Kjartan Leer-Salvesen (teolog og filmanmelder) var sekretær, og Margunn Sandal (prest og generalsekretær i Norske kirkeakademier) var prosjektleder. Mellom møtene koordinerte Sandal, Leer-Salvesen og Solbu arbeidet.

---

⁴NKAs arkiv (1.)

⁵ *Kulturmeldingen*:29

⁶Norske kirkeakademier (2003)

⁷NKAs arkiv (3. “Diverse”) E. Solbu: “Kirkens kulturoppdrag i vår tid. Innlegg på Norske Kirkeakademiers årsmøte og seminar. Gran - 13. mars 2004”:4-5

⁸ *Vårt Land* (16.09.2003)

For å samle informasjon og utforme meldingen, benyttet utvalget forskjellige *arbeidsmetoder*.⁹ De arrangerte spørreundersøkelser til biskoper, meningerheter og noen organisasjoner/festivaler m.m. De var også på en studietur til Sverige og deltok på flere konferanser. 4. mai 2004 hadde de møte med Utsmykkingsfondet for offentlige bygg. De gjennomførte også muntlige høringer. 10. juni hadde de en “høring om kirkens kulturoppdrag” i Christiansands kunstforening i Biblioteksbygget ved Domkirken, og 23. september inviterte de arbeidsgiver- og arbeidstaker-organisasjoner, utdanningsinstitusjoner og interesseorganisasjoner blant kunstnerne til samtale under Kristiansund-Kirke-Kunst-Kulturfestival 2004. Utvalget deltok også på kirkelige møter. I oktober var de på bispemøtet, hvor de fikk kommentarer på et foreløpig utkast. I et “posisjonsnotat” fra Hamar biskop påpekes det at meldingen mangler grunnlagstenkning om teologisk refleksjon og begrepsavklaring, også for forholdet mellom “finkultur/kunstkultur - og massemonstring.”¹⁰ Utvalget var også til stede på Ungdommens kirkemøte. Her fikk de innspill som at: “UKM mener at hverdagsliggjøring ikke nødvendigvis er et negativt begrep fordi det også kan føre til at man får et nærere forhold til kirkerommet. Kirken blir da et sted man får eierforhold til. Man føler seg hjemme og er trygg. Hverdagsliggjøring kan altså ha med fortrolighet med kirken å gjøre.”¹¹

Utvalget bestilte også artikler fra enkelte ressurspersoner.¹² En gjennomgang av dette materialet viser at innholdet i den endelige meldingen i stor grad korresponderer med det innsamlete materialet, og i noen tilfeller er en direkte gjengivelse av det.¹³ Artikkene har noen fellestrekk. De refererer til konflikt mellom kirke og kultur som historie, og de er optimistiske til et godt samarbeid, selv om mange påpeker mangel på kompetanse i kirken.

Om målgruppen for kulturmeldingen skriver utvalget, Kulturutvalget (KM) som det selv kalte seg:

“På den ene siden beslutningstakere (Jmfør saksdokument KU 3/03: kirkelige myndigheter, Kultur- og kirkedepartementet, offentlig bevilgende myndigheter,

---

⁹For detaljer, se NKAs arkiv (1-6)

¹⁰NKAs arkiv (2. “Høringer/konferanser”) “Innspill til “posisjonsnotat”: Kulturmeldingen for Den norske kirke.” Vedtak 4. på bispemøtets arbeidsutvalg 19. april 2004.

¹¹Den norske kirke, UKM 05/04 (21.06.2004-24.06.2004)

¹²NKAs arkiv (2-4)

¹³Jmfør NKAs arkiv (2. “Bestilte bidrag) R. N. Jakobsen: “Litteratur og religion i Norge. Eit lite riss og nokre problemstillingar til kulturmeldinga:1 med *Kulturmedlinge*:88

Utdannings- og forskningsdepartementet). Kulturmeldingen kan slik få en betydning for fremtidige bevilgninger og strategisk tenkning. KM har på den andre siden en videre målgruppe som når langt utover beslutningstakerne. Kulturvalget ønsker at KM skal være relevant for ulike kunstnergrupper og aktører i kirke og samfunn. KM skal øke forståelsen av forholdet mellom kirke og kultur. KM skal uroe og fornye og øke bevisstheten rundt kunstens betydning for kirken.”¹⁴

Kirkerådet mente at kulturmeldingen kunne fungere ypperlig som et ressursdokument for menigheter. I sakspapirene til møte i Kirkerådet skriver de blant annet:

“Meldingen har på en rekke felter utfordringer til det lokale menighetsliv, og det er i den lokale menighet kirkens kulturarbeid har sin basis og fremste tilhørighet. Der kan det skapes nettverk av kunstnere med tilhørighet i og utenfor kirken, utvikling av kunst og kunstuttrykk som kan fange opp lokal, nasjonal og internasjonal tilknytning, og en forståelse av at den lokale kirke har et oppdrag og en tjeneste som kunst- og kulturbærer.”¹⁵

Kulturmeldingen fikk navnet *Kunsten å være kirke. Om kirke, kunst og kultur*. Den ble ferdigstilt vinteren 2005, og i mars ble den overrakt Kirkerådet under et arrangement i kulturkirken Jakob i Oslo. Meldingen ble lagt ut for salg, utsendt til alle menigheter og sendt på høring til en rekke instanser, som jeg skal komme tilbake til i neste kapittel.

3.2 Form

Begrepet kulturmelding kommer som vi har sett fra politikken verden. Men det som kom alle menigheter i hende våren 2005, hadde lite til felles med et vanlig, byråkratisk dokument. Et typisk byråkratisk dokument har gjerne A4 format, strenge kolonner, ensformig skrift skapt av svart trykk på hvit ark og, hvis man er heldig, spredte illustrasjoner.¹⁶ En kort gjennomgang av meldingens utforming, viser at den på flere måter skiller seg fra den byråkratiske sjangeren som navnet er hentet fra, og at den på ingen måte er ensformig i stil og uttrykk.

Ved første blick har kulturmeldingen et påkostet ytre. Den er en mellomstor bok med et tynt

¹⁴NKAs arkiv (1. “Referater”) “Revidert referat fra møte i kulturutvalget 5. november”, KU 3/03.

¹⁵Den norske kirke, KR 56/05 (08.09.2005-09.09.2005):4-5

¹⁶Se for eksempel Stortingsmelding nr. 48 (2002-2003)

og glanset papir. De vel 255 sidene har en rekke forskjellige og sterke farger. Tekstens størrelse, farge og plassering på siden varierer gjennom hele meldingen. Noen steder er den i to kolonner,¹⁷ andre steder i forskjellige farger,¹⁸ eller danner et mønster på siden, som firkant eller kors.¹⁹ Teksten splittes også opp med “bokser” med faktaopplysninger, sitater og tekstutdrag. Meldingen har også mange illustrasjoner i form av kunstfoto og bilder av kunstverk, fra installasjoner til film.

Layouten er laget av en av Norges fremste grafikere, Terje Langeeggen. Han har valgt et formspråk som både ligger langt unna for eksempel Frelsesarmeens enkle, klare og miljøvennlige linje og byråkratiske konvensjoner. Meldingen kan minne mer om en bok om kunst. Den kan også minne om en slags kokebok eller varekatalog på grunn av kombinasjonen av innbydende bilder, pedagogiske tekstutdrag og et glossy ytre.

Oppsummert kan vi si at *Kunsten å være kirke* har en utradisjonell form sammenlignet med statlige kulturmeldinger og litteratur gitt ut på andre kristne initiativ. Den har en eklektisk stil som kan skape forventning om noe annet - eller mer - enn en kulturmelding i ordets vanlige betydning.

3.3 Innhold

Meldingen har kapitlene I *Kirken, kunsten og kulturen - en introduksjon*, II *Ord om Gud, ord om kunst - en refleksjon*, III *Kirken og kunstartene - et kart* (herunder delen *Særlige perspektiver*) og IV *Veivalg*, samt en *Epilog*. Den følgende gjennomgangen vil gi et kort riss av innholdet i hvert av de fire kapitlene, for å gi leseren en overordnet idé om hva kulturmeldingen handler om.

3.3.1 Kirken, kunsten og kulturen - en introduksjon

Kapittelet *Kirken, kunsten og kulturen - en introduksjon* åpner hele meldingen med underkapittelet *Fire stemmer - fire perspektiver*. Den uttalte hensikten med å la fire stemmer innlede kulturmeldingen, er “å gi noen nøkler til det store rommet denne meldingen beveger seg i.”²⁰

---

¹⁷ *Kulturmeldingen*:16-38, 57-61

¹⁸ *Kulturmeldingen*:75

¹⁹ *Kulturmeldingen*:henholdsvis 178-179, 86-87

²⁰ *Kulturmeldingen*:7

Oppgaven fylles av fire personer som både er identifisert med navn og yrke.²¹ I resten av meldingen er det et anonymisert utvalg som taler til oss. Vi kan ane at det også der er flere stemmer fordi noe er skrevet på nynorsk og annet på bokmål, men dette vet vi ikke. Nøkler til “det store rommet” er et riss av vår samtid som postsekulær og truet av anti-intellektualisme, fossilisering og kommersialisering, en personlig tilnærming inspirert av Grundtvigs kristendomssyn, fortellinger om billedstormene i Wittenberg og norsk kulturpolitikk.²² Meldingen vil altså bevege seg mellom sosiologi, teologi, kirkehistorie og kulturpolitikk - slik også min oppgave er lagt opp.

Videre i kapittelet gjengis mandatet fra Kirkerådet i sin helhet:

“Kirkens kulturelle rolle i samfunnet skal kartlegges ved å kartlegge ulike typer kunstnerlig kirkelig virksomhet. Det er viktig at bredden i den kunstnerlige aktiviteten skal vektlegges. Det skal utvikles en teologisk refleksjon rundt kirkens kulturelle oppdrag og uttrykksformer. Det skal utarbeides en strategi for en fremtidig kirkelig kultursatsing. Meldingen skal synliggjøre det nasjonale, regionale og det lokale aspekt ved kulturelle uttrykksformer. Dette skal også synliggjøres i strategien.”²³

I neste underkapittel, *Utredningen*, presenterer utvalget seg, sin forståelse av oppgaven, arbeidsform, beprepsforståelse, avgrensninger som er gjort og meldingens intenderte bruk. Utvalget, dets arbeidsform og meldingens målgruppe har jeg presentert i forrige delkapittel. Det er fire sentrale begreper som defineres: kirke, kultur, kunst og kvalitet. De tre første er hentet fra mandatet, og forståelsen av dem ligger nære den som kommer frem i Stortingsmeldingen.²⁴ I Stortingsmeldingen defineres også *kvalitet*, et ord som ikke forekommer i mandatet. Jeg vil beskrive hvordan begrepene defineres og brukes i min tematiske gjennomgang litt senere i dette kapittelet, under *Budskap*. Her vil jeg kort presentere utvalgets forståelse og avgrensningsn av oppgaven.

Utvalget forstår av mandatet som tredelt; en kartlegging, utarbeidelse av en teologisk refleksjon og en utforming av strategier. Utifra rekkefølgen i mandatet kan det være nærliggende å mene at den teologiske refleksjonen skal skje på grunnlag av det innsamlede materialet, kartleggingen,

²¹ *Møtestader* av Paal-Helge Haugen, forfatter. *Kultur i kirken. Pynt eller substans?* av Kirsti Aasen, prest. *Kirkens syn på kunst* av Svein Aage Christoffersen, teolog. *Kirken i kulturpolitikken* av Hans Fredrik Dahl, historiker.

²² *Kulturmeldingen*:9-11, 12-15, 17-20 og 20-24, respektivt

²³ *Kulturmeldingen*:29

²⁴ Stortingsmelding nr. 48 (2002-2003):20-22

og være utgangspunkt for strategien. Utvalget velger en noe annen tilnærming. Det legger en teologisk refleksjon som et “bakteppe” for hele sin kartlegging og strategi²⁵ og plasserer refleksjonsdelen før kartlegging og strategi, i kapittel II *Ord om Gud, ord om kunst*. Leseren får med dette, i større grad enn mandatet kanskje legger opp til, en deduktiv tilnærming til kartleggingen.

Det er særlig tre perspektiver utvalget trekker frem i underkapittelet “Avgrensning” i *Utredningen*,²⁶ som områder de har valgt ikke å gå inn i: barn og unges forhold til kirke, kultur og kunst, medie verden og Den norske kirkes rike organisasjonsliv, inkludert bedehus, leirer, kristelige møter. Dette til tross for at de anerkjenner temaene som viktige, og vektlegger at særlig de to første vil få avgjørende betydning for kirkens kulturuttrykk i fremtiden. Utvalget begrunner avgrensningen med begrensede ressurser og liten tilgang til informasjon om kirkekelig kulturviksomhet.

3.3.2 Ord om Gud, ord om kunst - en refleksjon

Den teologiske refleksjonen er ifølge utvalget basert på én av tre tradisjonelle måter å se på forholdet mellom kirke og kultur.²⁷ Én tradisjon er å ensidig trekke frem paralleller mellom evangeliene og kunsten slik at det blir en gjensidig omfavnelse. Å understreke forskjellene og hvordan kunst og evangelie trekker i hver sin retning er en annen. Den tredje er å se på begge som autonome størrelser som kan samarbeide som likeverdige aktører. Utvalget kritiserer de to første kort og med sterke ord som henholdsvis klam og blodig urett(ferdig). Utvalget selv står i den tredje tradisjonen. Det ønsker gjennom sitt arbeid å skape grunnlag for at kirken kan engasjere seg kulturelt og kunstnerisk uten at hverken den eller kunstverdenen mister sin selvstendighet. *Utredningen* er det stedet i kulturmeldingen der utvalget klarest tar stilling til forholdet mellom kirke og kultur. Ellers i meldingen uttrykker utvalget seg bevisst i åpne formuleringer fordi det ønsker å “bidra til videre refleksjon, samtale og undring.”²⁸ Dermed unngår det også å ta et klart standpunkt til nøyaktig hvordan det mener forholdet mellom kirke og kultur er eller bør være.

Kapittelet *Ord om Gud, ord om kunst - en refleksjon* er delt inn i en grunnteologisk refleksjon

---

²⁵ Kulturmeldingen:244

²⁶ Kulturmeldingen:37-38

²⁷ Kulturmeldingen:32-33

²⁸ Kulturmeldingen:33

i *Ti pilarer* og en kirkeromsteologisk utlegning i *Kyrkjerommets teologi*. I en innledning til kapittelet²⁹ skriver utvalget at det vil ta for seg ”noen viktige elementer i den bibelske tradisjon og sentrale fenomener i kunstens verden.” Utvalget hensikt er å gi et grunnlag for videre refleksjon. Forholdet mellom kulturmeldingens teologiske refleksjon og kultursyn er et sentralt tema i min oppgave, og jeg vil derfor foreta en svært tekstnær presentasjon av innholdet i kapittelet.

Ti pilarer dekker knapt ti sider i meldingen. Likevel rommer de elementer fra Det gamle og Det nye testamente, som skapelse, inkarnasjon, Jesu lignelser og andre bibelske scener, og det trekkes paralleller mellom disse og aspekter ved kunsten som dens åpenbaringskarakter, profetiske betydning og evne til å fortolke menneskelivet. Komplekse temaer som religionens paradoksale karakter og kirkens rolle som motkultur berøres også. Det sier seg selv at en så kort fremstilling kun kan bli antydende. Den antydende karakteren forsterkes av at tekstene inneholder mange sitater og eksempler fra kunsthistorien og få tolkninger av disse, som jeg vil komme tilbake til senere. Hver pilarer er nummerert og har navn som følger:

Pilar 1 “Skapelsen - vi er Guds medskapere”

Pilar 2 “Inkarnasjonen - Gud er avbildbar”

Pilar 3 “Jesu lignelser - en kunstnerisk formidlingsform”

Pilar 4 “Bibelens iscenesettelser - stor etter en regissør”

Pilar 5 “Kunstens åpenbaringskarakter”

Pilar 6 “Kunstens profetiske betydning”

Pilar 7 “Paradoksenes religion”

Pilar 8 “Kirken og kunsten fortolker menneskelivet”

Pilar 9 “Kirken som motkultur”

Pilar 10 “Kunsten i gudstjenesten”

I *Kyrkjerommets teologi* er hovedtanken at kirken har langt flere funksjoner enn å være gudstjenestelokale. *Kyrkjerommets teologi* er inndelt i underkapitler som jeg setter i kursiv.

Eit teikn på oppstoda understreker at kirkerommet er ladet av “livskultusen i møte med døden.”³⁰ Her møter mennesket Kristus og det får se seg selv som en del av en større sammenheng. Arkitekturen slutter opp om og kan uttrykke mysteriet som skjer der. Ulike tider uttrykker

---

²⁹ Kulturmeldingen:42

³⁰ Kulturmeldingen:58

det forskjellig. Langkirken legger vekt på veien mot et mål, mens menighetene for eksempel i sentralkirken allerede befinner seg ved målet.

Det heilage mysteriet kan skje over alt, jamfør Justinius, Bibelen og Luther, men er også til stede i kirken, i lutherdommen under nattverd, i katolisismen konstant. Kirkene betraktes fortsatt som hellige, vigslede rom.

I underkapittelet *Kyrkjebygget kan gjere mysteriet meir synleg og tydeleg* viser kulturmeldingen at kirker har en funksjon som går langt ut over det å være gudstjenestelokaler. De er identitetsbygg, markører, er kunstuttrykk som bærer på vår troshistorie, kulturbygg. Rommet trenger de hellige handlingene for å være kirke, og handlingene trenger rommet fordi de blir “synlegare og meir relevante for menneska gjennom bygget.”³¹

I *Akritektoniske forsøk på å gripe mysteriet* forklares det at ulike kirketradisjoner har løst rommene forskjellig avhengig av hvilke teologiske elementer de ønsket å få frem. Dette er fordi “Liturgisk fornying påverkar det arkitektoniske språket.”³² Andre vatikankonsil trekkes frem som eksempel, og det hevdes at “kunsten har påverka kyrkjas fagteologiske og liturgiske tradisjonar og tilført kyrkja ny innsikt og ei rikare forståing av Gud.”³³ Videre legges det til: “og utviklinga i liturgisk og teologisk tenking har lagt premissa for utviklinga av kyrkjearkitekturen.”³⁴ Dette begrunnes med at kirkerommene setter teologien inn i et globalt og historisk perspektiv og utdyper dermed fagteologien.

Arkitektur som skyggar tar opp problemstillinger knyttet til kirkebyggene. De skal være offentlige - som tegn på en hellig og allmenn kirke. Det har de ikke alltid vært. Byggene har for eksempel blitt brukt som tegn på menneskelig makt, sosial status, og så videre, og har derfor til tider gått imot evangeliet. Kirken har vært en borg som har ekskludert mange. Den har til tider blitt oppfattet som en fromhetens høyborg, for privat og intim til at mange kan føle seg hjemme. Kirken vi vedkjenner oss er hellig og allmenn og byggene skal ikke gå imot mysteriet og det universelle kristne fellesskapet som den prestesenterer, står det i kulturmeldingen.

---

³¹ *Kulturmeldingen*:59

³² *Kulturmeldingen*:60

³³ Samme verk, samme side

³⁴ Samme verk, samme side

I *Invitasjon til open og fri kreativitet* søker kulturmeldingen å inspirere til å bruke kirkerommet, fylle det med nyskapende virksomhet og utforske det. Den sier at dette har vært målet med disse historiske impulsene. Rommet har først og fremst muligheter, ikke avgrensninger, selv om det er vigslet. Kirkerommet er til for menneskene, ikke omvendt: Hva menneskene mener kan støtte Gud skal ikke sette grenser, menneskers behov går foran.³⁵ Hvor går så grensen? Her: “Her kan ein gjere dei mest ytterliggåande ting og ta i bruk eitkvart kunstuttrykk som kan løfte heile mennesket, peike på Kristus og gusbiletet i menneske to og “male Fanden på veggen”.³⁶ Samtidig understrekes det at “einkvar som skal bidra med noko i eller til kyrkjerommet, må vere førebudd på det viset at ein skjønar kvar ein er.”³⁷ Kunstneren må gå i dialog med det hellige rommet. Her kan han eller hun øse av dets symbolhistorie. Kirkebyggene er et mikrokosmos der alle livets sider mellom himmel og avgrunn skal komme til syne. Kunstneren kan gå inn i en dialog med rommet og gjennom denne samtalen bidra til hele tolkningshistorien.

3.3.3 Kirken og kunstartene - et kart

Kartleggingen baseres på utvalgets forutsetning om at “kirkens forhold til kultur i all sin bredde, må forankres i dens forhold til kunsten.”³⁸ Utvalget mener å finne den samme forutsetningen i mandatet, der det står at “kirkens kulturelle rolle i samfunnet skal kartlegges ved å kartlegge ulike typer kunstnerlig kirkelig virksomhet.” En kartlegging av kunstnerisk kirkelig virksomhet skal altså kunne si noe om kirkens kulturelle rolle i samfunnet. Men på hvilken måte rollen er knyttet til den kunstnerlige virksomhet, presiseres hverken i mandatet eller kulturmeldingen. Derimot beskrives hvordan kartleggingsfasen i hovedsak møtte tre utfordringer. Den første er kirkens nesten uoverskuelige innflytelse på og deltakelse i kulturlivet. Noen av begrepene som brukes i mandatet, som “kirkens kulturelle rolle i samfunnet,” er tilnærmet uutømmelige, mener utvalget. Kirken tar selv initiativ til mye kunsterisk/kreativ kulturarbeid, og spiller slik sett en aktiv rolle i kulturlivet. Ut over dette forholder kirken seg, som del av sitt oppdrag, også aktivt til alt menneskelig virke, spesielt det som utforsker vår eksistens, presiseres det. Den andre utfordringen med kartleggingen var en begrenset tilgang til data som dokumenterer kirkens innflytelse på og deltakelse i kulturlivet, da det er gjort lite forskning på området. Den tredje utfordringen var de grenser som mangel på tid og ressurser satte for det konkrete

---

³⁵ *Kulturmeldingen*:61

³⁶ Samme verk, samme side

³⁷ *Kulturmeldingen*:60

³⁸ *Kulturmeldingen*:32

arbeidet med meldingen. Utvalget løste problemene ved å gi noen konkrete situasjonsbeskrivelser istedenfor å ta sikte på en full kartlegging. Situasjonene er hentet både fra den kirkelige kulturelle virksomheten som kirken selv tar initiativ til, og den som skjer i møtet med samfunnet forøvrig. Beskrivelsene er kun ment som eksempler på samspillet mellom kirken og de ulike kunstartene.³⁹

I *Innledningen* til kapittelet skriver utvalget at det er en nær sammenheng mellom kirke og kultur i Norge. Selv om kirke og kultur til tider har blitt presentert som motstykker har sammenhengen mellom dem er blitt tydeligere i vår tid takket være “komplekse prosesser” som globalisering, kommunismens sammenbrudd og alternativ religiøsitet.⁴⁰ Også kunsten tillegges en viktig rolle, fordi den gjennom nyskapning og nytolkning har bidratt til en “eksistensiell orientering vekk fra det materialistiske og rasjonalistiske.”⁴¹ Det presiseres at kunsten og kirken ikke har den samme virkelighetsoppfattelsen, men at den tangerer. Utvalget går videre med å beskrive en fornyet interesse for kunst også innenfor kirken, og nevner at det er mange aktører som bidrar til denne utviklingen, selv om de ikke blir nevnt i kartleggingen og heller ikke her eksemplifiseres med navn. Utvalget trekker i stedet frem noen hovedgrupper. Gruppene er menigheter og organisasjoner som bidrar til å bringe kunstuttrykk inn i kirkens barne- og ungdomsarbeid, miljøer med kirkelig tilknytning hvis arbeid består i å inspirere og tilrettelegge for kirkekulturell virksomhet, og kunst- og undervisningsinstitusjoner. Arbeidet til alle disse er med på å påvirke utviklingen gjennom sitt programvalg og nyhetsprofil, skriver utvalget. Utvalget trekker også frem det det har valgt å kalle *svakheter*. Svakheterne utgjør mangler, og den største mangelen er knyttet til kunnskap og forståelse om forholdet mellom kirken og kunstartene. Dette knyttes til idéer om at kultur ikke er en del av kirkens sentrale oppgave: “Det kommuniseres ofte at kultur er noe man driver med på siden av kirkens *egentlige* virksomhet. I stedet for å bli møtt av en kirke som djervt og dialogisk stadig søker sannheten overalt hvor den er å finne, sitter folk ofte igjen med inntrykket av at kirken besitter den hele og fulle sannheten.”⁴² Kirken mangler også tradisjon for å ta vare på kulturuttrykkene til minoritetskulturer og troende fra fremmede kulturer, og for å tilrettelegge sine kunstneriske aktiviteter for grupper med spesielle behov.

Videre i kapittelet *Kirken og kunstartene - et kart* presenteres syv kunstformer: musikk, ordkunst, drama, dans, film, visuell kunst og arkitektur, i denne rekkefølgen. De presenteres i egne

---

³⁹ *Kulturmeldingen*:38

⁴⁰ *Kulturmeldingen*:67-68

⁴¹ *Kulturmeldingen*:68

⁴² *Kulturmeldingen*:71

delkapitler som inneholder et historisk tilbakeblikk, litt om kunstformen selv og på hvilke måte den kommer eller kan komme til uttrykk i kirken. Aktuelle fakta og kirkens gjeldende lovverk er inkludert i egne “bokser” med tekst. Hver del avsluttes med refleksjoner rundt utfordringer kirken står ovenfor i forhold til den enkelte kunstformen. Underkapittelet om drama skiller seg fra de andre fordi denne delen inneholder intervjuer med fire skuespillere. De har forskjellig kristen tilknytning og reflekterer rundt forholdet mellom kirke og kunst med spesiell vekt på teater. Temaer som kirkens frykt for å trå feil, og det mangfoldige uttrykket som både preger Bibelen og kristenfolket, kommer frem i intervjuene

Utvalget referer flere ganger til interessekonflikten mellom aktive menigheters ønsker og museumsvirksomhet/antikvariske retningslinjer. Dette er hovedfokus i underkapittelet *Nidaros som kirke og historisk byggverk*, som avslutter gjennomgangen av kunstformene. Her oppfordres begge leire til å samarbeide både om virksomhetsplaner og økonomi. Det påpekes også at Nidaros’ inventar fremstår som mer konservativt enn mange andre katedraler i Europa der det er synlige oppdateringer.

Kapittelet avsluttes med underkapittelet *Særlige perspektiver* som tar opp temaene *Samisk kirke- og kulturliv*, *Barn og kunst i kyrkja*, og *Internasjonale perspektiver*. I *Samisk kirke- og kulturliv* heter det at Norge tilhører to folk, samer og nordmenn, at kirken er en åpen kirke og at “kirkens språk, profil og uttrykk derfor må være inkluderende og gjenkjennelig for de som søker kirken og dens budskap.”⁴³ Det legges vekt på at kulturuttrykk kan gi tilhørighet. Tradisjonelt har samisk kultur veklagt fellesskap, fortellertradisjoner og respekt for naturen. Det læstadianske har vært med på å ivareta disse tradisjonene innenfor kirken. Kristendommens innføring har likevel bidratt til en generell nedvurdering av folkets egen kultur og historie. Å ha et aktivt forhold til egen historie og kultur er med på å skape identitet.

Barn og kunst i kyrkja tar utgangspunkt i læren om mennesket som skapende vesen. Det bør særlig tilrettelegges for at barn får rom til å utfolde seg innenfor kunst og kulturområdet. Hittil har tilbudet til barn i kirkens regi vært preget av lav kvalitet på form og moraliserende innhold. Barn har like store estetiske behov som voksne, og har like stor “rett til estetske opplevninger,” heter det.⁴⁴ De representerer en egen kultur som de voksne må gå i dialog med, ikke kun som

---

⁴³ *Kulturmeldingen*:163

⁴⁴ *Kulturmeldingen*:170

pedagoger, men som likeverdige samtalepartnere. Kunst har flere viktige funksjoner for barn og voksne. Blant annet minner den oss om at dette er ett av mange likeverdige uttrykk og leder oss dermed til anerkjennelse av de andre, den andre. Kirken har som kulturbærer store muligheter til å bidra med sin skatt til Den kulturelle skolesekken: “Kyrkja har i altfor liten grad utnytta det potensialet som ligg i den kristne skapartanken, kunstens moglegheiter og kyrkja sin eigen kulturskatt i samarbeid med barn.”⁴⁵ Her ligger muligheter - og utfordringer, skriver utvalget.

Det påpekes i *Internasjonale perspektiver* at Det norske kirke teologisk sett er en del av en verdensomspennende, økumenisk kirke. Også kunstnerisk og kulturelt bærer den på en internasjonal arv som fortsatt preger den. Globalisering og misjonering har bidratt til at det internasjonale samarbeidet mellom kirker i dager trappet opp. Dette kan være en stor ressurs, også på kunstfeltet. I enkelte land satses det nå på kulturarbeid. Potensialet for kulturutveksling og -samarbeid på tvers av kirkesamfunn og landegrenser er stort og ubenyttet. De økumeniske organisasjonene satser per i dag ikke spesifikt på kunst eller kultur. Kunst og kultur står i dag knapt på dagsorden i de internasjonale økumeniske organisasjonene som Den norske kirke er med i. Men i enkelte land utpekes det som et viktig satsningsområde og flere kirker legger opp en strategi for hvordan deres forhold til kulturlivet kan styrkes. Dette er en relativt ny trend. Utvalget trekker frem tre land, England, Tyskland og Sverige. Med kulturmeldingen står også Den norske kirke i denne strømmen.

3.3.4 Veivalg

Det som skulle være en strategidel, blir konsekvent omtalt som veivalg, konsekvenser og råd, og utvalget omformulerer sitt oppdrag til heller å legge grunnlag for fremtidige handlingsplaner og strategier, enn en strategi. Utvalget begrunner dette med at det er for mange usikre momenter. En kultursatsning vil i stor grad være avhengig av organisasjoners-, institusjoners- og enkeltindividers innsats, i tillegg til politisk makt, og utvalget rår ikke over noe av dette.⁴⁶ Det viser i steden noen veivalg for å markere at kirken må gjøre en rekke valg. Veivalgene er fylt med råd rettet mot oppdragsgiver, Kirkerådet, men som angår alle som involveres i utviklingen av det kirkekulturelle arbeidet som utvalget håper skal skje straks og ikke en gang i fremtiden.

---

⁴⁵ Kulturmeldingen:174

⁴⁶ Kulturmeldingen:33

Kapittelet *Veivalg* fremstår først og fremst som en oppsummering og poengtering av utfordringer og oppfordringer fra kartleggingen. For eksempel gjentas det at samiske kulturuttrykk må få større plass i kirken.⁴⁷ Det sies også mange ganger at det må rettelegges økonomisk for en kultursatsing. Delkapitlene kan oppsummeres som følger.

Fra utfordring til handling beskriver utvalgets visjon, som er at kirken skal bevare det som tidligere generasjoner har bygget opp, og samtidig levendegjøre og fornye den kulturen som den nå er en del av. Visjonen har noen grunnleggende forutsetninger: Kirken må anerkjenne sin viktige rolle i kulturlivet på en slik måte at den tar ansvar for å fylle den. Dette kan kirken klare dersom den er kvalitetssøkende og kritisk engasjert i kulturen på sine egne premisser. Den må også være en åpen, inkluderende samarbeidspartner som tør å satse og som våger å gjøre feil. Den må fokusere på bevistgjøring, forståelse, struktur og økonomi for å skape møteplasser mellom kirkens indre liv og kulturlivet. Kirkens kulturarbeid må grunnlegges i det oppdraget kirken har som folkekirke. Utvalget fordeler ansvaret for et heldig utfall mellom flere aktører. Stortinget og regjeringen må ta ansvar for rammebetingelsene ved å inkludere kirken i handlingplaner og strategier på kulturfeltet. Kirken må sikre at kommunen får de ressursene den trenger for å fremme samarbeid mellom kirken og kulturlivet forøvrig, og jobbe for at kommunen faktisk prioriterer dette. Kirken har selv ansvar for å gi kulturarbeidet samme vilkår som resten av det kirkelige arbeidet, mener utvalget. Ansatte i kirken må ta ansvar, særlig for amatørvirksomhet og frivillig sektor.

I lys av sekulariseringsteoriene som ble presentert i første kapittel, er det interessant å merke seg at utvalget skriver at: “Det skjer i dag store endringer i frivillig sektor. Fagfolk og profesjonelle tar over mange av de oppgavene som før ble ivaretatt på amatørbasis. Forskning på feltet varsler at det i fremtida særlig er fritids- og kultursektoren som vil bli påvirket av de nye trendene.”⁴⁸ Utvalget ønsker å bidra til denne utviklingen på en positiv måte, og råder menighetene til å “sørge for at amatørvirksomheten blir samordnet med den profesjonelle virksomheten” fordi trenden kan ha et heldig utfall: “en sterkere grad av profesjonalisering bidrar til at engasjerte amatører får økte utviklingsmuligheter.” Videre peker de på at “i tillegg til de faglige frukter som kan høstes gjennom et slikt samarbeid, skaper frivillig engasjement lokal forankring og relevans.”⁴⁹

---

⁴⁷Jamfør *Kulturmeldingen*:163-169 med 228-229

⁴⁸*Kulturmeldingen*:191

⁴⁹Samme verk, samme side

Utvalget vil altså ikke demme opp mot eller kritisere denne utviklingen, men dra nytte av den på en slik måte at det både gavner frivillige og profesjonelle. Utvalget legger til grunn for sine råd at de stukturene som allerede finnes i kirken, kulturlivet og -miljøet generelt, er de som benyttes.

I *Alliansebygging* forklares igjen fellestrekkene mellom kunsten og kirken, for å vise at det er grunnlag for en god allianse dem imellom. *Arenaer og Kunstkompetanse i kirken* viser at kirken har god mulighet til å trekke kunst inn i sine rom, og også å benytte andre arenaer, men at økt kompetanse blant kirkelig ansatte er svært nødvendig for å styrke alliansen mellom kunst og kirke. *Kunstartene, Samisk kirke- og kulturliv, Gudstjenesten og kirkelige handlinger* og *Barn og kunst* oppsummerer utfordringer og råd som ble introdusert i kartleggingsdelen. Det bringes også inn et par nye perspektiver som det er verdt å merke seg. For eksempel anbefales det å ansette profesjonelle kirkesangere i domkirker og andre større kirker og til å engasjere profesjonelle kor. Dette skal løfte nivået på kirkevirkksomheten.

I det siste delkapittelet, *Ressurs- og kompetansesentre*, oppsummeres både kartleggingen og veivalgene, og utvalget kommer med et entydig råd (skrevet i rødt): “For å ivareta de faglige utfordringer kirkens kulturengasjement slik står overfor, går utvalget inn for at Kirkemøtet oppretter et Kirkens senter for skapende og utøvende kunst.”⁵⁰ Senteret skal fungere som kontaktpunkt for alle som arbeider innenfor områdene kultur, kunst og kirke, fra menigheter og bisperåd til kunstnere og forskere. Hovedoppgavene samler seg rundt temaer som å være fagarena, kompetansesenter, koordinator, informasjonsformidler, høringsinstans og nettverksbygger mellom aktuelle miljøer og institusjoner både nasjonalt og internasjonalt. For å fylle disse oppgavene trenger senteret allerede fra starten av en tyngde så det kan fremstå som en troverdig samarbeidspartner som kan bygge opp status og omdømme. Senteret må ha stor faglig frihet og det anbefales at de styres etter prinsippet om en armlengdes avstand.⁵¹ Senteret skal basere sin virksomhet på innkjøp av tjenester og materiell, og på forpliktende samarbeid med forskjellige fagmiljøer. Bemanningen kan derfor også være lav, men den trenger faglig høy kompetanse og nok ressurser og handlingsrom til å kunne planlegge og gjennomføre utviklingsoppgaver. Senteret trenger ikke være stort, det vil kunne vokse seg større ved behov. Det vil trenge økonomiske rammer, men skal ikke selv være et forvaltende fond. Økonomien skal i første rekke baseres på at bestilleren dekker kostnadene.

---

⁵⁰ *Kulturmeldingen*:236

⁵¹ Jamfør forholdet mellom Norsk kulturråd og Kultur- og kirkedepartementet, *Kulturmeldingen*:236

I tillegg bør det opprettes regionale fagsentre som kan ta ansvar for å videreutvikle bestemte kunstområder. Kartleggingen har vist at det allerede finnes miljøer med høyt utviklet kompetanse på de forskjellige områdene. Derfor foreslår utvalget å tildele tre til fem eksisterende fagmiljøer status som regionalt fagsenter innenfor definerte kunstområder i en tidsbestemt periode. Tildelingen av denne statusen bør skje etter søknad og de skal vurderes etter visse kriterier. Tilsammen skal sentrene representere flest mulig kunstformer og landsdeler. De regionale sentrene skal inngå i det førstnevnte Senteret (skilles fra de andre med stor S i meldingen) sitt nettverk, men styres etter prinsippet om en armlengdes avstand. Sentrene kan være svar på forutsetningen om at det skal etableres nye møteplasser hvor aktører fra forskjellige kulturkretser kan komme sammen, som utvalget finner i mandatet.⁵²

Veivalg er den delen av meldingen som har færrest illustrasjoner, og som fremstår som mest uniform med svart skrift i én kolonne og røde overskrifter. Men kapittelet har også noen fargerike sider, som en side i grønt og gult med en ekskurs om “kultur og diakoni,” hvor det blant annet heter at “Livsmot og livskraft er viktige mål for diakoniens bekreftelse av det skapende menneske. Når diakonen er opptatt av hele mennesket, er det viktig at den også gir rom for den helbredelse som kunst og kulturopplevelse kan gi.”⁵³ Oppfordringene til kirkerådet suppleres slik med slike og andre mer skjulte oppfordringer.

3.3.5 Epilog

Etter over femti sider med diskusjon av *veivalg*, oppsummerer utvalget på side 244 sine råd i en *Epilog*: “Arenaer må oppdages, befolkes og utforskes. Kompetanse må bygges, dialoger etableres og kvalitet skapes. Menneskelige og økonomiske ressurser må skaffes. Strukturer må gjøres - eller omgjøres - til gode verktøy” og det kommer med en sterk appell til Kirkemøtet: “Etabler et Kirkens senter for skapende og utøvende kunst! *Det* å ta vare på og synliggjøre den uroen som gjør at ingen glemmer hvilke muligheter som ligger i et sterkt kirkelig kulturengasjement, og bistå alle som vil gjøre visjonen om dette til virkelighet.”⁵⁴ Utvalget har et optimistisk syn på veien videre fordi det mener det finner både mot, vilje og evne blant aktørene i kirke- og kulturlivet.

---

⁵² *Kulturmeldingen*:36

⁵³ *Kulturmeldingen*:177

⁵⁴ *Kulturmeldingen*:244

3.4 Budskap

Kulturmeldingens utforming og innhold bidrar til vår forståelse av dens budskap. Vår kronologiske gjennomgang av meldingen har vist en stor bredde av emner. Vi skal nå samle kulturmeldingens refleksjoner rundt temaene kultur og kirke i en tematisk oppsummering av innholdet. Med dette vil kulturmeldingens budskap og utvalgets kultursyn komme tydeligere frem.

3.4.1 “Sannhetens Ånd virker overalt hvor forvandling skjer”

Når utvalget skal definere kultur, refererer det til Stortingsmelding nr. 48, hvor det står:

“I vid forstand dekkjer det verdiar, normer, kunnskapar, symbol og ytringsformer som er felles for ei viss gruppe menneske eller eit bestemt samfunn. I smalare forstand vert omgrepet brukt om dei forskjellige aktivitetane innanfor kulturlivet og kulturpolitikken når desse vert forstått som ein avgrensa samfunnssektor.”⁵⁵

Utvalget sier det ligger nært denne definisjonen, men presiserer sin egen forståelse av begrepet ytterligere. Kultur er “hele det reservoar av ideer, uttrykks- og kommunikasjonsformer, verdier og normer en gruppe mennesker definerer som sitt felles eksistens- og verdigrunnlag.”⁵⁶ Noen eksempler på forskjellige sider ved en kultur som gis, er “estetiske, etiske, sosiale, politiske, menneskelige, eksistensielle, religiøse, osv.”⁵⁷ Vi ser at denne vide definisjonen både har fellestrekk med det sosial-antropologiske og det kulturpolitiske kulturbegrepet.

Kulturmeldingen tegner ikke et spesielt mørkt bilde av menneskets natur. Mennesket er et avbilde av Skaperen, og det er derfor selv en skaper, heter det i den første pilaren.⁵⁸ Det har i oppdrag fra Gud å være medskaper, hvilket innebærer en rekke skapeprosesser, fra å føde barn og å bygge samfunn, til kulturutvikling og kunstneriske aktiviteter. De kunstneriske aktivitetene spenner fra barnets lek til det moderne, sublime kunstverk. Både amatører og profesjonelle “finner bekreftelse og et imperativ i fortellingene om hvordan Gud skapte verden og mennesket”, hevdes det.⁵⁹ Dette menneskesynet viser en stor tro på vårt potensiale, hvilket innebærer at også kulturen

---

⁵⁵ Stortingsmelding nr. 48 (2002-2003):21

⁵⁶ Kulturmeldingen:34

⁵⁷ Samme verk, samme side

⁵⁸ Kulturmeldingen:43-44

⁵⁹ Kulturmeldingen:43

primært er god. Den viser ut over seg selv til Gud, og Gud kan virke overalt, og derfor også gjennom kulturen. Utvalget refererer til kirkelige autoriteter som Justinus og Luther, som “var opptatt av at Gud let seg finne over alt.”⁶⁰ Utvalget mener imidlertid at kulturen kan ha noe negativt i seg; “alt i skaperverket er ikke lenger “overmåte godt”,” skriver utvalget videre i første pilar.⁶¹ Opp mot skapelsen settes synden og det falne menneskets potensiale til å gjøre uhyrlige handlinger. Bevisstheten om denne siden ved mennesket bærer både teologien og kunsten, og de er derfor å betrakte som allierte. Begge forsøker å forstå og skildre “synden, døden og det vondes realiteter.”⁶² Dette underbygges med referanse til i hovedsak norsk billedkunst, drama, ordkunst og musikk.

Utvalget bruker flere teologiske argumenter for å forklare at vi ikke må undervurdere kulturens mulighet for å formidle det transcendent. For eksempel advarer det i pilar syv, “Paradoksenes religion”, sterkt mot å tro at vi noen gang har prepet hele sannheten, og mot å undervurdere det som tilsynelatende er utenfor. 1. Kor 1,27-29⁶³ og andre eksempler på paradokser innenfor kristen lære trekkes frem for å illustrere dette poenget. Det vises også til at åpenbaringen er en kontinuerlig prosess som er full av paradokser, og at det største og viktigste kan komme fra det mest uventede hold. I “Kunstens åpenbaringskarakter”, pilar fem, forteller produsenten Erik Hillestad (som også er medlem av utvalget) hvordan han som barn kun knyttet Den hellige ånd til opplevelser i kirke og bedehus, men senere fikk en utvidet forståelse og at den i dag taler til ham “også gjennom kunsten, bildene, diktenes metaforer og usigeligheter.”⁶⁴ Meldingen fortsetter med å presentere ideen om at kunsten er forbundet med åpenbaring i teologisk forstand. Gud kan gi mennesket nye innsikter. Ikke bare kirkekunsten, men også annen kunst kan med sine mange forskjellige uttrykk “formidle innsikt som knapt kan uttrykkes på noen andre måter.”⁶⁵ Grunnen til dette er at “Sannhetens Ånd virker overalt hvor forvandling skjer, slik at mennesker uroes og vekkes og utvikler sin erkjennelsesrikdom og kommer til sannhet om seg selv.”⁶⁶ Vi kan aldri

---

⁶⁰ *Kulturmeldingen*:58

⁶¹ *Kulturmeldingen*:43

⁶² *Kulturmeldingen*:44

⁶³ 1. Kor 1,27-29 “Men det som går for å være uforstandig i verden, utvalgte Gud seg for å gjøre det vise til skamme. Det som regnes for svakt i verden, utvalgte Gud seg for å gjøre det sterke til skamme. Det som står lavt i verden, det som blir foraktet, det som ingenting er, det utvalgte Gud seg for å gjøre til intet det som er noe, for at ikke noe menneske skal rose seg overfor Gud.” *Bibelen* (1995)

⁶⁴ *Kulturmeldingen*:47

⁶⁵ Samme verk, samme side

⁶⁶ Samme verk, samme side

komme til bunns i mysteriet, for verden og Gud er mer kompleks enn vi kan fatte. I vår tradisjon har prekenen stått høyt, skriver utvalget, men stadig nye kunstverk kan med sine mangfoldige tolkningsmuligheter være vel så gode erkjennelsesmidler. Litteratur og billedkunst har til tider i historien gått foran teologien i sitt erkjennelsesarbeid. Som eksempler på dette nevnes gotisk- og renessansebilledkunst i Sienna og Firenze, og Dostojevskij.

I pilar nummer to, “Inkarnasjonen - Gud er avbildbar”, gis en annen begrunnelse for å ta kulturen alvorlig. Gud inkarnerte seg i en viss kulturell kontekst, og av dette trekkes slutningene at Gud er avbildbar, men kun i en kulturell kontekst, at det materielle har potensiale til å uttrykke det guddommelige og at intet menneskelig er fremmed for Gud. Følgelig kan - og bør - det guddommelige uttrykkes i mange andre og aktuelle kulturelle kontekster og potensielt gjennom ethvert menneskelig middel. Eksempler fra kunstscener, kirkesamfunn og gudstjenester fra hele verden trekkes frem.

Vi ser slik at utvalget legger vekt på skapelsen, åpenbaringen og inkarnasjonen for å begrunne kulturens relevans for kirken. Den bruker også andre teologiske argumenter for å beskrive kunstens relevans for kirken, som vi nå skal se.

I kulturmeldingen er det, som vi har sett, kunsten som vies mest plass. Dette begrunnes i *Utredningen* med mandatets bestilling. Utvalget definerer kunst “som “meldinger” eller “utsagt” fra mennesker som gjennom spesielle evner, utdanning og livserfaring har tilegnet seg særlige forutsetninger for å uttrykke seg konsentrert, gjennomtrengende og originalt ved hjelp av ord, bilder, toner og rytmer, bevegelser.”⁶⁷ Kunst er “arbeid preget av kvalitet og ekthet” laget av kunstnere som betraktes som fagfolk som er en del av en eller flere kulturer. Meldingen har stor tiltro til kunstneren: han eller hun “bringer alltid noe nytt til torgs.” Like etter denne påstanden presiseres budskapet: “*Det gode kunstverket*(min utheving) gir oss som betraktere opplevelser som virker som vinduer inn mot ny forståelse.” Kunsten er altså et middel for erkjennelsen. Den påvirker kulturen med sin “grensesprengende virksomhet”⁶⁸ fordi den er forankret i kulturen samtidig som den er kulturens utfordrer.

Til kunstbegrepet knyttes kvalitetsbegrepet. Det forstås i lys av Stortingsmeldingen, som siteres

---

⁶⁷ Kulturmeldingen:35

⁶⁸ Kulturmeldingen:36

to steder⁶⁹

“Kvalitet er eit relativt omgrep, men ikkje eit subjektivt. Om noko har kvalitet eller ikkje, er ikkje spørsmål om kva den eine eller andre kan lika, men om kva vi har med å gjera, og kva det skal nyttast til.”

og

“Det finst altså ikkje eit einskilt sett av alltid gyldige kriterium for kunstnarleg kvalitet, men det finst ei rad relevante kunstnarlege kriterium som kan kombinerast på ulik måte, og som til og med kan stå i motsetning til kvarandre, til dømes det nyskapande, gjenkjennelege, velforma, komplekse, overraskande, teknisk fullkomne, tanketunge, lett tilgjengelege eller utfordrande.”⁷⁰

Utvalget er opptatt av at kvalitet ikke må forveksles med sjanger, for å unngå ekskludering av visse kunstuttrykk. I tilknytning til kvalitetsforståelsen, uttrykker utvalget klart noen etiske prinsipper som får konsekvenser for synet på kunst og bruken av denne i kirken: “kunstnerisk og uttrykksmessig mangfold er en konsekvens av menneskets likeverd.”⁷¹

Allerede i kapittelet etter *Utredningen* innsnevres kunstbegrepet til kun å gjelde kunst kan forstås som kunstartene,⁷² og det er denne betydningen som preger kartleggingen. Også i den teologiske refleksjonen er det kunstartene som er i fokus når paralleller mellom Bibelen og kulturen skal trekkes, som vi nå skal se.

Hovedtanken er at kunsten viderefører viktige aspekter ved det kristne budskapet, og kirken trenger kunsten til å formidle budskapet. Hvilke kristne aspekter kunsten ivaretar, får vi blant annet vite i pilar seks, “Kunstens profetiske betydning”.⁷³ Her vises det til at kristendommen har hatt en viktig historisk påvirkning på kunsten. Den kristne læren om enkeltmenneskets verdi er en av forutsetningene for at kunsten utvikler seg til å bli autonom. Profetene, Kristus og kirkefedrenes kamp for de undertrykkede, klinger igjen i den kultur- og samfunnskritiske kunsten. Kunsten kan avsløre løgn og formidle opprør og uro når den forlater det dekorative,

---

⁶⁹ *Kulturmeldingen*:36

⁷⁰ *Stortingsmelding* nr. 48 (2002-2003):22

⁷¹ *Kulturmeldingen*:36

⁷² *Kulturmeldingen*:42

⁷³ *Kulturmeldingen*:48-49

forskjønnende og bekreftende som vi oftest finner i kirkekunsten. Da kan den også videreføre og radikaliserer teologiske strømninger. Her ser vi også en vekt på den samfunnskritiske, ikke-dekorative kunsten.

Eksempler på at kirken har brukt kunstformer for å formidle budskapet, finner vi i den tredje og fjerde pilaren.⁷⁴ Ord fra Matteusevangeliet om Jesu lignelser som svar på profetier,⁷⁵ innleder den tredje pilaren “Jesu lignelser - en kunstnerisk formidlingsform,” som ellers trekker paralleller mellom lignelsene og kunst, og Jesus og kunstnere. Lignelsene formidler dype hemmeligheter gjennom uttrykk som ikke er entydige. Det samme gjør kunsten, og den er dermed i slekt med åpenbaringen og miraklet. Jesus behersket den kunstneriske formidlingsformen meget godt. Hvorfor han bruker denne formen, belegges med Matt 13,11-13.⁷⁶ Dette blir også et bevis for at Jesus, likesom kunstnere, mangler vilje til å tolke sitt eget verk. Sannheten er så stor og dyp at den er avhengig av “vilje og åpenhet, tro og tillit”⁷⁷ og ikke logikk og tall for å forstås. Om kunstneren skal forklare sitt verk vil det “bli borte mellom hendene hennes.”⁷⁸ “Bibelens iscenesettelser - spor etter en regissør” heter den fjerde pilaren, som innledes av Matt 1,22.⁷⁹ I pilaren jamføres Jesus med en dramatiker, og mange av skildringene av Jesu liv som iscenesatt av en regissør. Videre sees innstiftelsesordene⁸⁰ som et “manus i gudstjenestens drama.”⁸¹

Disse kvalitetene gir kunsten en spesiell evne til å fortolke det kristne budskap. Opp gjennom historien har kunsten både tolket bibelen i samspill med teologene, og ofte har den ligget foran teologien i sin forståelse av det komplekse mysteriet. Også i dag kan kunsten fylle kirkens oppgaver vel så bra som kirken selv. For eksempel kan musikk røre ved oss bedre enn ord kan.⁸² Også kunstens samfunnskritikk kan være skarpere enn den dekorative kunsten som vi stort sett

---

⁷⁴ *Kulturmeldingen*:45-47

⁷⁵ Matt 13,34-35 “Alt dette sa Jesus i lignelser til folket, og uten lignelser talte han ikke til noe til dem. Slik skulle det bli oppfylt som er sagt ved profeten: Jeg vil åpne min munn og tale i bilder, fremsi det som har vært skjult fra verden ble til.”

⁷⁶ Matt 13,11-13 “Dere er det gitt å kjenne himmelrikets hemmeligheter, men dem er det ikke gitt. For den som har, han skal få, og det i overflod. Men den som ikke har, skal bli fratatt selv det han har. Derfor taler jeg til dem i lignelser. For de ser, og likevel ser de ikke; de hører og likevel hører de ikke og forstår ikke.”

⁷⁷ *Kulturmeldingen*:46

⁷⁸ *Kulturmeldingen*:46

⁷⁹ Matt 1,22 “Alt dette skjedde for at det Herren har talt gjennom profeten, skulle oppfylles”

⁸⁰ Luk 22

⁸¹ *Kulturmeldingen*:47

⁸² *Kulturmeldingen*:77

finner i kirkene.

I tillegg til å besitte teologiske kvaliteter, taler kunsten til vår tids mennesker. Det mangfoldet av kunstuttrykk som vi omgir oss med og oppsøker, tar utvalget som et tegn på dette. Kunsten appellerer fordi den snakker et språk de unge forstår, og styrker barn og voksne som kreative og skapende mennesker. Kunsten berører eksistensielle spørsmål og tolker livet på en utforskende og mangetydig måte med forskjellige, men likeverdige stemmer. Det er i møte med mange likeverdige uttrykk at vi ledes til annerkjennelse av Den andre. Slik blir kunstens mangetydighet dens sterkeste kort, skal vi tro meldingen. Sannheten - om Gud, mysteriet og livet - er så mangfoldig og kompleks at vi aldri kan gripe den helt. Men vi kan nærme oss den ved stadig å prøve nye veier og perspektiver. For å klare dette trenger vi å høre mange stemmer, mange tolkninger. Her må det komplekse gå foran det enkle uttrykk. Dette gir kunsten oss med sine tallrike uttrykk.

Med en så sterk vektlegging av kunstens positive sider, kan vi si at meldingen har stor tiltro til kunstens formidlingsevner og muligheter. Kun ett sted nevnes det at også den kan være et verktøy for kommersialisme og andre negative krefter, og til og med være falsk.⁸³ Ellers er holdningen at kunsten kan være en brobygger mellom mennesker, mennesker og kirken, og kirken og andre religioner. Der kirken står fast i samtalen, kan kunsten bringe oss videre.⁸⁴

3.4.2 “Utvalget plasserer kirken midt i kulturlivet”

Begrepet kirke brukes med forskjellig innhold i kulturmeldingen. Noen steder brukes kirke med en institusjonell kirkeforståelse, som når det heter at “det er i gudstjenesten kirken har sin viktigste manifestasjon.”⁸⁵ Andre steder er det den globale kirken.⁸⁶ I *Utredningen* viser utvalget at det er klar over dette, og forklarer at kirke i kulturmeldingen har en felles betydning i retning av “et fellesskap av mennesker som er innlemmet i Kristus.”⁸⁷ Det legges vekt på at kirken er et globalt fellesskap som rommer alt fra den lokale menigheten til den usynlige kirken. Kirken er også “en del av kulturen og kulturene,”⁸⁸ samtidig som den er noe annet enn kultur, for

---

⁸³ *Kulturmeldingen*:51-52

⁸⁴ *Kulturmeldingen*:196

⁸⁵ *Kulturmeldingen*:52

⁸⁶ *Kulturmeldingen*:178

⁸⁷ *Kulturmeldingen*:34

⁸⁸ *Kulturmeldingen*:42

evangeliets møte med kulturene kan være preget av “både integrasjon og konfrontasjon.”⁸⁹ Dette gjør det vanskelig å danne seg et klart bilde av hva den kirken som meldingen refererer til, egentlig står for og er.

Utvalget definerer kirkens oppdrag som “å formidle evangeliet om Jesus Kristus og gi menneskene opplevelser av Gudsrikets nærvær i verden.”⁹⁰ Det er særlig andre ledd i denne setningen som får fokus i meldingen. Kirken må forholde seg aktivt til og gi rom for hele mennesket og dets forskjellige egenskaper i alle livssituasjoner, aldre og stemninger.⁹¹ Dette inkluderer å ha tillit til mangfoldet som det skapende mennesket har lagt inn i kunstverk. Når kirken slipper inn mennesker vil dens kulturengasjement kunne by på uendelig mange muligheter, mener utvalget. I forhold til kunsten, har kirken særlig to oppgaver. Den første - og viktigste - er å være en premissleverandør for kulturen. Kirken må levendegjøre og fornye kulturen som den er en del av. “Utvalget plasserer kirken midt i kulturlivet, som premissleverandør og aktør. Visjonen angår “veggene” mellom kirken og resten av kulturlivet: de må gjøres så transparente som mulig slik at kommunikasjonene gjennom dem blir best mulig.”⁹²

Den andre oppgaven er å være en motvekt til de negative sider som kulturen kan ha. Dette er beskrevet i pilar ni, “Kirken som motkultur,”⁹³ den eneste pilaren som hverken innledes med et sitat eller inneholder andre litterære referanser. I klar tekst advares kirken mot å være ukritisk i møte med kunsten. Riktig nok bør den være åpen for dens livstolkninger og innsikter. Men kulturuttrykk kan også manipulere, forvrengte sannheten, undergrave menneskeverdet og kynisk fokusere på profitt. Kirken har tolkningskompetanse til å se hvilke kunst som er bra, og hvilke som ikke er det. God kunst er ikke nødvendigvis bra kunst, presiseres det. Andre steder i kulturmeldingen nyanseres og dempes dette kritiske oppdraget. Kirken har oftest vært på banen for å kritisere kunst, får vi høre. Dens oppgave er likefullt å løfte frem god kunst.⁹⁴ Når kirken ser god kunst, må den ikke falle for fristelsen å tolke kunsten i hjel, slik den tidligere har gjort.

Kirken har flere forutsetninger som gjør det mulig å fylle disse oppgavene. Den norske kirke

---

⁸⁹ *Kulturmeldingen*:42

⁹⁰ Samme verk, samme side

⁹¹ *Kulturmeldingen*:188

⁹² *Kulturmeldingen*:189

⁹³ *Kulturmeldingen*:51-52

⁹⁴ *Kulturmeldingen*:123

omtales som en av landets største kulturinstitusjoner.⁹⁵ Dette begrunnes med undersøkelser og tall som viser hvor mange kunstarrangementer som kan knyttes til kirkelig virksomhet i løpet av et år, og hvor mange kunstnere og deltakere som gjennom dette involveres og berøres. Kirkebyggene er historiske og aktuelle kulturbygg. Myten om den tomme kirke forsøkes avlivet og det vises til voksende interesse i norske menigheter og -organisasjoner for kunst. Undersøkelser viser at kunst/kultur motiverer nesten halvparten av alle kirkebesøk. Kirken imøtekommer gjennom sitt program dype åndelige behov i store deler av befolkningen, blir det hevdet.

Kirken har vært en viktig kulturbærer i 1000 år.⁹⁶ Den har tatt vare på musikk og sangtradisjoner,⁹⁷ og med alle sine utsmykkede kirker er den Norges største kunstgalleri.⁹⁸ Kirken har slik en viktig skatt som den må ta vare på og vise frem, særlig i sitt arbeid med barn.⁹⁹ Kirken må nå anerkjenne sin rolle overfor kulturen og fylle den, oppfordrer utvalget. Kirken har ikke alltid vært en positiv kulturbærer. Troen har mange språk, men kirken har en lang tradisjon med å sensurere noen av språkene, og dette har gått ut over blant annet barn og unge, det samiske folk og andre minoritetskulturer.¹⁰⁰ Den har også hatt kulturuttrykk som har ekskludert mange.¹⁰¹

For at kirken skal kunne være den positive premissleverandøren som utvalget ønsker, må kirken fokusere på flere områder. Ett av dem er kunstkompetanse, som kan sikres ved opprustning av allerede eksisterende kompetanse og rekruttering av mennesker med kunstfaglig bakgrunn. Dette forutsetter at kirken er en spennende arbeidsplass for disse. Særlig bør kirkemusikerne få høyere status og større ansvarsområde. Fokus på kirkens kulturelle rolle bør prege all kirkelig utdanning, også etterutdanning som bør tilbys alle ansatte. Det kulturarbeidet som gjøres i kirken må synliggjøres gjennom forskning slik at kunnskapen kan deles og videreutvikles. På det praktiske planet må arbeid legges ned i å finne det som er meningsfullt å bringe inn i rommet og aktuelle aktører, profesjonelle som amatører, må aktivt inviteres. Det bør åpnes for mer individuell bruk av kirkerommet. Ordninger med åpne kirker må videreføres og utvides. Regelverk for bruk av

---

⁹⁵ Kulturmeldingen:69

⁹⁶ Kulturmeldingen:131

⁹⁷ Kulturmeldingen:74

⁹⁸ Kulturmeldingen:131

⁹⁹ Kulturmeldingen:174

¹⁰⁰ Kulturmeldingen:230

¹⁰¹ Kulturmeldingen:61

kirkerommet må revideres slik at det bedre kan tilrettelegge for utvidet bruk. Og teknisk utstyr, som lys og lydanlegg, må ha tilfredsstillende kvalitet slik at det blir mulig og attraktivt for aktørene å bruke kirken. Kirken må også benytte andre møteplasser. Menighetene oppfordres til å utvide sitt samarbeid med lokale kunstmiljøer. Kirken må forholde seg til eksisterende nettverk og bruke disse. Innenfor kunstneriske rammer og uttrykksformer kan den også skape møtesteder for mennesker som kommer fra forskjellige religiøse tradisjoner. Disse og andre råd gir utvalget for å få kirkens kulturengasjement opp på et tilfredsstillende nivå. Men hva som er tilfredsstillende, og hva målestokken er, presiseres ikke.

3.4.3 “Ta i bruk eitkvart kunstuttrykk som kan løfte heile mennesket”

I den siste av de ti pilarene, “Kunsten i gudstjenesten”, får den svenske presten Ingemar Thorin komme til orde om at den hellige troen først og fremst handler om mennesket.¹⁰² Han plukker opp en tanke som går som en rød tråd gjennom meldingen, den grundtvigske tanken om “mennesket først”. Når utvalget skal beskrive grensene for hva som kan tas inn i kirkerommet, presiserer de at det skal tjene mennesket: “Kyrkjerommet er til for menneska si skuld og ikkje omvendt.”¹⁰³ Straks etter skriver utvalget om kirkerommet:

“Her kan ein gjere dei mest ytterleggåande ting og ta i bruk eitkvart kunstuttrykk som kan løfte heile mennesket, peike på Kristus og gudsbiletet i mennesket og “male Fanden på veggen”. Her kan ein til dømes ved hjelp av kunstuttrykk sanse synda vi har del i, og saman forsake den ved alteret.”¹⁰⁴

Gudstjenestens mysterium er ikke avhengig av rommet, men rommet kan støtte opp om og selv være et uttrykk for mysteriet som skjer der. Utvalget mener at mysteriet trenger rommet for å bli synligere og mer relevant. Denne funksjonen kan kirkerommet også ha for kulturelle uttrykk. Det er en arena som kan gjøre kulturelle uttrykk kjente og tilgjengelige for folk flest, fordi kirkerommet ofte har en lavere terskel enn kunstgallerier. Hva som tas inn på denne arenaen må styres av menneskenes behov, ikke av hva vi mener kan støte Gud. Her mangler kirken mye kunnskap om og forståelse for forholdet mellom kirken og kunstartene. Kirken må tåle banning.¹⁰⁵

---

¹⁰² *Kulturmeldingen*:52

¹⁰³ *Kulturmeldingen*: 61

¹⁰⁴ Samme verk, samme side

¹⁰⁵ *Kulturmeldingen*: 199

Det legges særlig vekt på at kirkerommet selv skal være en møteplass. Kirken har for mange en lavere terskel enn et galleri og kan derfor gjøre kunsten mer tilgjengelig. For å kunne gjøre kirken til en god møteplass må det jobbes både med bevisstgjøring, kompetanseheving og praktisk tilrettelegging. Både kirkens ansatte og andre brukere av kirkerommet må bevissgjøres kirkerommets særegne kvaliteter, som dets eksistensielle tyngde og spesielle historiske tilknytning, skriver utvalget.

Utvalgets mange råd om hva kirken burde gjøre er ikke entydige. Ofte motsier det tilsynelatende seg selv. Kirken må jobbe sammen med kunsten for å motvirke kommersialisering og forflatning,¹⁰⁶ samtidig som det presiseres at kirken må ta inn kunstuttrykk “som av mange kan oppfattes som kommersielle”¹⁰⁷ og at kunsten “kan brukes kynisk i profittens tjeneste.”¹⁰⁸ Utvalget trekker også paralleller mellom kirken og samtidskunsten, og mener begge har en felles formidlingsutfordring fordi de bruker koder som bare “de innenfor” forstår: “barrierer i språk, form, innhold virker fremmedgjørende på mange.”¹⁰⁹ Plassering av samtidskunst kan øke fremmedheten i kirken, skriver utvalget, men ikke om det er gjort “med profesjonalitet og kompetanse på formidling.”¹¹⁰ Samtidig kan det virke som om samtidsuttrykk taler mer til mennesket i dag enn kirken gjør. Det er gjennom samtidsuttrykk at menneskets hjerter kan høres.¹¹¹ Om disse utsagnene er eksempler på den paradoksale religionen som kristendommen er, et forsøk på å nyansere rådene og gi et helhetlig bilde, eller bare ytre de mange stemmene som kunsten har, forklarer ikke utvalget.

3.5 Sammenfatning av kulturmeldingen

I dette kapittelet har vi sett at Kirkerådet ga Norske kirkeakademier oppdraget å lage en kulturmelding for Den norske kirke gjennom et tredelt mandat. Norske kirkeakademier nedsatte

---

¹⁰⁶ *Kulturmeldingen*: 196

¹⁰⁷ *Kulturmeldingen*: 197

¹⁰⁸ *Kulturmeldingen*: 51

¹⁰⁹ *Kulturmeldingen*: 201

¹¹⁰ *Kulturmeldingen*: 202

¹¹¹ *Kulturmeldingen*: 201

et relativt bredt representert utvalg som gjennom ulike arbeidsmetoder lagde en kulturmelding for beslutningstakere og forskjellige aktører i kirke og samfunn. Meldingen var ferdig våren 2005. Kirkerådet fant at kulturmeldingen var spesielt relevant for menigheter, og sendte den til alle menigheter i Den norske kirke.

Kulturmeldingen har fått en eklektisk utforming som gir rom for mange ulike “stemmer” gjennom forskjellige farger, teksttyper og illustrasjoner. Den ytre formen avspeiler et variert innhold der både enkeltpersoner, som skuespillere, forfattere og teologer, samt utvalget selv får komme til orde.

Innholdet i kapitlene kan oppsummeres som følger. I *Kirken, kunsten og kulturen - en introduksjon* gir utvalget en vid definisjon av kultur, og skriver at det vil knytte sin kartlegging til kunstuttrykk i kirken. Dette begrunnes med en forutsetning det mener å finne i mandatet. I dette kapittelen forteller utvalget også at få ressurser og liten tilgang til innsamlet materiale, har vært årsak til dets mange avgrensninger. Det teologiske refleksjonen i kapittelet *Ord om Gud, ord om kunst - en refleksjon* utgjøres av ti pilarer og noen refleksjoner over kirkerommets teologi. Pilarene fremhever skapelsen og inkarnasjonen som viktige forutsetninger for at kunsten kan ha så mange paralleller til det kristne budskapet som det har. Utvalget beskriver også kirkerommets spesielle karakter, og legger vekt på at det må holdes åpent for alt som er menneskelig. I tredje kapittel, *Kirken og kunstartene - et kart*, skisserer utvalget opp historiske tilnærminger som kirken har hatt til kunsten, og peker på at den pietistiske kulturskepsisen har preget kirken alt for sterkt og for lenge. Videre i kapittelet presenterer utvalget også syv kunstformer, og forklarer på hvilken måte de kan berike kirken gjennom sine spesielle egenskaper. Utvalget skisserer også en rekke utfordringer som kirken har om den skal gi bedre rom for kunstartene, som utvalget mener det bør. I fjerde og siste kapittel, *Veivalg*, gjentas og utvikles temaet om utfordringene som kirken har når den nå skal inkludere nye kunstuttrykk. Det skisseres en rekke løsninger, særlig i forhold til kirkemusikerens stilling, og det vektlegges at kirkens kunnskap om kunst må rustes opp og samarbeidet med profesjonelle trappes opp. Utvalget kommer også med en klar oppfordring om å etablere et Kirkens senter for skapende og utøvende kunst. Dette oppfordringen gjentas i *Epilogen*.

Gjennom kulturmeldingen formidler utvalget budskapet om at “Sannhetens Ånd virker overalt

hvor forvandling skjer,”¹¹² og trekker frem at kunsten er en særlig god og viktig arena for denne forvandlingen. Det skriver at det er på tide at kirken fyller sin rolle som en aktiv premissleverandør i kulturlivet, og at den må åpne kirkerommet for mange flere typer kunstuttrykk. Kirkerommet er til for menneskets del, påpeker utvalget, og mener at alt som kan løfte mennesket, peke mot Gud eller male fanden på veggen, hører hjemme her.

Senere i oppgaven vil jeg drøfte hvilke av tradisjonene som jeg har risset opp i de foregående kapitlene, kulturmeldingen kan plasseres inn i. Men først skal vi se på høringen som fulgte utarbeidelsen av *Kunsten å være kirke*.

---

¹¹² Kulturmeldingen:47

Kapittel 4

Kulturmeldingen på høring

I forrige kapittel så vi hvordan utvalget løser oppgaven med å lage en kartlegging, teologisk refleksjon, og strategi for kirkens fremtidige kulturelle satsning. I dette kapittelet skal jeg først beskrive høringsprosessen og høringsmaterialet, og kort kommentere min metodiske gjennomgang av det. Deretter vil jeg se på hvilken måte høringssvarene gir meldingens fremstilling tilslutning og kritikk. Dette er en presenterende og analytisk del, og høringssvarenes respons, ikke min, vil stå i sentrum.

4.1 Høringens form og formål

Våren 2005 gjennomførte Kirkerådet en begrenset høring. Målet med høringen var å “få innspill til oppfølging av konklusjonene i kulturmeldingen”¹ til når Kirkerådet skulle legge frem meldingen til behandling på Kirkemøtet i november 2005. Dette ble forklart i et høringsbrev av 16. mars 2005, som ble sent til alle høringsinstanser. Høringsbrevet inneholder i tillegg en kort beskrivelse opptakten til kulturmeldingen, og at meldingen ble sendt ut til alle landets menigheter for å inspirere til videre arbeid i menighetene. Det skildrer også kort høringsprosessen og høringsinstansene, og opplyser om høringsfristen, som er satt til 15. juni 2005. Høringsfristen var tre måneder og fulgte utredningsinstruksens anbefalinger for høringer.²

---

¹Den norske kirke, Kirkerådet, høringsbrev (16.03.05)

²Jamfør *Utredningsinstruksen - Instruks om utredning av konsekvenser, foreleggelse og høring ved arbeidet med offentlige utredninger, forskrifter, proposisjoner og meldinger til Stortinget*. Instruksen ble fastsatt ved kongelig resolusjon 18. februar 2000 og revidert ved kongelig resolusjon 24. juni 2005. Det finnes ikke så mye annen litteratur om høringer som fenomen på norsk, og få bestemmelser om hvordan en høring skal foretas, selv om det etterhvert

Høringsliste og -notat var vedlagt høringsbrevet.³ Høringsnotatet inneholder en kortfattet og nøytral oppsummering av meldingens hovedtemaer, teologisk refleksjon, kartlegging og strategi. Høringsinstansene oppfordres til å bidra til den teologiske refleksjonen, samt å vurdere kartleggingen og veivalgene. Kirkerådet håper at de vil “involvere stab og relevante lokale samarbeidspartnere” i utarbeidelsen av svarene.⁴

I høringsnotatet stilles instansene fire konkrete spørsmål. Alle bes om å besvare de tre første, hovedspørsmålene (1-3). Delspørsmålene (4) kan besvares av dem som ønsker. Hovedspørsmålene omhandler meldingens tre hovedtemaer. Det første Kirkerådet spør om, er hvorvidt høringsinstansene kan slutte seg til den teologiske grunnforståelsen av kirkens forhold til kunst og kultur som presenteres i meldingen (1). Neste spørsmål dreier seg om hvordan instansene stiller seg til kartleggingen av kirkens møte med kunstartene, og meldingens føringer for videre arbeid på dette feltet. De bes også om å komme med innstill om hva det er særlig viktig å arbeide videre med (2). Tilslutt spør kirkerådet om høringsinstansene deler meldingens visjoner. Hvilke av rådene som gis i meldingen er særlig interessante og hvilke stiller instansene seg mer skeptiske til? Har de andre løsningsforslag når det gjelder, arenaer, kunstkompetanse i kirken, kunstartene eller ressurs- og kompetansesentre (3)? Delspørsmålene (4) består av mange spørsmål som fokuserer på noen av de foreslåtte veivalgene. Hvordan kan allianser dannes og pleies (5.1)? Hvordan mottas forslaget om utbygging av kirkemusikerens ansvarsområde (6.1) og tilrettelegging for det samiske folk (6.2)? Ønsker høringsinstansene å åpne kirkerommet for et stilistisk bredere musikalsk uttrykk (7.1), andre aktører og revisjon av regelverk for bruk av kirkerommet (7.2) og faste og temporære utstillinger (7.3), og å åpne for bruk av et vidt spekter av kunstarter i gudstjenesten? Tilslutt åpnes det for generelle kommentarer (8.1).

4.2 Høringsinstansene

Kirkerådet ønsket å høre instanser som i større eller mindre grad berøres av meldingen. Disse var biskopene, bispedømmerådene, tre menighetsråd og ett fellesråd per bispedømme,⁵ domkirkemenigheter, kirkelige arbeidsgiver- og arbeidstakerorganisasjoner, kirkelige utdan-

---

har utviklet seg en tradisjon for hvordan det gjøres, jamfør Lie (2002):17-18, 30

³Se vedlegg A

⁴Den norske kirke, Kirkerådet, høringsbrev (16.03.05)

⁵Menighetene ble valgt ut i samarbeid med bispedømmekontorene, mens fellesrådene ble valgt ut i samarbeid med Kirkens Arbeidsgiverorganisasjon.

ningsinstitusjoner, kunstinstitusjoner og kunstfaglige utdanningsinstitusjoner.⁶ Av 118 instanser svarte 72. I tillegg sendte seks andre inn kommentarer til kulturmeldingen.⁷ Svarprosenten for høringsinstansene var på vel 60 prosent. Til sammenligning responderte mer enn tre av fire høringsinstanser på høringen om stat-kirke utredningen i 2006⁸ og 78 prosent av høringsinstansene i 2002.⁹

Fire av de som unnlot å svare, oppga en begrunnelse. Ølen sokneråd mente at kulturmeldingen var for tung og krevende, så rådet vedtok å ikke besvare spørsmålene. Dette forklarer de i et brev hvor de også kommenterer meldingen. Disse kommentarene har jeg valgt å inkludere i min undersøkelse av høringsmaterialet, fordi de reflekterer over kultursynet i meldingen.¹⁰ Kvinesdal fellesråd skrev at det manglet kapasitet, mens Borg bispedømmeråd vedtok at de ikke ønsket å avgi høringsuttalelse. Det teologiske fakultet mente høringsfristen var for kort. Dette er så bemerkelsesverdig at jeg her skal tillate meg å reflektere rundt det. Det teologiske fakultet har en lang tradisjon for å forske på kulturmeldingens felt. Hans Ording var en pioner med sine refleksjoner rundt estetikk og kristendom,¹¹ og Johan B. Hygen var aktiv i kulturlivet både som debattant og som kunstner,¹² og mente at kunsten er et følsomt barometer for endringer i kulturen.¹³ Det går en linje fra disse og frem til Svein Aage Christoffersen, Geir Hellemo og flere som i dag forsker på kunst og kristendom ved fakultetet. Det har blitt undervist i kunst og religion i flere år, og i år ble det startet opp et forskningsprosjekt med religionsestetikk som hovedtema: *Sanselighet og transcendens - det hellige og det sublime i et religionsestetisk perspektiv* under ledelse av Christoffersen.¹⁴ I søknaden begrunnes prosjektet med at “den estetiske interessen et signifikant trekk ved den nye interessen for religion i vår del av verden” og at “den protestantiske teologien [står] dårlig rustet til å møte problematikken knyttet til forholdet mellom kunst og religion.” Når emnet oppfattes som så relevant og mangelfult utforsket, er det underlig at

---

⁶ For fullstendig liste over høringsinstansene, se vedlegg A.

⁷ Oslo kirkelige fellesråd, Bodø kommune, Bodø kirkelige fellesråd, Søre Sunnmøre prosti, Bergen kommune og Griegakademiet i Bergen.

⁸ Kifo (2006)

⁹ Den norske kirke, KR 51/01 (4.11.2002-9.11.2002)

¹⁰ Ølen sokneråd er ikke blant de 72 opptelte svarene, men brevet ble presentert som en del av høringsmaterialet på Kirken.no

¹¹ Ording (1929)

¹² Lønning (1981):13

¹³ Hygen (1981):93

¹⁴ Det teologiske fakultet (2007)

fakultetet ikke prioriterte å kommentere kulturmeldingen.

Responsen har stor geografisk spredning, med svar fra Hammerfest til Stavanger. Det er også mange forskjellige typer instanser som har svart. De som svarte, kan deles inn i åtte hovedgrupper: biskoper/bispedømmeråd,¹⁵ kirkelige- og andre fellesråd,¹⁶ menighetsråd,¹⁷ kirkelige kulturinstitusjoner,¹⁸ utdanningsinstitusjoner,¹⁹ kirkerelaterte fagorganisasjoner,²⁰ stat/forvaltning²¹ og andre, ikke-kirkelige instanser.²² 10 av 11 (90 prosent) biskoper/bispedømmeråd svarte, det gjorde også 6 av 13 (46 prosent) fellesråd og 23 av 44 (52 prosent) menighetsråd/domkirkemenigheter. 5 av 10 (50 prosent) kirkelige kulturinstitusjoner, 5 av 9 (55 prosent) utdanningsinstitusjoner, 5 av 6 (83 prosent) kirkerelaterte fagorganisasjoner, 5 av 6 (83 prosent) stat/forvaltning, og 5 av 10 (50 prosent) andre, ikke-kirkelige instanser avga svar.

Størst forskjell på deltakelse er det mellom bispedømmene. Alle er representert blant svarene, men i varierende grad. Fra Borg bispedømme er det kun Sarpsborg menighetsråd som har svart.²³ Bjørgvin bispedømme er best representert. Her svarte biskopen personlig, som den eneste

¹⁵Agder og Telemark, Nord-Hålogaland, Stavanger, Møre, Nidaros, Sør-Hålogaland, Bjørgvin, Oslo, Hamar og Tunsberg bispedømmeråd

¹⁶Stavanger kirkelige fellesråd, Andøy kirkelige fellesråd, Sarpsborg kirkelige fellesråd, Døvekirkenes fellesråd, Os sokneråd / fellesråd og Mellomkirkelig råd.

¹⁷Varden menighet, Ølen kyrkjelyd, Gand menighet, Stavanger domkirke menighet, Stavanger bispedømme. Gjøvik menighet, Hamar domkirke menighet, Elverum menighet, Hamar bispedømme. Oslo domkirke menighet, Furuset menighet, Oslo bispedømme. Nidaros domkirke menighet, Stiklestad menighet, Verdal prestegjeld, Nidaros bispedømme. Voss kyrkjelyd, Fjaler prestegjeld, Fana menighet, Bergen domkirke menighet, Bjørgvin bispedømme. Spjelkavik menighet, Molde domkirke menighet, Møre bispedømme. Grimstad menighet, Kristiansand domkirke menighet, Agder og Telemark bispedømme. Nedre Eiker menighet, Tønsberg domkirke menighet, Tunsberg bispedømme. Bodø domkirke menighet, Dolstad menighet, Sør-Hålogaland bispedømme. Sandtorg menighet, Nord-Hålogaland bispedømme.

¹⁸Norske kirkeakademier, Ung Kirkesang, Olavsfestdagene i Trondheim, Kristiansund Kirke Kunst Kulturfestival, Oslo internasjonale kirkemusikkfestival.

¹⁹Institutt for Kristen Oppseding, Det teologiske menighetsfakultet, Normisjons Høgskole i Staffeldtsgate, Kirkelig utdanningsenter i Nord, Norges Musikkhøgskole.

²⁰Kirkens Arbeidsgiverorganisasjon, Den norske kirkes presteforening, Det Norske Diakonforbund, Musikernes Fellesorganisasjon, Fagforbundet

²¹Utsmykkingsfondet for offentlige bygg, Norsk kulturråd, Kultur og kirke departementets konsulent i kirkebygging, Riksantikvaren, Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider.

²²Norske Dansekunstnere, Norske Billedkunstnere, Norske Tekstilkunstnere, Riksteatret, Rikskonsertene

²³Sarpsborg menighetsråd var også blant de høringsinstansene som var mest kritiske til høringsprosessen, og kritiserte for eksempel sterkt at ikke alle i rådet hadde fått hvert sitt eksemplar av meldingen.

biskopen. I tillegg svarte samtlige kirkelige høringsinstanser, og flere andre instanser sendte inn kommentarer.²⁴

I fremstillingen av høringsmaterialet, og særlig i drøftingen av kulturmeldingen i neste kapittel, vil jeg noen ganger bruke betegnelsen kirkelige instanser. Med dette mener jeg alle unntatt kunstinstitusjoner, fagforeninger og instanser tilhørende stat og forvaltning.

4.3 Høringssvarene

Høringssvarene er generelt grundige og tar opp teologiske grunnspørsmål. Dette er ingen selvfølge i høringssammenheng,²⁵ og gjør gjennomgangen av materialet spesielt interessant. Svarene i hver enkelt gruppe har noen felles kjennetrekke. De fleste menighetsråd og biskoper/bispedømmeråd besvarer spørsmålene i rekkefølge, i de andre gruppene gjør halvparten dette. Kun innenfor gruppen stat/forvaltning er det ingen instanser som besvarer spørsmålene direkte. Høringssvarene er fra én til ti sider lange. Her er det ingen markant forskjell mellom gruppene. Men de forskjellige gruppene har ulikt fokus i sine svar. De statlige- og forvaltende institusjonene er opptatt av at meldingen skal føre til mer samarbeid mellom seg og kirken. Dette ser også ut til å være hovedanliggende for de kirkelige kulturinstitusjonene. I tillegg til å vektlegge samarbeid, benytter tre av fem kirkelige kulturinstitusjoner anledningen til å presentere seg selv og prosjektbeskrivelser som kan kombineres med en eventuell opprettelse av et Kirkens senter for utøvende kunst. Også flere menighetsråd har avsnitt om seg selv. Men disse bærer i større grad preg av opplysning, med sin oppramsing av antall innbyggere, aktuelle aktiviteter og liknende. Menighetsrådene er mer opptatt av praktiske problemer knyttet til konsekvenser av de teologiske refleksjonene og kunst i kirkerommet. Svarene fra menighetsrådene skiller seg ut fra de andre gruppenes besvarelser, ved til dels å være ren gjenfortelling av meldingens innhold. Fellesrådene

---

²⁴I sakspapirene til Kirkemøtet, KR 56/05, reflekteres det over responsen fra de ulike bispedømmene. Kirkerådet har ingen forklaringer på forskjellene mellom bispedømmene, men påpeker at Bjørgvin de siste årene har fokusert spesielt på barn. Dette kan ha gitt et oppsving i engasjementet for kirkens kulturelle oppdrag som kanskje gjenspeiler seg i interesse for kulturmeldingen. Den norske kirke, KR 56/05 (08.09.2005-09.09.2005):5

²⁵Jamfør en svensk undersøkelse som viser at høringsinstanser sjelden avgir fyldige og/eller analytiske svar. Så lite som ti prosent av svarene kan inneholde kvalitetskritikk av underlag, analyse og forslag. Mange besvarer kun noen av spørsmålene i høringsnotatet. Eriksson, L.-E., Lemne, M. og Pålsson, I.: 1999, *Demokrati på remiss*. Demokratiutredningens skrift nr. 30. SOU 1999:144 Fakta Info Direkt, Stockholm:63-65. Det er ikke gjort tilsvarende undersøkelser i Norge. Jamfør Lie (2002):44-45.

følger menighetsrådenes praktiske linje, men begrunner den i større grad med en kritisk, teologisk refleksjon. Ikke overraskende vier høringssvarene fra biskopene, bispedømmerådene og utdanningsinstitusjonene mer plass enn de andre til teologisk diskusjon.

Høringsmaterialet er for lite og for variert til at man kan si mer enn det nevnte om om hva den enkelte gruppe, instans eller bispedømme mener, eller til å kunne trekke frem typiske eksempler. Men materialet kan gi et bilde av hva slags meninger instansene har, og hvilke argumenter de bruker for å hevde sine synspunkter. Hvilke typer instanser som har innvendinger, er også av interesse da dette ytterligere kan belyse meldingens ståsted. Hyppigheten av enkelte innvendinger indikerer en tematisering av visse aspekter ved meldingen. Jeg har derfor kombinert kvantitativ- og kvalitativ metode i min gjennomgang av materialet. Målet er å trekke frem et representativt utvalg der både ulike instanser og meninger får komme til orde. Jeg vil legge særlig vekt på høringsinstansenes refleksjoner rundt teologiske aspekter ved kirke og kultur. Det betyr at økonomiske og praktiske sider ved kulturmeldingen utelates, til tross for at dette er et tema som går igjen i de fleste høringssvarene. Mange instanser etterlyser fokus på spesielle felter, ofte det de selv representerer eller er opptatt av. Som regel er innvendingen at instansen ønsker seg mer av noe. Disse har jeg kun tatt med om de samtidig går imot meldingens kultursyn. Ved gjennomlesning ble det tydelig at instansene kommenterte meldingens kirke- og kultursyn på tvers av spørsmålene. Det var derfor naturlig å ikke følge spørsmålsinndelingen.

Ut i fra svarprosenten kan vi si at en gjennomgang av høringssvarene, kan gi oss innblikk i hvordan vel halvparten av høringsinstansene har mottatt meldingen. Noen av svargruppene har fellestrekk, men spørsmål rundt forholdet mellom kirke og kultur berøres på tvers av type instanser og Kirkerådets høringsspørsmål. Jeg vil derfor foreta en tematisk gjennomgang av høringssvarene i det følgende.

4.4 Kulturmeldingen er “et inspirerende og samtidsrettet dokument”

Nesten samtlige høringsinstanser åpner sine svar med å rose kulturmeldingen. Det er særlig initiativet til en kirkelig kulturmelding som verdsettes. Her er høringsinstansene samstemte. De fleste opplever også dens spørsmål rundt kirke og kultur som aktuelle, og synes at det

er på høy tid at det blir fokusert på dem. Utgivelsen omtales for eksempel som en særdeles viktig begivenhet i kirkens tusenårige historie,²⁶ og kulturmeldingen som ”et inspirerende og samtidsrettet dokument.”²⁷ Høringsinstansene som kan sies å representere stat og forvaltning, kirkelige kulturinstitusjoner og ikke-kirkelige organisasjoner, er spesielt glade for den viljen til samarbeid som meldingen viser. Flere av dem har også foretatt en undersøkelse blant sine medlemmer i forbindelse med høringen, og kan fortelle at medlemmene er svært positive til meldingen.²⁸ De kirkelige rådene setter mer pris på meldingens åpne holdning til kultur. Mange mener at presentasjon i det store og hele gir et riktig bilde av dagens situasjon, og kjenner seg igjen i behovet for kompetanseheving. Også meldingens refleksjoner rundt kantorrollen får tilslutning fra flere instanser. De fleste mener også at meldingen er vakkert utformet, og at dens form og innhold kan være en kilde til inspirasjon for videre arbeid.²⁹ Den har potensiale i seg til å både endre kirkens forhold til kultur, og påvirke kulturen.³⁰

Vi ser at alle høringsinstansene er positive til ett eller flere aspekter ved kulturmeldingen. Initiativet til å lage den, og den viljen til samarbeid og åpne holdning som meldingen reflekterer, oppleves som særlig bra. De fleste instansene setter også pris på bildet meldingen gir av kirkens situasjon og behov. Det er interessant å merke seg at rosen i noen grad er lik for like typer instanser. Høringssvarenes kritikk går som vi nå skal se i større grad på tvers av instansene. Kritikken fra alle høringsinstansene samler seg rundt noen ankepunkter; meldingens kulturbegrep, ekklesiologi og teologiske forankring, og den generelle fremstillingen.

4.5 Et problematisk kultursyn

Utvalget har, som vi har sett i kapittelet *Kunsten å være kirke*, begrunnet sin smale definisjon av kulturbegrepet med bestillingen i mandatet, mangel på tilgang til informasjon og generelt tidspress. Problemstillinger knyttet til dette valget, går likevel igjen i store deler av kritikken fra høringssvarene.

---

²⁶ Kristiansund-Kirke-Kunst-Kulturfestival:1

²⁷ Oslo Biskop og bispedømmeråd:1

²⁸ Musikernes fellesorganisasjon:1, Norske tekstilkunstnere:1.

²⁹ Gjøvik menighet, Hamar:4, Sandtorg menighet, Nord-Hålogaland:1.

³⁰ Rikskonsertene:1

4.5.1 “Kirken og kulturen må ikke bli så eksklusiv”

Høringsinstansenes hovedinnvending mot kulturmeldingen er at dens kulturdefinisjon er for snever. Dette får en rekke negative konsekvenser for fremstillingen av kirkens kulturelle virkefelt, kulturen og kirkelig- og annen kunst, mener instansene. For det første kjenner høringsinstansene seg ikke igjen i meldingens definisjon av begrepet kultur. Stavanger biskop og bispedømmeråd mener at begrepsforståelsen er annerledes enn man ellers bruker det i samfunnet. I meldingen står det at den ligger nært opp til Stortingsmelding nr 48 sin kulturdefinisjon.³¹ Men instansen leter forgjeves etter “refleksjon over kirkens rolle i forhold til eksempelvis skole og utdanning, barne- og ungdomskultur, forskning, “bedehuskultur”[...], idrett, presse, kringkastning og de nye media, multietnisitet.”³² Derfor føres kirkens kulturelle engasjement inn på et smalt, finkulturelt spor, forbeholdt voksne. Agder og Telemark biskop og bispedømmeråd synes meldingens manglende tematisering av barn, unge og mennesker med særlige behov, forsterker inntrykket av at meldingen har et elitepreget syn på kunst og kultur.³³ Den samme risikoen ser Sør-Hålogaland biskop og bispedømmeråd, og advarer mot at det legges opp til en ensidig, elitepreget kulturpresentasjon.³⁴ Dette ville være feil fokus i forhold til kirkens budskap. Generelt savnes det at kirkens holdninger til kulturytringer har en trygg verdiforankring.³⁵ Det oppfattes som nettopp spesielt kristelig å se potensialet i det som ikke er formfullendt. Med krybben som modell bør det holdes fast ved at “det fullkomne kan skimtes i det som er lite og stakkarslig.”³⁶ Molde domkirke menighetsråd understreker at “også det enkle og naive er uttrykk for sann skaperkraft og har sin rett som kunst- og kulturuttrykk. Kirken og kunsten må ikke bli så eksklusiv og stenge ute alt som ikke er høykulturelt eller finkultur.”³⁷

At ikke meldingen tar disse aspektene på alvor, oppleves som en stor svakhet ved meldingen og fører til et av de største ankepunktene ved meldingen: dens vektlegging av profesjonelle aktører. Dette oppleves som problematisk av mange høringsinstanser. Nidaros biskop og bispedømmeråd mener at profesjonelle med en viss rett vektlegges i meldingen, men det frivillige engasjementet er et viktig særkjenne for det norkse lokalsamfunnet som kirken må anerkjenne og samarbeide

---

³¹ Stortingsmelding nr 48:20-22, Jamfør *Kulturmeldingen*:34

³² Stavanger biskop og bispedømmeråd:1

³³ Agder og Telemark biskop og bispedømmeråd:1.

³⁴ Sør-Hålogaland biskop og bispedømmeråd:3.

³⁵ Spjelkavik menighet, Møre:2

³⁶ Domkirken menighet i Tønsberg, Tunsberg:4

³⁷ Molde domkirke menighetsråd, Møre:1

med.³⁸ Meldingen skiller for skarpt mellom profesjonelle og amatører, mener Institutt for Kristen Oppseding,³⁹ mens flere instanser understreker at kulturbegrepet ikke må innsnevres til kun å gjelde de profesjonelle,⁴⁰ og at kulturen er en arena som må favne alle, ikke bare de flinke eller profesjonelle.⁴¹ De frivillige er også en viktig ressurs som nesten blir borte i meldingens fokus på de profesjonelle, mener Gand menighetsråd, men ser også verdien av at profesjonelle trekkes inn i den kirkekulturelle virksomheten. De frivillige trenger kanskje støtte og veiledning fra dem som kan faget, vedgår instansen.⁴² Oslo biskop og bispedømmeråd påpeker at verdifull kultur som skapes av lokale aktører, lett kan falle utenfor horisonten med en slik retorikk som meldingen legger opp til.⁴³ En kritisk gjennomlesning kan vise at mangfold og kirkelighet i kulturen blir ikke like godt ivaretatt som profesjonelle aktører i meldigen.⁴⁴ Kun én instans, Norske dansekunstnere, er helt fornøyd med vektlegging av det profesjonelle og mener at meldigen “løfter kirkens kulturvirksomhet opp over det frivillige amatørnivå.”⁴⁵ De fleste høringsinstansene er enige i at meldingens kulturdefinisjon utelukker mange viktige aspekter ved kirken og dens kulturelle virksomhet.

For det andre er kulturbegrepet i meldingen forankret i *kunsten*. Høringsinstansene reagerer på dette, og på at begrepet kultur brukes nærmest synonymt med kunst i store deler av meldingen. Slik blir den mer en kunst- enn kulturmelding, skriver Nord-Hålogaland biskop og bispedømmeråd.⁴⁶ Kultur er så mye mer enn kunst. Døvekirkenes fellesråd vektlegger aspektet kultur som kommunikasjon.⁴⁷ Denne dimensjonen kunne - og burde kanskje - vært tematisert, for den kan sprengre grensen for kultur som kun det estetiske uttrykket. Dette kan forhindre at at kulturbegrepet blir statisk og konserverende.⁴⁸ Når kultur blir det samme som kunst, står kirken selv i fare for å falle utenfor kulturen. “Kirken og kulturen” og “kirken og kunsten” omtales stadig som to adskilte størrelser i meldingen, men flere høringsvar oppfatter kirken

---

³⁸Nidaros biskop og bispedømmeråd:2

³⁹Institutt for Kristen Oppseding:1

⁴⁰ Bjørgvin biskop:1

⁴¹ Det Norke Diakonforbund, Fagforbundet.

⁴² Gand menighet, Stavanger:1-2

⁴³ Oslo biskop og bispedømmeråd:8

⁴⁴ Fagforbundet:3

⁴⁵ Norske Dansekunstnere:5.

⁴⁶Nord-Hålogaland biskop og bispedømmeråd:1

⁴⁷ Døvekirkenes fellesråd:4

⁴⁸ Oslo biskop og bispedømmeråd:8

som et kulturfellesskap og en kulturinstitusjon, blant annet Kirkens arbeids.⁴⁹ Slik det fremstilles i meldingen, blir kultur noe som må trekkes inn utenifra, noe kirken må samarbeide med utenfor seg selv.⁵⁰ Da tas kirkens spesielle kultur for gitt. Denne tankegangen er høringsinstansene uenige i. Kirken *er* kultur. De mener at meldingen ikke bryter radikalt nok med tidligere offentlige kulturmeldingers kulturforståelse, der kirkens kulturskapende arbeid har vært holdt utenfor. Dette kunne vært unngått, og kirkens særlige kvaliteter kunne vært fremhevet, om kulturbegrepet ble forankret i det kultiske- og gudstjenestelige liv.⁵¹ Det er nemlig slik at “i botnen av den kristne kultur er det noko som ikkje er kultur, men kult.”⁵² Alternativet ville vært å forankre det i et folkelig kulturliv og sette fokus på amatører, barn og lokale kunstnere. Denne tanken er mange instanser inne på.⁵³ Begge disse løsningene ville gitt kulturbegrepet et mer inkluderende fortegn.

For det tredje oppleves også definisjonen av kunst for smal. Meldingens presisering av hva de mener med kunst,⁵⁴ mener instansene er innsnevrende. Begrepet burde for eksempel rommet håndverksmessige sider ved kirkebyggene, som enkelte bygningselementer, kirkeinventar og annen utsmykning, generelt burde en større bredde av kirkens kulturarv omtales og anerkjennes.⁵⁵ Kirkens utdanningssenter i nord påpeker at meldingen ser ut til å mene at kunst må være nyskapende for å være interessant, og understreker at tradisjonelle kunstuttrykk i ny form ikke bør stå tilbake for samtidskunst. Høringsinstansen stiller også spørsmål ved nevnte holdning: “har dette sammenheng med at kirken har problemer med å vedkjenne seg sin kunstneriske arv? Har kirken manglende tro på egne uttrykk?”⁵⁶ For hva er kirkens uttrykk, hva er det spesielle ved kirkekunsten? Spjelkavik menighetsråd understreker at første trosartikkel “opnar for ytringar som i utgangspunktet og enkeltvis ikkje treng vere “kristelige”, men samanhengen dei blir sett inn i, er viktig.”⁵⁷ Den skiller seg ut ved sin oppgave, å åpne for troens verden, mener Stavanger biskop og bispedømmeråd.⁵⁸ Norske Tekstilkunstnere skriver at den “gode, kristne kunsten” ikke

---

⁴⁹ Kirkens arbeidsgiverorganisasjon:2

⁵⁰ Oslo Domkirke menighet:1

⁵¹ Den norske presteforening:2

⁵² Møre biskop og bispedømmeråd:2

⁵³ Fagforbundet, Gand menighet, Nidaros biskop og bispedømmeråd, Kirkens arbeidsgiverforbund, Stavanger Domkirke menighet, Nord-Hålogaland biskop og bispedømmeråd, Nedre Eiker menighet, Hamar biskop og bispedømmeråd, Gand menighet, Stavanger Domkirke menighet

⁵⁴ *Kulturmeldingen*:42

⁵⁵ Kirkens arbeidsgiverorganisasjon:5-6

⁵⁶ Kirkens utdanningssenter i nord:3

⁵⁷ Spjelkavik menighetsråd, Møre:2

⁵⁸ Stavanger biskop og bispedømmeråd:5

finnes. Det gjør heller ikke en kristen kunstner, men det finnes “kunstnere som skaper god kunst for kirken, der en forutsetning er at kunstneren respekterer oppdragets art.”⁵⁹ Derfor burde heller ikke skillet mellom kultur og kunst, og kristen og sekulær kunst, vært så skarpt.

Som vi ser viser høringssvarene en sterk misnøye med måten kultur er definert på. Flere høringsinstanser går så langt som å si at definisjonen svekker meldingens funksjon og betydning. Fordi definisjonen er så forskjellig fra det som er gjengs i samfunnet vil kirkens relevans stå i fare for å svekkes mer enn den styrkes i samtiden. Det snevre kulturbegrepet er en svakhet ved meldingen som oppdragsgiver må være seg bevisst når det skal legges en strategi.⁶⁰

4.5.2 “En litt for voldsom omfavnelse av kunsten”?

Meldingen trekker frem hvilke egenskaper kunsten har, for å vise dens anvendelighet i kirkelig sammenheng. Som en instans plukker opp, opererer meldingen med to problemstillinger uten å skille klart mellom dem: “kunstens betydning for mennesker som tilhører kirken” og “kunstens forhold til det institusjonelle kirkeliv.” Sistnevnte dominerer “naturlig nok” meldingen, men i en så stor grad at det gir inntrykk av “en litt for voldsom omfavnelse av kunsten” som går ut over meldingens “teologiske kvalitet.”⁶¹ Det kan være denne omfavnelsen som gjør at høringsinstansene tar til motmæle i forhold til bruk av kunst i kirken. Det er særlig legitimering av kunst med Jesus og Bibelen, refleksjoner over kunstens egenskaper og konkrete forslag til kunst som bør inn i kirken, som vekker debatt.

Flere instanser reagerer på at meldingen trekker så mange linjer mellom Bibelen, Jesus og kunsten. Det er “en romantisk tanke” at åpenbaringen og miraklet er i slekt, og neppe en god teologisk grunnforståelse å hevde at Jesus viser en “slående beherskelse” av parabelsjangeren, mener Voss sokneråd.⁶² Varden menighetsråd mener at fremstillingen av Jesu liv som en iscenesettelse, går på bekostning av budskapet om at Jesu liv først og fremst var reelt og virkelig.⁶³ Tønsberg domkirke menighet uttrykker at man, gjennom fremstillingen i meldingen, “står i fare for å ville låne Jesu autoritet ved at han fremstår som kunstner.”⁶⁴ En slik tilnærming

---

⁵⁹ Norske Tekstilkunstnere:2

⁶⁰ Stavanger biskop og bispedømmeråd:1-7

⁶¹ Det teologiske menighetsfakultet:4

⁶² Voss sokneråd, Bjørgvin:3, jamfør *Kulturmeldingen*:45

⁶³ Varden menighetsråd, Stavanger:4

⁶⁴ Tønsberg domkirke menighet, Tønsberg:1-2

kan virke banal, og er dessuten overflødig, for det kristne gudsbildet og skapelsen med mennesket som medskaper er legitimerende nok. Bare Riksteatret fremhever bildet av Jesus som kunstner som et interessant bidrag.⁶⁵ Å legitimere kunsten gjennom paralleller til Jesus og Bibelen, oppleves altså problematisk for dem fleste.

I meldingens omtale av *kunstens profetiske betydning* hevdes det blant annet at de frie kunstene ivaretar Kristi profetiske stemme vel så bra som den kristne kunsten/kirkekunsten. Denne kan bli for dekorativ og bekreftende.⁶⁶ Det refereres også til bibelen og hvordan det tilsynelatende ubrukelige kan vise seg å ha høy verdi. Kanskje gjelder dette også kunsten, som i perioder har vært betraktet som pynt? Flere av høringsinstansene reagerer på det de opplever som en nedvurderingen av kirkekunstens funksjon. Det fremheves at dens oppgave er ikke å være dekorativ, men å bistå menigheten i bønn og tilbedelse.⁶⁷ Jesu profetiske budskap kan ivaretas vel så godt i lavmælt dekorativ kunst som i protesten fremsatt gjennom samfunnsrefsende kunst. “Skrik, klage og undring” er også tilstede i den klassiske kirkekunsten.⁶⁸ Kirkelig utdanningssenter i nord skriver at eksemplene som brukes i meldingen må anses som paralleller med, ikke synonyme med profetisk tale.⁶⁹ I teologisk sammenheng bør profetisk tale reserveres “uttrykk som finner sted innenfor rammen av troen på og bekjennelsen til den treenige Gud”, presiserer Stavanger biskop og bispedømmeråd.⁷⁰ Det blir “litt naivt” å fremstille kunstneren som profet, synes Voss sokneråd, og legger til at “meldinga burde i det heile vurdert kunsten meir kjølig og kritisk.”⁷¹ Her ser vi at det er noen som mener kunsten, også den kristne, kan ha en profetisk betydning, mens andre reserverer begrepet til trosspørsmål.

Flere høringsinstanser er usikre på om meldingens tro på kunstens åpenbaringsevne har teologisk forankring. Sett i sammenheng med skillet mellom ulike typer åpenbaring, har kunsten liten tilgang til den spesielle åpenbaring. Agder og Telemark biskop og bispedømmeråd mener at denne kun kan oppleves gjennom kunst i den grad kunstneren selv står i relasjon til åpenbaringen i Kristus.⁷² Og kunsten deler sin tilgang til den allmenne åpenbaringskarakter med “en rekke

---

⁶⁵ Riksteatret:1

⁶⁶ *Kulturmeldingen*:48-49

⁶⁷ Den norske presteforening:3

⁶⁸ Stavanger kirkelige fellelsråd, Stavanger:1

⁶⁹ Kirkelig utdanningssenter i nord:2

⁷⁰ Stavanger biskop og bispedømmeråd:2

⁷¹ Voss sokneråd:3, jamfør *Kulturmeldingen*:46

⁷² Agder og Telemark biskop og bispedømmeråd:3

andre viktige erkjennelsesveier som Skriften gir rom for,” skriver Den norske presteforening.⁷³ Som en formidler av den åpenbarte sannhet mener flere at kunsten derimot kan være en fin ressurs. I dialog med det bibelske materialet kan kunstartene trekke frem mangfold, frodighet og livsnærhet ved tekstene som den kirkelige utlegningen ofte overser, mener Oslo biskop og bispedømmeråd.⁷⁴ Dette aspektet burde kommet tydeligere frem i meldingen. Andre er mer skeptiske til kunstens formidlingsevne, og mener blant annet at “kunstuttrykk kan gi mye opplevelse, men ikke så lett et budskap.”⁷⁵ I den forbindelse etterlyser flere en refleksjon rundt hvilke kunstuttrykk, og på hvilke måte, de kan formidle sannhet. Bjørgvin bispedømmeråd påpeker at vi i dag ikke kan forutsette en slik dialektikk mellom det forkynnte ordet og det ordløse kunstuttrykket som de hadde i middelalderen. Hvordan kan da kunstens koder knekkes, slik at evangeliet kan synliggjøres gjennom kunsten for alle?⁷⁶ Andre instanser er mindre skeptiske, og trekker frem skuespiller-intervjuer fra meldingen.⁷⁷ som omhandler kunstens integritet og forpliktelse til sannhet. Dette er et viktig perspektiv som kunne vært trukket klarere inn i hele meldingen.⁷⁸ Man kan se at mange av høringssvarene har liten tro på at kunsten kan formidle annet enn den sannheten som er åpenbart gjennom den allmenne åpenbaring, og selv som formidler av denne er noen skeptiske til kunstens evne til å formidle budskap. Andre mener at kunsten kan formidle det bibelske materialet på en god måte.

Generelt oppleves meldingen av mange instanser som *for* optimistisk på vegne av kunstens evner. Men noen instanser trekker frem viktige og positive aspekter ved kunsten som den vektlegger for lite. Dette gjelder for eksempel kunstens inkluderende egenskaper. En påminnelse om inkluderende liturgi, ordbruk, salmevalg med mer, ved dåpsgudstjeneste og i møte med grupperinger som ikke er storbrukere av kirken, etterlyses.⁷⁹ I motsatt fall kan provoserende samtidskunst føre til at trofaste kirkegjengere holder seg unna kirken. Nye uttrykk må derfor innføres langsomt, og man kan starte med billedkunst og skulptur, så folk får vent seg til det.⁸⁰ Flere instanser trekker frem betydningen av at menigheten føler et eierskap til kunsten. Kultur kan være menighetsbyggende, men en teologisk refleksjon rundt dette er fraværende i

---

⁷³ Den norske presteforening:3

⁷⁴ Oslo biskop og bispedømmeråd:1

⁷⁵ Tunsberg biskop og bispedømmeråd:2

⁷⁶ Bjørgvin bispedømmeråd:1-2

⁷⁷ Kulturmeldingen:105

⁷⁸ Det teologiske menighetsfakultet:6

⁷⁹ Hamar biskop og bispedømmeråd:2

⁸⁰ Dolstad menighet, Sør-Hålogaland:6

meldingen.⁸¹ Lekfolk skal ikke oppdras og underholdes av kunsten, den skal kommunisere med dem og fremme deltakelse. En instans tror at “kirkegjengere vil sannsynligvis vise seg å være mer åpne, mindre konforme, og inneha en kompetanse som man i utgangspunktet ikke naturlig tillegger dem.”⁸² Men flere har samme erfaring som instansen som trekker frem at de bredere lag av kirken ofte mer konservative enn kirkens kjernegrupper. Dette må kirken ta høyde for når den ønsker å kommunisere sine kulturelle verdier og budskap i et bredere format.⁸³ Om kunsten har en inkluderende eller fremmedgjørende virkning, mener instansene er avhengig av at den tilpasses brukerne.

4.5.3 “En dialog forutsetter to stemmer”

Flere høringsinstanser mener meldingen har mye til felles med deres egen visjoner for forholdet mellom kirke og kultur. To instanser har vedlagt måldokumenter for å vise at de har det samme målet som kulturmeldingen.⁸⁴ En annen viser det med en gjennomgang av sin virksomhet.⁸⁵ En av dem, Kristiansund-Kirke-Kunst-Kulturfestival, formulerer dette målet som “å styrke kontakten mellom kirke, kulturliv og samfunns- og næringsliv, og bidra til en levende dialog mellom kunstnere, kirkeledere og allmennheten.”⁸⁶ Norske Kirkeakademier kaller det “en åpenhet og vilje til dialog.”⁸⁷ Norske Dansekunstnere har en mer progressiv tolkning idet den finner at “utvalget ser for seg en gjennomgripende endring i forholdet mellom kirke og kultur, hvor kunsten blir en integrert del av kirken og kirken en offensiv aktør i kulturlivet.” Instansen ser dette som et stort og langsiktig mål, og ønsker selv at “kirken skal bli en arena for den profesjonelle kunsten og kunstneren, og at kirken blir kunstens støttespiller og medaktør i kulturlivet.”⁸⁸ Det er interessant å merke seg at instansene som følger seg gjenspeilet i meldingen, primært er kunst- og kulturinstitusjoner, både med og uten kirkelig tilknytning. I menighetene og bispedømmene finner vi en litt annen tilnærming. Her legges det vekt på at kirkens kulturelle virksomhet må være mer innad- enn utadrettet. Kulturmeldingens for mål er å tjene menighetene, ikke kunstmiljøene.⁸⁹

---

⁸¹ Kirkens utdanningssenter i nord:2

⁸² Norske tekstilkunstnere:2

⁸³ Riksantikvaren:2

⁸⁴ Kristiansund-Kirke-Kunst-Kulturfestival og Elverum menighet, Hamar.

⁸⁵ Olavsfestdagene:2

⁸⁶ Kristiansund-Kirke-Kunst-Kulturfestival:1 (i høringssvarets vedlegg).

⁸⁷ Norske Kirkeakademier:1

⁸⁸ Norske Dansekunstnere:5

⁸⁹ Stavanger biskop og bispedømmeråd:5

Meldingen oppleves av flere som for optimistisk i forhold til dialogen mellom kirke og kultur. I forståelsen av forholdet, anser mange at sekulariseringsprosessen er sentral. For eksempel presiserer Voss sokneråd at det ikke har tro på en slik harmonimodell som meldingen delvis representerer, for gjennom sekulariseringsprosesser i det 19. og 20. århundre, ble kirken og teologien utropt til hovedfiender. Da blir det feil å bygge argumentasjonen på eksempler fra Ibsen, slik meldingen gjør.⁹⁰ Agder og Telemark biskop og bispedømmeråd lurte på om kirken og den sekulariserte kulturen kan være likeverdige samtalepartnere, og skriver: “En dialog forutsetter to stemmer. Kan vi forutsette at kirkens og kirkerommets stemme lyder klart i et sekularisert, flerkulturelt og multireligiøst samfunn?”⁹¹ Instansen legger til at det er positivt at meldingen er kulturoptimistisk, men at det må balanseres ut med en kritisk holdning. Tunsberg biskop og bispedømmeråd mener at denne balansen, og dialogen generelt, vanskeliggjøres av at kirken er bundet til et budskap, mens kunsten er fri i sin livstolkning.⁹² Dette aspektet finner vi igjen i mange høringssvar, blant annet formulert som at “kunstens funksjon alltid vil være å fremheve og forsterke den teologi som forkynnes og formidles.”⁹³ De som ikke føler seg like bundet av en forståelse av at kunstgjenstander må ha en formidlende funksjon og støtte opp under kirkens forkynnelse, kan tillate seg å tenke dristigere om møtet mellom kirke og kultur.⁹⁴

4.6 Kritikk av meldingens teologi og ekklesiologi

Høringssvarene savner en udtypet og mer presis teologisk refleksjon. Flere viser til at det måtte være kulturmeldingenes overordnede mål å skape et teologisk fundament for tenkning rundt kirke og kulturelle uttrykk. Sentrale teologiske begreper, fra skapelse, inkarnasjon, åpenbaring og Den hellige ånd, synd, nåde til frelse må ligge til grunn for en tenkning rundt kirke og kultur, mener de, og kritiserer som vi skal se meldingens vektlegging.

---

⁹⁰ Voss sokneråd, Bjørgvin:1-2

⁹¹ Agder og Telemark biskop og bispedømmeråd:2

⁹² Tunsberg biskop og bispedømmeråd:2

⁹³ Det teologiske menighetsfakultet:8

⁹⁴ Kirkelig pedagogisk senter:4

4.6.1 Med mennesket i sentrum

Instansene anerkjenner meldingens vekt på skapelse som viktig og avgjørende for forholdet mellom kirke og kultur. Det er skapelsen som kan ligge som teologisk fundament for en dialog mellom dem, mener Det teologiske menighetsfakultet.⁹⁵ Andre bruker argumenter som at mulighetene for at det menneskelige kan uttrykke det guddommelige, ligger “i skapelsen, sammen med pinsens alminneliggjøring og fokeliggjøringen av Den hellige Ånd.”⁹⁶ Meldingen vektlegger den menneskelige delen av skapelsen så sterkt at flere reagerer. Andøy kirkelige fellesråd er “bekymret om at det guddommelige blir borte om man fokuserer i så stor grad på den menneskelige delen av skapelsen som begrep.”⁹⁷ Varden menighetsråd påpeker at “vi kan vel ikke som mennesker, ha guddommelige egenskaper som gjør oss til “kvalifiserte medskapere” [...] begrepet “skaper” må derfor i kirken ikke bevege seg for langt bort fra Guds skaperevne og Hans skaperverk!”⁹⁸ Stavanger biskop og bispedømmeråd trekker frem vesensforskjellen mellom menneskets og Guds skaperevner:

“*Creatio* er en egenskap som i teologisk sammenheng eksklusivt tillegges Gud (gjerne nærmere spesifisert ved termen *creatio ex nihilo* = *skapelse av intet*), mens det menneskelige oppdrag som gis i forlengelsen gjerne beskrives som *cultivare*. På denne måten kommer det tydeligere fram at vår skapende virksomhet aldri kan finne sted uten å ha utgangspunkt i gudgitte/gudskapte kvaliteter.”⁹⁹

Sett i sammenheng med kulturbegrepets historie, nevner instansen at Guds skaperevner er vesensforskjellig fra den kulturen (*culticave* kommer fra samme verb som *cultura*) som mennesket forvalter. Både den og andre instanser savner vektlegging av det guddommelige fremfor det menneskelige i skapelsen.

Meldingen bruker gjentatte ganger inkarnasjon som tolkningsnøkkel for hva kunst og kultur kan uttrykke. Flere instanser reagerer på meldingens fremstilling av inkarnasjonen. Oslo biskop og bispedømmeråd understreker at “Inkarnasjonen er så mye mer, ikke minst noe totalt grensesprengende og ufattelig.”¹⁰⁰ Agder og Telemark biskop og bispedømmeråd understreker

⁹⁵ Det teologiske menighetsfakultet:2-3

⁹⁶ Agder og Telemark biskop og bispedømmeråd:2-3

⁹⁷ Andøy kirkelige fellesråd, Sør-Hålogaland:1

⁹⁸ Varden menighetsråd, Stavanger:3

⁹⁹ Stavanger biskop og bispedømmeråd:2

¹⁰⁰ Oslo biskop og bispedømmeråd:2

inkarnasjonens spesielle karakter ytterligere: “Inkarnasjonen er unik. Mennesket er karnert, Jesus *inkarnert* (...) Inkarnasjonen er primært en bevegelse fra Gud til mennesket, jamfør Fil 2,6-8.”¹⁰¹ De fremholder slik forskjellen på Gud og mennesket. Instansene reagerer også på meldingens slutning om at Gud gjennom inkarnasjonen brøt bildeforbudet.¹⁰² Noen stiller kun spørsmålstegn ved utsagnet,¹⁰³ andre tar til motmæle med teologiske argumenter: “Inkarnasjonens subjekt er Gud. Moseloven er Guds lov for menneskene. Gud er ikke selv bundet av Moseloven, og Gud kan ikke begå blasfemiske handlinger.”¹⁰⁴ Bildeforbudet må forstås som noe dypt gudfryktig.¹⁰⁵ De instansene som kommenterer meldingens inkarnasjonsteologi, mener altså at den fremstilles ensidig og til tider direkte uriktig.

Flere av høringsinstansene etterlyser en diskusjon av ulike former for åpenbaring.¹⁰⁶ De vil ha en presisering som står i forhold til “den omfattende teologiske diskusjon i teologiens historie om distinksjonene mellom naturlig/allmenn åpenbaring og overnaturlig/spesiell åpenbaring.”¹⁰⁷ Denne forskjellen vil være “ein god redskap til å avgrense mellom det menneskelege og det transcendente i tilværet.”¹⁰⁸ Uten denne bevisstheten ender meldingen opp med en sterk vektlegging av den allmenne åpenbaringen. Dette oppleves som problematisk og truende. Det “avslører eit utviklingssyn på teologien som trugar med å lausrive teologien frå openberringsordet og kyrkja sin tradisjon.”¹⁰⁹ Instansene viser slik at de er opptatt av å skille mulighetene som ligger i kirken, fra dem som ligger i kulturen. For hvordan virker Gud gjennom kulturen?

Den hellige ånd omtales i mange høringssvar. Meldingens uttalelse om at “Sannhetens Ånd virker overalt hvor forvandling skjer”¹¹⁰ blir et av dens mest kommenterte sitater. Mange instanser er skeptiske til denne forståelsen av Den hellige ånds virkefelt. Én spør: “Skal Helligånden her kunne tolkes i retning av skapelsesteologi eller kosmisk kristologi, noe som i begge tilfeller vil ha store dogmatiske implikasjoner?”¹¹¹ En annen etterlyser en kritisk refleksjon rundt

---

¹⁰¹ Agder og Telemark biskop og bispedømmeråd:3

¹⁰² *Kulturmeldingen*:44

¹⁰³ Varden menighet, Stavanger:3

¹⁰⁴ Agder og Telemark biskop og bispedømmeråd:3

¹⁰⁵ Voss sokneråd, Bjørgvin:2

¹⁰⁶ Høringsuttalelsene til Normisjons høyskole i staffeldtsgate, Stavanger biskop og bispedømmeråd

¹⁰⁷ Den norske presteforening:3

¹⁰⁸ Voss sokneråd, Bjørgvin:1

¹⁰⁹ Spjelkavik menighet, Møre:1

¹¹⁰ *Kulturmeldingen*:47

¹¹¹ Kirkelig pedagogisk senter:2

pneumatologi, læren om Den hellige ånds virke i og utenfor kirken. Denne instansen skriver blant annet:

“Kyrkjelærdomen seier oss at Guds skapende ande er opphavet til alt som er sant, rett og vakkert, - også i kunsten, men den seier oss også at når Guds ande framtrer som Heilaganden, så er det fyrst og fremst for “å gjøre det klårt kva synd er, kva rett er og kva dom er: synda er at dei ikkje trur på meg (Jesus)” (Joh 16,8-9). I kva andre “kunstformer” enn det skrivne og munnlege Ordet og sakramenta møter vi denne gode gjerninga til Den Heilage Ande?”¹¹²

Flere advarer mot konsekvensene av en lite gjennomtenkt pneumatologi: “På hvilke måte Gud kan tale til oss gjennom kunstartene, bør gjennomtenkes og gjennomdrøftes enda nærmere, ellers blir denne i og for seg viktige og riktige sak for vilkårlig og vag og overlatt til subjektive opplevelser og synsing.”¹¹³ Det er noen instanser som er glade for at meldingen tar et oppgjør med den ikonoklastiske bildeforståelsen. Til tider har denne forståelsen problematisert bildet som gudskommunikasjon, og dette oppleves som en avsporing.¹¹⁴ Det ser ut til å være mangelen på refleksjon rundt Den hellige ånd, kombinert med til dels radikale og lite begrunnede utsagn i meldingen, som høringsinstansene reagerer på.

Synd, nåde og frelse berøres lite i meldingen og tilsvarende lite i høringssvarene. Men meldingen har en påstand om det korrumperte skaperverket som én instans sier imot: “Det høres underlig ut når kirkefolk sier at “skaperverket er ikke lenger “overmåte godt”.”¹¹⁵ At mennesket misbruker skaperverket, må ikke kunne rokke ved at Guds opprinnelige skaperverk fortsatt er overmåte godt.¹¹⁶ Videre etterlyses både nådemiddelteologi¹¹⁷ og frelsesbudskapet.¹¹⁸

Vi ser slik at flere instanser mener at meldingen gjennomgående overdriver betydningen av det menneskelige aspektet i sin teologiske refleksjon. Guds evne til å skape er vensensforskjellig fra menneskets, som kun kan kultivere. Guds bud gjelder kun for mennesket, så Gud brøt ikke bildeforbudet gjennom inkarnasjonen. Også Guds inkarnasjon er vesenesforskjellig fra

---

¹¹² Bjørgvin bispedømmeråd:2

¹¹³ Normisjons Høgskole i Staffeldstgate:1

¹¹⁴ Nedre Eiker menighet, Tunsberg:1

¹¹⁵ *Kulturmeldingen*:43

¹¹⁶ Varden menighet, Stavanger:3

¹¹⁷ Tønsberg domkirke menighet, Tunsberg:2-3

¹¹⁸ Os sokneråd, Bjørgvin:1

menneskets karnasjon. I kulturen kan mennesket bare finne sannhet som er allment åpenbart. Den spesielle åpenbaring oppleves kun gjennom åpenbaringsorden og kirkens tradisjon. Det kan stemme at Gud kommuniserer med mennesket gjennom kunsten, slik det hevdes i meldingen. Men pneumatologien her er preget av en skjev refleksjon som gir utslag i radikale og lite begrunnede utsagn. En generelt mangelfull teologisk refleksjon setter også andre spor, som påstanden om at Guds skaperverk ikke lenger er godt. Som vi nå skal se, etterlyses ikke bare en klarere teologisk gjennomtenkning, men også en utdypet ekklesiologisk refleksjon.

4.6.2 “En kirke der mangfoldet kan samles”

Flere høringsinstanser opplever at meldingen gir et feilaktig og negativt bilde av kirken, dens selvforståelse og plass i kulturlivet. Meldingen “mangler en grunnleggende stolthet og anerkjennelse over det som kirken både har og står for.”¹¹⁹ Det er balansen mellom kirkelig ydmykhet og frimodighet til å fronte de verdier kirken har å tilføre kunst- og kulturlivet, som etterlyses.¹²⁰ Så hvilke verdier er det kirken kan berike kunst- og kulturlivet med? Kulturmeldingen er klar i sin tale om kirkens oppdrag. Det er å formidle evangeliet om Jesus Kristus og gi menneskene opplevelser av Gudsrikets nærvær i verden.¹²¹ Likevel finner høringsinstansene det nødvendig å minne om hva de mener er kirkens viktigste oppgave. Her er de samstemte: kirken er “formidler av det kristne budskap og forvalter av Guds ord og sakrament.”¹²² Den skal formidle “ei sanning som gjeld for alle menneske til alle tider.”¹²³ Kirken skal “være stedet for Kristi fortsatte og stadige inkarnasjon.”¹²⁴ Her skal mennesker “vinnes for evangeliet og vokse i det kristne livet.”¹²⁵ Instansene gir ikke inntrykk av å mene at meldingen er uenig i dette. Men den nedtoner kirkens oppdrag.¹²⁶ Meldingen er ikke tydelig nok på kirkens særlige kvaliteter i møte med all kultur. Hvis kirken skal ta sin bekjennelse som en allmenn og apostolisk kirke alvorlig, får dette større konsekvenser for hvilke kulturelle uttrykk som kan tas inn i kirkerommet enn det som kulturmeldingen legger opp til.

---

¹¹⁹ Tunsberg biskop og bispedømmeråd:1

¹²⁰ Stavanger biskop og bispedømmeråd:2

¹²¹ *Kulturmeldingen*:42

¹²² Det teologiske menighetsfakultet:2-3

¹²³ Bjørgvin bispedømmeråd:1

¹²⁴ Stavanger biskop og bispedømmeråd:2

¹²⁵ Normisjons høyskole i Staffeldstgate:2

¹²⁶ Grimstad menighet, Agder og Telemark:1

Mange kommenterer at fellesskapsperspektivet, som burde gjennomsyret meldingen, også er nedtonet. Dette er beklagelig, for kirken må kunne fremstå som “en kirke der mangfoldet kan samles.”¹²⁷ Meldingens vektlegging av kirkens budskap og oppdrag, oppleves dermed som for svak med tanke på at dette skal reflekteres i diskusjonen om kulturelle uttrykk. Møre biskop og bispedømmeråd etterlyser en refleksjon rundt hva som er kirkens kjernevirksomhet.¹²⁸ Furuset menighetsråd liker meldingens fokus på at kunst og kultur skal være en del av, ikke i tillegg til kirkens kjernevirksomhet.¹²⁹ Oslo internasjonale kirkemusikkfestival mener at “det er en svakhet ved meldingen at den legger opp til at kirken skal fylle alle oppgaver på kulturfeltet”, særlig om dette skal gå på bekostning av “betydelige kjerneoppgaver.”¹³⁰

Flere stiller også spørsmål ved meldingens fremstilling av kirken som *motkultur*. Det er ingen som sier seg uenig i at kirken skal være det. Tvert imot mener for eksempel Kirkens utdanningssenter i nord at underkapittelet *Kirken som motkultur* balanserer ut to tendenser i meldingen: på den ene siden en kritisk og vurderende holdning, på den andre siden en ganske uforbeholden omfavnelse av kunst i sin helhet, der eksempler brukes ukritisk.¹³¹ Men hvordan og på hvilken måte kan kirken være en motkultur? Spørsmålet oppleves som viktig og burde vært viet mer plass i kulturmeldingen. Spjelkavik menighetsråd mener at meldingen dobbeltkommuniserer budskapet om å være motkultur. For på den ene siden understrekes det at kirken er imot forflating og kommersialisering. På den andre siden vil kulturmeldingen åpne for “kunstformer som av mange oppfattes som kommersielle.”¹³² Det kan lett resultere i nettopp dette.¹³³ Det kan også andre av meldingens forslag føre til om de tas til følge, mener Agder og Telemark biskop og bispedømmeråd.¹³⁴ Os sokneråd gir en alternativ tolkning av hvordan kirken er og kan være motkulturell:

“Det spesielle med gudstjenesten som kunstarena, er at kunsten her må være et fellesanliggende, noe folk er sammen om, slik hele gudstjenesten er det - eller skal være det. For eksempel er musikkens oppgave i gudstjenesten ikke å være et nytelsesmiddel, men noe som stiger opp fra alles hjerter, slik bønnene stiger opp fra

¹²⁷ Sør-Hålogaland biskop og bispedømmeråd:4

¹²⁸ Møre biskop og bispedømmeråd:1

¹²⁹ Furuset menighetsråd, Oslo:1

¹³⁰ Oslo Internasjonale kirkemusikkfestival:5

¹³¹ Kirkens utdanningssenter i nord:3

¹³² *Kulturmeldingen*:197

¹³³ Spjelkavik menighetsråd, Møre:3

¹³⁴ Agder og Telemark biskop og bispedømmeråd:4

alle, selv om det er presten som fremfører ordene. Dette er kirkens egentlige motkultur, en kultur som er i ferd med å drukne i konsum- og underholdningstankegangen. Kirkekunstens oppgave må være å utforske dette spesielle forholdet.”¹³⁵

Instansene mener altså at både kirke og kirkekunsten har potensiale til å være en viktig motkultur i møte med kommersialisme og forflatning. Men dette kommer ikke klart nok frem i kulturmeldingen.

Høringsinstansene savner en avklaring av hva som er kirkerommets formål. Tunsberg biskop og bispedømmeråd gjør det klart at rommet er til for å tilrettelegge for våre møter med Gud.¹³⁶ Dette formålet må ikke komme i skyggen av ønsket om at kirken skal være en betydelig aktør i kulturlivet. For eksempel skriver Grimstad meningshetsråd at vi hele tiden må ha kirkens sakrale funksjon for øye, ellers kan vi fort gå “fra å ha et distansert og angstfylt forhold til kunsten” til “å havne i motsatt ytterlighet.”¹³⁷ Flere frykter at dette vil kunne skje om meldingens budskap blir tatt på alvor. Gand meningshetsråd påpeker at det er flott at meldingen legger opp til stor takhøyde og åpenhet, men argumenterer med at kirkebygget er til for “å døpe, konfirmere, vie, begrave, synge, høre prekener og gå til nattverd”, og legger til: “blir forslagene i kulturmeldingen gjennomført, blir mye annerledes i meninghetene våre.”¹³⁸ I dette ligger det både en frykt for at behovet til kirkens faste brukere skal stilles til siden for nye kirkekulturelle strategier. Dette kan føre til at mange føler seg ekskludert.

4.6.3 “Fråvere av kunst er utenkjeleg”

Kulturmeldingen fokuserer mest på kunsten i gudstjenesten, og presiserer at “det er i gudstjenesten kirken har sin viktigste manifestasjon.”¹³⁹ Dette reagerer flere instanser på. Kirkelig pedagogisk senter påpeker at utsagnet kan virke meningsfullt, som en instans påpeker, om man har en institusjonell kirkeforståelse. Men meldingen har “den kristne tradisjon.”¹⁴⁰ Da kan setningen forstås som “grovt innsnevrende.”¹⁴¹ Men høringsinstansene er enige i at kunsten er en viktig del av gudstjenesten. Kunsten er “heile tida til stades som ein måte å inkarnere Guds

---

¹³⁵ Os sokneråd (TH), Bjørgvin:3

¹³⁶ Tunsberg biskop og bispedømmeråd:3

¹³⁷ Grimstad meningshetsråd, Agder og Telemark:1

¹³⁸ Gand meningshetsråd, Stavanger:1

¹³⁹ *Kulturmeldingen*:52

¹⁴⁰ *Kulturmeldingen*:42

¹⁴¹ Kirkelig pedagogisk senter:2

og dei heilage sine nærvere på. Fråvere av kunst er utenkjeleg i denne sammenhengen.”¹⁴² Det sies også at “Kyrkje og gudstenestefeiring er kulturberande i seg sjølv. [...] Kunsten i gudstenesta er djupast sett ei takkeoffer til Han som er opphavet til alt skapte.”¹⁴³ Det har kirkekunsten alltid vært. Instansene reagerer på det de oppfater som en nedvurdering av kirkekunsten og kirkens kulturelle arv i meldingen.

Nedvurderingen kommer til uttrykk i “en nærmest karikert fremstilling av tradisjonelle kirkelige kulturytringer.”¹⁴⁴ I motsetning til hvordan meldingens fremstilling oppleves, mener instansene at kirkens kulturarv er av stor verdi. Hamar biskop og bispedømmeråd skriver: “Det er et faktum at mye av gudstjenesteinnholdet og bibelfortellingene er et ikke uvesentlig bidrag til vår nasjons referanserammer og basis for kunstnerisk utfoldelse.”¹⁴⁵ Mellomkirkelig råd trekker frem at kirken har en internasjonal, økumenisk kulturarv og at økumeniske organisasjoner de siste femti årene har vært blant de viktigste kulturformidlerne av kunst.¹⁴⁶ Ut fra denne erkjennelsen må kirken heller “konsolidere, utrede, begrunne og kvalitetsutvikle sin egen kultur.”¹⁴⁷ Som en forlengelse av kunnskapsløftet meldingen etterlyser, presiseres det at kirken også trenger mer kunnskap om sin egen fysiske og kunstneriske historie.¹⁴⁸ Dette kan føre til “at kirken utvikler mer stolthet over sine mange kunstsatter, både de klingene, talte, bildende og arkitektoniske. Dette er jo skapt av mennesker i møte med evangeliet og er vår kirkes viktigste erfaringsbase.”¹⁴⁹ Vi ser at instansene ønsker fremheving og videreutvikling av den kulturen og kunsten som alltid har vært en del av kirken.

4.6.4 “Noe mer enn et nøytralt hylster”

Spørsmålet om hva som “står til” kirkerommet, engasjerer mange høringsinstanser. Det er særlig følgende sitat fra kulturmeldingen som kommenteres:

“Her kan ein gjere dei mest ytterleggåande ting og ta i bruk eitkvart kunstuttrykk som kan løfte heile mennesket, peike på Kristus og gudsbiletet i mennesket og “male

---

¹⁴² Fjaler prestegjeld, Bjørgvin:2

¹⁴³ Møre biskop og bispedømmeråd:1-2

¹⁴⁴ Kirkens Arbeidsgiverorganisasjon:2

¹⁴⁵ Hamar biskop og bispedømmeråd:1-2

¹⁴⁶ Mellomkirkelig råd:1

¹⁴⁷ Oslo Domkirke menighet:1

¹⁴⁸ Riksantikvaren:3

¹⁴⁹ Stavanger kirkelige fellesråd:6

Fanden på veggen”. Her kan ein til dømes ved hjelp av kunstuttrykk sanse synda vi har del i, og saman forsake den ved alteret.”¹⁵⁰

Agder og telemark biskop og bispedømmeråd påpeker at å sanse synden i verden og forsake den ved alteret, både skjer til forskjellig tid og ofte med ulike mennesker. Å holde disse to funksjonene sammen fører til at opplevelsen og budskapet blir mangelfullt. Instansen ønsker seg en “mer kvalifisert teologisk og kirkerettslig vurdering og diskusjon omkring kirkerommets hellighet og gjeldende reglement for forvaltning av dette rom.”¹⁵¹ Mange instanser synes ikke meldingen går langt nok i å understreke rommets hellighet. Kirkelig utdanningssenter i nord mener ordet hellig brukes for forsiktig i kultureldingen.¹⁵² Oslo domkirke menighet tror at mangelen på diskusjon av begrepet hellig, og refleksjon rundt kirkerommets hellighet også når det ikke er i bruk, gjenspeiler en lav bevissthet rundt det hellige i vår tradisjon.¹⁵³ Det vigslede rommet har en unik egenart, presiserer Møre biskop og bispedømmeråd.¹⁵⁴ Også Rikskonsertene heller til den oppfatning at kirken nettopp må få lov til å være annerledes og hellig - det skal være forskjell på en kirke og en konserthall.¹⁵⁵ Én instans understreker at man “ikke må gå for langt i å alminneliggjøre kirkerommet i flerbrukets hellige navn” og at rommet må “være noe mer enn et nøytralt hylster for hellige handlinger.”¹⁵⁶ Riktig nok kan kirken i utgangspunktet være åpen for alle uttrykk, mener en annen, og belegger dette med et bibelsitat,¹⁵⁷ men rommet “taler så sterkt” at alt som tas inn der må “stå til” rommet.¹⁵⁸ De fleste av instansene ønsker altså både at rommets hellige karakter skal trekkes mer frem enn kulturmeldingen gjør, og at kulturelle uttrykk må tilpasses denne karakteren av hellighet. Noen ikke-kirkelige instanser advarer mot hele den teologiske refleksjonen rundt rommets hellighet. Rikskonsertene trekker frem at alle teologiske begrensninger vil forsterke problemene i et rom som allerede er “ekskluderende gjennom begrenset akustikk/scenografi.”¹⁵⁹

Når kirkerommets spesielle karakter og formål tas på alvor, får dette større konsekvenser for hva

---

¹⁵⁰ *Kulturmeldingen*: 61

¹⁵¹ Agder og telemark biskop og bispedømmeråd:3

¹⁵² Kirkelig utdanningssenter i nord:3

¹⁵³ Oslo domkirke menighet:1

¹⁵⁴ Møre biskop og bispedømmeråd:4

¹⁵⁵ Rikskonsertene:2

¹⁵⁶ Hamar domkirke menighetsråd, Hamar:1

¹⁵⁷ 1 Kor 3,22: “...verden, liv eller død, det som nå er eller det som kommer - alt er deres.”

¹⁵⁸ Den norske presteforening:5

¹⁵⁹ Rikskonsertene:8

som kan tas inn i kirkerommet enn meldingen ser ut til å erkjenne. Det setter *grenser*. Instansene er tidvis utydelige i sin argumentasjon, men tydelige i sitt budskap. Mange mener det samme som instansen som skriver at “kirkerommets spesielle karakter må samsvare med kunsten.”¹⁶⁰ Uttrykkene må være tilpasset “det som passer i det kirkelige rom.”¹⁶¹ Man må unngå at kirken blir “overflatisk og triviell,” slik den kan bli om kirkerommet åpnes for “absolutt alt.”¹⁶² En hårfin balanse må til om man skal “unngå å trivialisere kirken og samtidig åpne for at nye ting prøves ut.”¹⁶³ Flere vil være tilbakeholdne i forhold til enkelte kunstuttrykk i kirkerommet for å “vise respekt for de ulike lokale variasjoner som finnes i vår kirke.”¹⁶⁴ Særlig når det gjelder gudstjenesten, er flere tilbakeholdne med å slippe til alle typer ytringer. Her må man spesielt ta hensyn til “tidsomfang og gudstjenesten som fellesskapsarena for alle mennesker.”¹⁶⁵ Det understrekes at kirkerommet ikke må “lide for en trengende vilje til å vise kreativitet i absolutt alle retninger” og argumenterer med at “det er riktig at ikke kirkens ledere eier evangeliet. Men kirken eier det!”¹⁶⁶ Her ser vi at kulturmeldingens påstand om at kirken ikke eier evangeliet, motsies direkte.¹⁶⁷ Også andre uttalelser blir slått ned på av høringssvarene. Meldingens uttalelse om at å “støte Gud” ikke skal være et kriterium, oppleves som en banalisering av en viktig sakramental linje.¹⁶⁸ Og skal man først banne i kirken, så må det være noe som er definert som tillat og noe som forbudt, ellers mister selv banningen sin kraft.¹⁶⁹ Én instans spør: “Er vi så redd for at kirken skal virke gammeldags at vi er villige til å åpne for alle nye uttrykksformer?”¹⁷⁰ Nøkkelen ligger i kvalitet. Vi ser her et stort engasjement, og en motstand mot å ta inn alle og hvilke som helst typer kulturelle uttrykk.

4.6.5 Hvem legger premissene for samarbeidet?

Høringsinstansene er opptatt av at kirken har en rik tradisjon og -karakter som den kan bygge videre på og fronte. Gjennom dette kan den bli en positiv premissleverandør. Bergen Domkirke

---

¹⁶⁰ Stiklestad menighet, Nidaros:1

¹⁶¹ Dolstad menighet, Sør-Hålogaland:2

¹⁶² Nidaros domkirke menighet:1

¹⁶³ Sandtorg menighet, Nord-Hålogaland:2

¹⁶⁴ Nord-Hålogaland biskop og bispedømmeråd:2

¹⁶⁵ Ung kirkesang:2

¹⁶⁶ Molde menighetsråd:3

¹⁶⁷ Kulturmeldingen:42

¹⁶⁸ Spjelkavik menighet, Møre:2

¹⁶⁹ Agder og telemark biskop og bispedømmeråd:5

¹⁷⁰ Nidaros domkirke menighet:3

menighet foreslår at “det kan handle om helligdager og livsførsel, det kan handle om bestillinger fra kunst og kulturmiljøet og det kan handle om vilje til å skape egne medier (gode) for å påvirke og prege vår samtid.”¹⁷¹ Instansen mener at aspektet kirkens som en positiv premissleverandør burde vært gjenspeilet i meldingen sammen med “kirken som motkultur” og “kirken som en del av kulturen og kulturene.”¹⁷² Slik meldingens fremstilling er, kan den tas til inntekt for helt andre tolkninger. For eksempel mener Norske dansekunstnere at det ikke bare bør være kirken som legger premissene for kunsuttrykkene i kirken. Organisasjonen baserer denne påstanden på meldingen og “utvalgets viktigste konklusjon,” nemlig visjonen om at kunsten skal være en integrert del av kirken og gjennomsyre dens arbeid.” For hvis kirken skal bli en troverdig og tydelig kulturaktør, slik de forstår at utvalget ønsker, må kirken “tørre å se kunsten slik den er og stole på kunstnerens seriøsitet.” Instansen fortsetter: “vi ser det som svært viktig at kirken også blir en naturlig arena for profesjonelle danseforestillinger, og at kirken våger å ta inn “farlig” og “smal” kunst.”¹⁷³ Når meldingen kan tolkes så forskjellig, kan det fort oppstå problemer. Fana sokneråd hadde ønsket seg en bredere diskusjon om hvordan uenighet om hvilke kunstuttrykk som passer seg, best kan håndteres¹⁷⁴ slik at man kan finne “balansen i utfordring/konservatisme samt å anvende nye muligheter/verktøy så som bilde/film/multimedia med kreativitet.”¹⁷⁵ Flere instanser ønsker at kirkens skal sette premissene. Fjaler prestegjeld har behov for å understreke at kulturuttrykkene ikke kan gå imot kirkens budskap.¹⁷⁶ Også en ikke-kirkelig instans, Norske Billedkunstnere, presiserer at den “selvsagt vil uttrykke at det på ingen måte er problematisk at de kunstneriske uttrykk reflekterer kirkens grunnholdning og teologi.”¹⁷⁷ Denne uttalelsen er interessant i lys av den varierende tilliten som instansene har til kunstnerens respekt for kirkerommet. På den ene siden må kunstnerne gis “ubetinget kunstnerisk frihet, innenfor det oppdraget som er gitt.”¹⁷⁸ På den andre siden kan man ikke ta kunstnernes forståelse for gitt, selv ikke de som selv er medlemmer av kirken: “Meldingen oppfordrer forvaltere av kirkerommet til å vise brukere tillit, og stole på rommets føringer når det gjelder bruk. Dette er i og for seg riktig tenkt, men vår erfaring tilsier samtidig at bevisstheten rundt *det hellige rom* kan være

---

¹⁷¹ Bergen Domkirke menighet, Bjørgvin:1

¹⁷² *Kulturmeldingen*:51, 42

¹⁷³ Norske dansekunstnere:4

¹⁷⁴ Fana sokneråd, Bjørgvin:1

¹⁷⁵ Det Norske Diakonforbund:1

¹⁷⁶ Fjaler prestegjeld, Bjørgvin:9

¹⁷⁷ Norske Billedkunstnere:1

¹⁷⁸ Nedre Eiker menighet, Tunsberg:1

overraskende svak, også blant “kirkens egne”.¹⁷⁹

Høringsinstansenes kritikk av meldingens ekklesiologi kan sammenfattes ved at si at kulturmeldingen burde vært tydeligere på at kirkens viktigste oppdrag er å formidle det kristne budskap til alle mennesker og til alle tider. Da ville også fellesskapsperspektivet, som nå nesten er fraværende, naturlig blitt løftet frem, og kunsten ville blitt et fellessapsanliggende. Kultur, inkludert kunst, har alltid vært en viktig del av kirken og gudstjenesten, og kirkens kultur har større verdi enn meldingen tilkjenner den. En utvikling av denne kulturen som tar hensyn til kirkerommets spesielle, *hellige* karakter kan gjøre kirken til en positiv premissleverandør. I motsatt fall frykter mange høringsinstanser at kirkens budskap og brukere skal ekskluderes av en trengende vilje til å inkludere alle typer kunst.

4.7 “Kulturåpenheten er samtidens virkelighetsforståelse”

I flere høringssvar stilles det kritiske spørsmål til virkelighetsforståelsen som ligger til grunn for meldingen. Tunsberg biskop og bispedømmeråd ønsker seg en grundigere refleksjon over hvilke egenart og formål en virkelighetsforståelse og tolkning som knyttes til kunst og kultur i kirkerommet må ha.¹⁸⁰ Meldingen fremstår som ganske ubevisst sitt ståsted. Tønsberg domkirke menighet skriver at “Kulturåpenheten er samtidens virkelighetsforståelse. Det er grunn til å være reflekterende også over vår egen virkelighetsforståelse. Det er etter all sannsynlighet like tidsavhengig som pietistenes tilnærming var av sin samtid.” Instansen mener at slik fremstillingen blir i meldingen, tillegges kirken nærmest skyld for å ha “forbrudt seg mot kunsten og kulturen ved ikke å anerkjenne dens stemme som livstolker og provokatør.” Den viser til at kulturanalytiske studier av postmoderniteten identifiserer “estetiseringen av samfunnslivet som et av de mest typiske kjennetegn på vår tid.” Meldingen burde ha reflektert over egen posisjon i forhold til en mer allmenn kulturanalyse, mener domkirkemenigheten.¹⁸¹ Flere andre instanser trekker frem liknende tendenser. Meldingen tegner et idealbilde av hvordan kunst og teologi bør henge sammen basert på vår tids tenkemåte.¹⁸² Også eksemplene bærer preg av generaliseringer på vår tids premisser.¹⁸³ Argumentene oppleves som sterkt merket av 70-tallets revolusjonære

¹⁷⁹ Oslo Domkirke menighet:2

¹⁸⁰ Tunsberg biskop og bispedømmeråd:1

¹⁸¹ Tønsberg domkirke menighet, Tunsberg:3-4

¹⁸² Oslo biskop og bispedømmeråd:3

¹⁸³ Riksantikvaren:1-2

retorikk i sin kritikk av “det bestående” og av “samfunnet.”¹⁸⁴

I tillegg til å være sterkt preget av vår samtids virkelighetsforståelse, mener flere instanser at meldingen er merket av en urban tenkemåte. Noen påstander, som at kunsten er blitt den fremste kanal for livstolkning, stemmer bedre i urbane strøk enn i bygdesamfunn, der “kulturopenhet og folkekyrkjeleg forankring har sterke band.”¹⁸⁵ De opplever det som en svakhet ved meldingen at den tar utgangspunkt i ressurssterke menigheter og “storbyvirkeligheten,”¹⁸⁶ og at den i så stor grad er preget av kulturen på Østlandet.¹⁸⁷ Et resultat av dette blir kanskje at flere reagerer på at meldingen inneholder mange udokumenterte påstander, synsing og urettferdige karakteristikk.¹⁸⁸ Flere høringsinstanser har behov for å justere bildet som meldingen gir av virkeligheten. De mener at utvalget svart/hvit-maler virkeligheten, og at situasjonen mange steder, særlig der instansen selv er, er bedre enn meldingen gir inntrykk av. Andre mener at situasjonen er verre enn det utvalget gir uttrykk for,¹⁸⁹ og at man på forskjellige områder har en lenger vei å gå for å nå målet enn meldingen antyder.¹⁹⁰ Noen høringssvar tror meldingens fremstilling ville blitt mer nyansert med et bredere sammensatt utvalg. For eksempel burde organisasjoner som integrerer musikk/dans/drama i arbeidet sitt, som KFUK/M eller Storsalen, vært invitert til å bidra.¹⁹¹ Da ville kanskje også andre felter vært dekket opp. Noen instanser hadde for eksempel ønsket seg mer vekt på minoriteter, internasjonale og økumeniske perspektiver.¹⁹²

En del av ankepunktene mot meldingens fremstilling, finner vi igjen i tilspisset form i høringssvaret til Stavanger biskop og bispedømmeråd. For det første mener instansen at fremstillingen preges av betydelige overdrivelser. For det andre er relevante aspekter, som forskjellen mellom katolsk, luthersk og reformert oppfatning av billedkunst, fraværende. Dette fører til at fremstillingen til tider blir direkte feil, som når “billedkunst, messeklær, arkitektur,

---

¹⁸⁴ Voss sokneråd, Bjørgvin:3

¹⁸⁵ Fjaler prestegjeld, Bjørgvin:2

¹⁸⁶ Nedre Eiker menighet, Tunsberg:2

¹⁸⁷ Ølen sokneråd:1

¹⁸⁸ Tunsberg biskop og bispedømmeråd:1

¹⁸⁹ Norske Dansekunstnere:5

¹⁹⁰ Oslo Domkirke menighet:3

¹⁹¹ Bjørgvin biskop:1

¹⁹² Døvekirkenes fellesråd, Mellomkirkelig råd, Nord-Hålogaland biskop og bispedømmeråd

røkelse, lys “og andre scenografiske elementer”¹⁹³ sidestilles med katolsk og luthersk forståelse av nattverden.”¹⁹⁴ For det tredje er det viktige sider ved kirken som ikke bare er relevante, men høyst nødvendige, som forbigås i øredøvende taushet, som bedehusmiljøene. Dette er tegn på en ignorant holdning og svekker - og instansen legger til dessverre - hele kulturmeldingens relevans og anvendelse, og er sterkt beklagelig. Instansen presiserer at de ikke ønsker å kritisere, men at de påpeker denne og andre svakheter slik at oppdragsgiver kan være seg bevisst dette når strategier skal baseres på den. Instansen oppfatter opprettelsen av et Kirkens senter for skapende og utøvende kunst, som hele meldingens agenda. Dette er i seg selv en sterk påstand. Stavanger biskop og bispedømmeråd er primært *for* en slik opprettelse, men advarer mot en insitusjonalisering av kulturell virksomhet. I det ligger det nemlig en risiko for en ensretting som vil gå på bekostning av kulturelt mangfold. Meldingen oppleves som et eksempel på nettopp dette.

Vi kan sammenfatte kritikken av kulturmeldingens generelle fremstilling av kirke, kultur og forholdet mellom disse, med at den av mange høringsinstanser oppleves for svært subjektiv. Den er preget av samtidens kulturåpne idealer, storbyens virkelighet og svart/hvit-tenkning. Dette gjør at presentasjonen i kulturmeldingen til tider blir ensidig og kjennetegnes av betydelige overdrivelser og urettferdige karakteristikk. Dermed står meingen i fare for å fronte en ensretting som går på bekostning av kirkens budskap og kulturelt mangfold i kirke og menighet.

4.8 Er kompetansesentre løsningen?

Utvalget har mange råd og forslag til Kirkerådet, men det er klar i sitt forslag til prioritering: “Etabler et Kirkens senter for skapende og utøvende kunst!”¹⁹⁵ Dette forslaget får delt mottagelse av høringsinstansene. Mange høringsinstanser som går imot forslaget om å opprette et eller flere sentre,¹⁹⁶ og som til og med “forkaster” ideen om regionale sentre.¹⁹⁷ Flere begrunner sin skepsis med at kirken må prioritere andre tiltak. Tunsberg biskop og bispedømmeråd mener det er “dårlig timing” å lansere et kompetansesenter samtidig som kirken strever med å finansiere

---

¹⁹³ *Kulturmeldingen*:52

¹⁹⁴ Stavanger biskop og bispedømmeråd:3

¹⁹⁵ *Kulturmeldingen*:244

¹⁹⁶ Nord-Hålogaland biskop og bispedømmeråd, Hamar biskop og bispedømmeråd

¹⁹⁷ Molde menighetsråd, Møre:4

dåpsopplæringen.¹⁹⁸ Denne og andre instanser, som Nedre Eiker menighet¹⁹⁹ nevner Liturgisk senter som et organ som heller bør styrkes, og som kan ivareta mange av de samme oppgavene som et senter kunne gjort.

En del instanser begrunner sin skepsis med at et senter ikke kan oppfylle målene for en kirkelig kultursatning. Etableringen av et senter er å satse for mye på ett kort, mener Kirkens arbeidsgiverorganisasjon. Instansen skildrer to oppgaver som må ivaretas parallelt; utvikling av nyskapende og kreative kirkelige kulturmiljøer, og forvaltning av kirkens eksisterende kulturarv. Disse oppgavene stiller forskjellige krav. Den første trenger selvstendighet og opprettelse av nye sentre, primært med rot i lokal kulturpolitikk og lokalt initiativ. Det andre trenger styrking av eksisterende organer. Med sin sterke anbefaling om å opprette et senter, satser utvalget kun på den første oppgaven, skriver arbeidsgiverorganisasjonen, som mener det er “helt urealistisk” å tro at ett sentralt senter kan imøtekomme behov innenfor begge feltene.²⁰⁰ Flere instanser mener, som Fana sokneråd, at “lokalt initiativ og nærhet er de mest avgjørende faktorer for kirkens kulturelle engasjement,” og tviler på at et sentralkirkelig senter kan ivareta dette.²⁰¹ Også andre, som Domkirken menighet i Tønsberg, er skeptiske, og mener forslaget om et senter vitner om “manglende solidaritet og tiltro til det lokale menighetslics evne til å være kulturformidler.”²⁰²

Noen instanser reagerer på organisasjonsformen som foreslås. Norske tekstilkunstnere legger vekt på at man ikke må tenke hierarkisk i utarbeidelsen av sentre. “Rådets valg må kommunisere, og kommunikasjonen må være toveis, skriver Norske tekstilkunstnere.”²⁰³ Hamar biskop og bispedømmeråd advarer mot at et senter kan skape ekstra byråkrati,²⁰⁴ og Stavanger biskop og bispedømmeråd ønsker at det heller etableres et “Kirkens kulturråd” som kan stimulere til aktivitet i ulike miljøer, fordi instansen frykter en “institusjonalisering av kulturell virksomhet i ett sentralt organ.”²⁰⁵ Det samme frykter Hamar menighetsråd, som tror at en egen kulturinstitusjon innenfor kirken vil gjøre terskelen ut mot andre kulturinstitusjoner høyere.²⁰⁶

---

¹⁹⁸ Tønsberg biskop og bispedømmeråd:2

¹⁹⁹ Nedre Eiker menighet, Tønsberg:

²⁰⁰ Kirkens arbeidsgiverorganisasjon:8

²⁰¹ Fana sokneråd, Bjørgvin:4

²⁰² Domkirken menighet i Tønsberg, Tønsberg:6

²⁰³ Norske tekstilkunstnere:3

²⁰⁴ Hamar biskop og bispedømmeråd:5

²⁰⁵ Stavanger biskop og bispedømmeråd:7

²⁰⁶ Hamar menighetsråd:3

Noen høringsinstanser synes at et nasjonalt senter er en god idé,²⁰⁷ og enda flere ønsker regionale sentre. Det foreslås særlig at ressursene bør knyttes til domkirkemiljøene²⁰⁸ og bispedømmene.²⁰⁹ Flere festivaler påpeker at de har den kompetansen som trengs i et senter.²¹⁰ Blant de instansene som er for etablering av ett eller flere sentre, foreslår de fleste å legge senteret til sin virksomhet eller sitt lokalmiljø. For eksempel ønsker domkirkemenighetene at sentrene tilknyttes domkirkene, og festivalarrangørene vil at Kirkerådet skal benytte deres ressurser til å utarbeide sentre.

4.9 Oppsummering av høringen

Kirkerådet ønsket innspill til sin videre behandling av kulturmeldingen og gjennomførte en begrenset høring. Høringsinstansene som svarte, vel seksti prosent, representerte mange typer instanser og kom fra hele landet og alle bispedømmene. Svarene kommenterer kulturmeldingens fremstilling av forholdet mellom kirke og kultur på tvers av spørsmålene som stilles i høringsnotatet. Kommentarene er ikke like for samme type instanser eller i noen bispedømmer, men samler seg rundt noen felles temaer.

Nesten samtlige instanser roser ett eller flere aspekter ved kulturmeldingen. De verdsetter initiativet til å lage den, tematikken som den berører og den viljen til samarbeid som meldingen viser. Mange håper at meldingen kan bidra til å påvirke utviklingen på kulturfeltet og endre kirkens forhold til kunst og kultur.

Høringsinstansene er også ganske samstemte i sin kritikk av meldingen. Ankepunktene mot presentasjonen er meldingens kulturdefinisjon og generelle fremstilling. Til disse knyttes kritikk mot utlegningens forankring i kunsten, og vekt på profesjonelle aktører fremfor amatører og frivillige i kirkens kulturelle arbeid. Også meldingens beskrivelse av kirken og kirkekunsten kritiseres. En stolthet over kirkens tradisjonelle kulturuttrykk etterlyses. Mange savner også en utfyllende refleksjon over kirkens budskap og hvilke kunstuttrykk som kan formidle dette.

---

²⁰⁷ Møre biskop og bispedømmeråd:3

²⁰⁸ Oslo Domkirke menighet, Trondheim Domkirke menighet, Stavanger Domkirke menighet, Kristiansand Domkirke menighet, Sør-Hålogaland biskop og bispedømmeråd, Møre biskop og bispedømmeråd

²⁰⁹ Andøy kirkelige fellesråd

²¹⁰ Oslo internasjonale kirkemusikkfestival, Kristiansund-Kirke-Kunst-Kulturfestival

Meldingens måte å legitimere kunstneriske uttrykk, og dens forslag til hvordan kunstuttrykk kan trekkes inn i kirken, får en blandet mottakelse. Generelt oppleves den teologiske refleksjonen som for optimistisk på vegne av menneskets guddommelige egenskaper og kulturens potensielle åpenbaringskarakter. Det unike ved Guds spesielle åpenbaring, og menneskets og kulturens begrensninger etter syndefallet, presiseres.

I tillegg til disse hovedankepunktene, er det en del innvendigheter fra enkeltinstanser. Flere trekker frem aspekter som de mener mangler eller burde vært utdypet i meldingen, fra fokus på fellesskapsperspektivet, minoriteter og internasjonalt arbeid, barn og unge, til kommunikasjon og bedehuskultur. Generelt viser meldingen liten evne til å anviser prosesser, mekanismer og virkemidler som kan føre frem til dens mål, mener noen. I tillegg til at målene oppleves for visjonære, stiller flere spørsmål til om det er slike mål kirken skal ha. En mere dyptgående og presis teologisk refleksjon hadde vært nødvendig.

Når det gjelder synet på forholdet mellom kirke og kultur, ser vi at svarene er delt. Noen har stor tro på en dialog mellom kirke og kunst, og har dette allerede programfestet i egne formålsparagrafer. Andre legger vekt på at dialogen er vanskelig, om ikke umulig fordi partene er så ulike. De tror på samarbeid, men dette må skje på kirkens premisser.

Høringsinstansene er også delt i spørsmålet om det bør opprettes senter/sentre. Mange er skeptiske fordi etablering av sentre vil gå på bekostning av andre tiltak, eller stiller spørsmål ved om det er sentre som er løsningen på utfordringene som utvalget skisserer. Noen mener ett senter er en god ide, andre synes man bør satse på regionale sentre, og de fleste vil at det etableres i deres nærmiljø.

Kapittel 5

Kultursynet til drøfting

I innledningen til denne oppgaven tok jeg utgangspunkt i at hvordan forholdet mellom kirke og kultur kan forstås, fra kirkelig hold er avhengig av hvilket kultursyn man har. Med dette som grunnleggende forutsetning for min gjennomgang, har jeg risset opp noen historiske, kirkelige kultursyn, og presentert og analysert kulturmeldingen og tilhørende høringsmateriale med vekt på utsagn om kirke og kultur. Nå er spørsmålet: hvordan kan vi, på grunnlag av foregående presentasjoner og analyser, forstå det synet på kultur som kommer frem i kulturmeldingen? Dette vil jeg nå drøfte i lys av høringsinstitusjonenes hovedankepunkter mot meldingen, og teoriene om kirke, kultur og samfunn som jeg presenterte i første kapittel.

5.1 Hva omfatter “kultur”?

Utvalget gjør rede for sitt kultursyn i *Utredningen*. Her heter det blant annet at kultur er “hele det reservoar av ideer, uttrykks- og kommunikasjonsformer, verdier og normer en gruppe mennesker definerer som sitt felles eksistens- og verdigrunnlag.”¹ I kapittel tre har vi sett at kulturbegrepet som preger innholdet i kartleggingen og veivalgene, tilsvarer et langt smalere kultursyn enn dette. Kultur brukes i stor grad med betydningen uttrykks- og kommunikasjonsformer, nærmere bestemt kunst. Utvalget viser at det er klar over dette ved å presisere at kunst brukes i betydningen “kunstartene”,² men begrunner ikke innsnevringen av begrepet. Dette problemet reflekteres i høringsmaterialet, og utkrystalliserer seg som vi har sett i kapittel fire til noen hovedankepunkter mot meldingen. To av disse ankepunktene vil jeg drøfte i det følgende da det kan fortelle oss mer

---

¹ Kulturmeldingen:34

² Kulturmeldingen:42

om kulturforståelsen til utvalget.

5.1.1 Hvor ble det av fellesskapsperspektivet?

En snever kulturdefinisjon var som vi så i kapittel fire, et av høringsinstansenes hovedankepunkter mot meldingen. Høringssvarene etterlyser en begrepsforståelse som inkluderer bedehusmiljøene og ungdomskulturen, og som setter fokus på kommunikasjon og minoriteter. Disse beprepene kan samles under betegnelsen fellesskapsperspektiver, som instansene også etterlyser.

Det er ikke slik at fellesskapsperspektivet er fraværende i meldingen. I forbindelse med *Samisk kirke- og kulturliv* står det at “kirkens språk, profil og uttrykk må derfor være inkluderende og gjenkjennelig for de som søker kirken og dens budskap.”³ *Barn og kunst i kyrkja* vektlegger at kunst viser oss at andre ser det samme som oss på en annen måte, og at kunsten derfor minner oss om “den andre”.⁴ Kunsten beskrives som en viktig del av hele mennesket: “Når diakonen er opptatt av hele mennesket, er det viktig at den også gir rom for den helbredelse som kunst og kulturopplevelse kan gi.”⁵ I forbindelse med trosopplæringen, legger utvalget vekt på at kunst kan skape fellesskap.⁶ Kunstens fellesskapsfremmende effekt, og verdien fellesskap har i seg selv, er altså tilstede i meldingen. Meldingens refleksjoner rundt disse emnene kommer likevel i skyggen av andre temaer i meldingen. Hovedtendensen i kulturmeldingen er vektleggingen av profesjonelle aktører. Kartleggingen utelater det mangfoldige kulturelle arbeidet som gjøres i bedehusmiljøene, kristne ungdomsorganisasjoner, og generelt i ungdomsarbeidet, og fellesskapsperspektivet er ikke satt opp som et sentralt mål for rådene. Dette forsterker inntrykket av at individuelle behov må gå foran fellesskapets. Vi kan derfor si at fellesskapsperspektivet er tilstede i meldingen, men at det er svært nedtonet. Utvalgets kulturforståelse ligger dermed i praksis nærmere det humanistiske kulturbegrep enn det samfunnsvitenskapelige eller kulturpolitiske, som brukes til å definere kultur i *Utredningen*.

Kan fellesskapsperspektivet ha vært blant de temaene som utvalget antok at alle var enige om, og derfor ikke utdypet? Det er vanlig å ikke sette ord på alle sine implisitte antakelser. Særlig de som man forventer at det er enighet om, kan være lett å utelate. Fellesskap er en

---

³Kulturmeldingen:163

⁴Kulturmeldingen:170-173

⁵Kulturmeldingen:177

⁶Kulturmeldingen:79

av verdiene som utvalget kan ha tatt for gitt fordi det er et sentralt element i den kristne forkynnelsen. Det er også et uttalt ideal for Den norske kirke, som en åpen folkekirke, det vil si bygge fellesskap med respekt for ulikheter.⁷ Hvis dette er grunnen til at fellesskapsperspektivet ikke vektlegges, ser vi at antakelsen har fått uheldige virkninger. Høringssvarene tolker ikke meldingens taushet som samtykke, men som tegn på en ignorant holdning. Fraværet av perspektivet gjør at høringsinstansene ikke kan kjenne seg igjen i meldingens budskap, og at flere stiller spørsmålsteget ved utvalgets intensjon. Det antydes til og med at hele meldingen er skrevet med den hensikt å få opprettet et senter.

Et viktig spørsmål i denne diskusjonen er hvorvidt det er riktig å henge seg opp i perspektiver som *savnes* ved meldingen. Gjør vi urett ved å henge oss opp i det som *ikke* står i en kulturmelding som av mange er blitt oppfattet som et spennende og inspirerende dokument? Er det slik at om den var gjennomsyret av fellesskapsperspektivet, ville vi etterlyst individuell ivaretagelse? Vi må være enige om at ikke alle perspektiver kan få plass i en kulturmelding, produsert over en kort periode med begrensede midler. Utvalget har oppgitt dette og andre grunner da de gjorde rede for sin avgrensning. Flere høringsinstanser har uttalt forståelse for at utvalget måtte avgrense oppgaven. Likevel etterlyses fellesskapsperspektivet av mange. Grunnen kan være at avgrensningen er problematisk. Kan utvalget tillate seg å utelukke så viktige elementer som fellesskapsperspektivet? Eller ungdomskulturen? Eller bedehuskulturen, som er et så markant og historisk viktig trekk ved religiøsiteten i Norge? Står et utvalg som skal arbeide med en kulturmelding for Den norske kirke, fritt til å vektlegge kunsten, slik dette utvalget gjør? Nei, mener høringsinstansene. Så lenge meldingen ønsker å si noe om kultur, må den nevne kulturens formål. Ifølge kulturmeldingen er målet å tjene mennesket. En del av høringsinstansen mener formålet er å tjene det kristne budskap. Dette gir forskjellige vinklinger på kulturen, men fra ingen av dem er fellesskapet en uvesentlig del av kulturen. Vi kan derfor si at kulturmeldingens nedtoning av fellesskapsverdier er problematisk og en svakhet ved fremstillingen og det kultursynet som den formidler.

5.1.2 Ble kulturmeldingen en kunstmelding?

Flere høringssvar antyder at kulturbegrepet nærmest brukes synonymt med *kunst*, i betydningen en høykulturell, intellektuell samtidskunst. Med høykulturell menes at den kun tar utgangspunkt

---

⁷Den norske kirke, Formål (2005)

i kunstformer som har tilknytning til det kulturhistorikerne har definert som den kulturelle eliten. Seks av de syv kunstformene som kartlegges, tilhører det høykulturelle spekteret. Intellektuell kunst brukes i høringsmaterialet om kunst som er vanskelig å forstå uten forkunnskaper. Kulturmeldingens vektlegging av at kirken trenger kompetanse for å tolke kunsten, er et tegn på at den legger opp til en intellektuell kunst. Oppfordringen til kirken om å “riste av seg dei siste restane av anti-intellektualisme,”⁸ er et annet tegn. Videre er det også slik at intellektuell kunst ofte er knyttet til konseptkunst, som etter kunstnergruppen Young British Artists⁹ inntog i kunstverden fra slutten av 1980-tallet, nærmest er blitt synonymt med samtidskunst. Samtidskunsten kjennetegnes ofte av eksperimentering og komplekse konsepter. Meldingens foreslår temporære installasjoner og utsmykninger i kirken for å kunne møte denne kunstformens uttrykk selv om det kanskje ikke er varig. Vi ser slik at denne oppfatningen av meldingens kulturbegrep som kunstforankret og intellektuell har rot i materialet.

Utvalgets kunstorienterte forståelse av kulturbegrepet, fører til at noen instanser spør hva slags dokument meldingen egentlig er. Tittelen, *Kunsten å være kirke. Om kirke, kunst og kultur* er flertydig, og betydningen er avhengig av om man legger vekten på kirke eller kunst.

Legger man vekten på kirke, blir spørsmålet hva vil det si å være kirke. Kulturmeldingen inneholder betraktninger av kirke, særlig av hva dens oppgave er i forhold til kunsten, og hva kirkerommet kan brukes til. Men meldingen knytter få refleksjoner til hva kirke er. Vi får vite at kirkebygget ikke er nødvendig for mysteriet, men ikke hvilken rolle kirken har i frelsen, hvilken autoritet den har, hva som er dens mening og mål, eller andre sentrale ekklesiologiske spørsmål. Derfor fremstår ikke *Kunsten å være kirke* som en rapport med hovedfokus på ekklesiologi.

Man kan også legge vekt på kunst og spørre, som noen høringssvar gjør, om kulturmeldingen er blitt en kunstmelding. En kunstmelding kan bety flere ting, som “en kunstnerisk utformet melding” eller “en melding om kunst.” Kan meldingen passe til begge disse betydningene av ordet kunstmelding? Innholdet har, som vi har sett, forskjellige farger og former. Meldingen har dekorative, men meningsstomme tegn midt i en tekst¹⁰ og tekster som ved sin plassering på siden danner figurer, for eksempel kors.¹¹ Slik blir meldingen selv nesten som et lite kunstverk. Tittelen

---

⁸ Kulturmeldingen:10

⁹ <http://www.tate.org.uk/collections/glossary/definition.jsp?entryId=320>

¹⁰ Kulturmeldingen:131

¹¹ Kulturmeldingen:86-87

Kunsten å være kirke forholder seg til innholdet slik som en overskrift til en poetisk tekst eller et dikt kan gjøre. Den er vakker, men refererer til teksten på et mere abstrakt nivå. Assosiasjonene til et kunstverk forsterkes av meldingens blanke, tynne sider, som kan minne om en kunstkatalog. Vi kan derfor si at meldingen er en kunstmelding i betydningen “en kunstnerisk utformet melding.” Fyller den også betydningen “en melding om kunst?” Høringsinstansene har påpekt at meldingen i svært liten grad anerkjenner den kunstarven som fyller norske kirker, fra stavkirker og steinkirker fra middelalderen via reformatoriske prekestoler til arbeidskirkenes folkelige preg. Utvalgets historiske gjennomgang utelukker nesten 300 år med norsk kirkehistorie. Instansene etterlyser også en refleksjon over religionsestetikk, og hadde ønsket seg at utvalget ga to typer råd, noen om bevaring av kunstarven, og noen om videreutvikling av kunsts-katten til Den norske kirke. Videre etterspørres vekt på kunstens inkluderende egenskaper, altså fellesskapsperspektivet. Både Den norske kirkes kunstarv, estetikk og fellesskapsfremmende kunst er sentrale aspekter som en kunstmelding, i enda større grad enn en kulturmelding, burde ha inkludert. Kulturmeldingen er kanskje en melding med vekt på kunstartene, og slik sett “en melding om kunst.” Men med høringsinstansenes innvendinger tatt i betraktning, ser vi at å kalle kunstmeldingen *Kunsten å være kirke* ikke ville endret på vesentlige sider av kritikken.

5.2 Teologiske motiver i kultursynet - kulturmeldingen i lys av Niebuhrs typologi

Utvalget har som vi har sett et positivt syn på kulturens egenskaper. Mange høringsinstanser, særlig de kirkelige, mener det er for optimistisk på menneskets vegne, og argumenterer med at den teologiske refleksjonen i liten grad tar høyde for synden, den overnaturlige åpenbaring og kirkens spesielle karakter. Denne koblingen mellom kultursyn og teologiske motiver vil jeg nå undersøke ved hjelp av Niebuhrs fremdelte typologi.

Utvalget skisserer i kapittelet *Utredningen* tre måter å se på forholdet mellom kirke og kultur, og tar stilling til hvilke tradisjon de selv står i.¹² Én tradisjon er å ensidig trekke frem paralleller mellom evangeliene og kunsten slik at det blir en gjensidig omfavnelse. Å understreke forskjellene og hvordan kunst og evangelie trekker i hver sin retning, er en annen. Den tredje er å se på begge som autonome størrelser som kan samarbeide som likeverdige aktører. Utvalget

---

¹² *Kulturmeldingen*:32

kritiserer de to første kort og med sterke ord som henholdsvis “klam” og “blodig urett”. Utvalget selv står i den tredje tradisjonen. Det ønsker gjennom sitt arbeid å skape grunnlag for at kirken kan engasjere seg kulturelt og kunstnerisk uten at hverken den eller kunstverdenen mister sin selvstendighet. Dette er alt vi får vite om utvalgets teoretiske ståsted. I resten av kulturmeldingen uttrykker utvalget seg bevisst i åpne formuleringer fordi det ønsker å “bidra til videre refleksjon, samtale og undring.”¹³

De tre tradisjonene utvalget viser til, kan vi finne igjen i Niebuhrs klassiske modell. Den første og kulturomfavnende som utvalget nevner, gjenspeiler Niebuhrs modell *Christ of Culture* (omtalt hos ham som modell nummer to). Den kulturfientlige modellen som utvalget beskriver, kaller Niebuhr *Christ against Culture* (modell én). Standpunktet som utvalget selv tar, der kultur og kirke er to autonome størrelser, kan gjenspeile synspunktene i de tre siste modellene til Niebuhr, *Christ above Culture* (modell tre), *Christ and Culture in Paradox* (modell fire) og *Christ the Transformer of Culture* (modell fem). I utvalgets fremstilling er de tre siste modellene beskrevet som én. Også Niebuhr samler de tre modellene under betegnelsen *the Church of the Center*. Men han trekker også frem en stor, innbyrdes forskjell mellom dem, som kan begrunnes med ulike forståelser av syndens makt og skapelsens rekkevidde, som vi har sett i første kapittel.

Vi skal nå se nærmere på disse tre modellene, og undersøke hvilke som korresponderer best med kulturmeldingen. De to første modellene er utelukket fra undersøkelsen fordi jeg ikke har funnet holdninger som gjenspeiler modell én eller to i meldingen eller høringssvarene, i tillegg til at utvalget selv eksplisitt tar avstand fra dem. Sammenlikningen av modellene og kulturmeldingen vil belyses med høringssvarenes kritikk fordi den setter meldingens utsagn på spissen, og viser oss hvordan utsagnene kan forstås og misforstås.

5.2.1 Generell og spesiell åpenbaring

De som har holdninger som korresponderer med modell tre, blir av Niebuhr kalt syntesister. De håper, som vi har sett, på en syntese mellom kulturen og Kristus.¹⁴ Dette er mulig fordi syndens makt nedtones, og kirkens og kulturens rolle, forutsatt et godt samspill, i frelsen fremheves. Den klassiske teologiske innvendingen mot denne modellen er at den ikke tar

---

¹³ Kulturmeldingen:33

¹⁴Niebuhr (1975):83-115

syndens gjennomtrengende, korrupperende kraft på alvor.¹⁵ Liknende innvendinger retter flere høringsvar mot kulturmeldingen, og uttrykker at meldingen ikke vier plass til teologisk diskusjon om syndefallet, og at syndefallets rekkevidde ansees som begrenset. I gjennomgangen av *Kunsten å være kirke* har vi sett at det kun få steder nevnes at kulturen kan ha en negativ effekt på mennesket. Dette kan forklare høringsinstansenes etterlysning av refleksjoner over kultur og synd.

Niebuhr beskriver hvordan en nedtoning av syndens makt i denne modellen fører til at menneskets natur og kultur oppfattes som potensielt av det gode, om enn ikke fullkommen i seg selv. Kirke og kultur står alltid i fare for å ødelegges av negative krefter. For eksempel er kirken i denne modellen i prinsippet hevet over synden, men den står likevel i fare for å korrumpes. Disse motivene finner vi igjen både i meldingen og i flere høringsvar. Kulturmeldingen viser stor tiltro til kulturen. Høringsinstansene er skeptiske til hvor god kulturen kan være uten kirken, men tror at kirken til dels kan være hevet over synden. Instansene stiller seg slik inn i samme grunnleggende vurdering av verden som god.

Syntesistene setter grenser for kirkens og kulturens rolle i frelsesspørsmålet. Gjennom den allmenne åpenbaringen kjenner alle, også hedningene, til Guds lov. Kulturen viser samtidig ut over seg selv til den overnaturlige åpenbaringen, som formidler kunnskap som mennesket ikke har i kraft av sin skapelse eller kan oppnå gjennom arbeid. Den spesielle åpenbaringen er avhengig av at Gud kommer mennesket i møte, mener syntesistene. Kulturmeldingen skiller seg fra syntesistene i dette spørsmålet. Den legger stor vekt på åpenbaringen for å forklare potensialet som ligger i kulturen, men skiller ikke mellom naturlig og overnaturlig åpenbaring i meldingen. Dermed blir det ingen grenser for hvor mye som kan åpenbares gjennom kulturen i meldingen. Høringsinstansene etterlyser et slikt skille. Selv har de stor tro på den generelle åpenbarings positive effekt på kulturen. Men de legger også vekt på grensen for hvor langt denne åpenbaringen når. Høringsinstansene er derfor nærmere syntesistenes holdning til frelsesspørsmålet enn kulturmeldingen er.

Syntese mellom kristendom og kultur, som er målet for syntesistene, er kun mulig når kristendommen får gjennomtrengende kulturen. Modellen forutsetter at kristendommen har en så sentral plass i samfunnet at den kan innøve den nødvendige innflytelsen, og at kulturen er åpen

---

¹⁵Niebuhr (1975):147-148

for å ta imot denne. På noen punkter kan kulturmeldingen se ut til å forutsette at kirken kan ha en slik plass. Samtidig viser den at kirken nå er én av mange stemmer i samfunnsdebatten. Flere steder vurderer den også kirkens stemme som lavere enn kunstens og kulturens, som der det står at når teologien står fast, kan kunsten bringe samtalen videre. Meldingen speiler slik sett en bevissthet om kristendommens stadig mer marginaliserte rolle i samfunnet. Den samme bevisstheten finner vi gjennom instansenes bekymring for hvordan kirkens stemme kan lyde i et pluralistisk og multireligiøst samfunn. Disse holdningene er ikke forenlige med den ovenfor nevnte og sentrale karakteristikken av syntesistene. Vi kan derfor trekke slutningen at kulturmeldingen og høringssvarene, til tross for flere tangeringspunkter, vektlegger motivene annerledes enn syntese-modellen *Christ above culture*.

5.2.2 Synd og nåde

I motsetning til syntese-modellen, vektlegger den dualistiske modellen *Christ and Culture in Paradox* synden meget sterkt. Det gjør også flere av høringssvarene, som etterlyser dette aspektet ved kulturmeldingen. Dens manglende omtale av synden gjør at vi med første øyekast ser få fellestrekk mellom den og dualistene. Men et nærmere studium avslører flere tangeringspunkter.

Dualistene mener at synden gjennomtrenger kulturen på en grunnleggende og for mennesket uopprettelig måte. Mennesket har derfor ikke annet valg enn å leve i en livslang, men dynamisk spenning mellom kultur og Kristus, skapelsen og loven, seg og Gud.¹⁶ Kristendommen styres av Guds ord og kjærligheten, kulturen av moral og makt. Dette fører til at livet og troen må forstås gjennom paradoksale utsagn og posisjoner, mener dualisten. Disse aspektene kommer frem i kulturmeldingen når utvalget trekker frem religionens paradoksale karakter og kirken som motkultur i to av sine ti pilarer, "Paradoksenes religion" og "Kirken som motkultur."¹⁷ Dualistiske perspektiver er altså til stede i den teologiske refleksjonen. I kartleggingsdelen og blant veivalgene er disse motivene imidlertid fraværende.

I den dualistiske modellen tolkes synden som gudløshet, og som viljen til å leve uten Gud, ignorere Ham. Synden ligger i å tro at man er nok i seg selv, eller gudlik. Flere høringssvar trekker en lignende konklusjon. Deres skeptiske refleksjoner rundt kunstneren og kunstnerrollen kan gi

---

¹⁶Niebuhr (1975):149-185

¹⁷ *Kulturmeldingen*:49-50, 51-52

assosiasjoner til dualistenes advarsler mot overmot og overdreven tro på menneskets evner. Deres kritikk av den rasjonelle tenkemåten som kulturmeldingen argumenterer for, korresponderer med dualistenes tanker om at fornuften er negativ fordi den aldri kan skilles fra egoismen. Høringssvarene etterlyser at kulturmeldingen vektlegger nådemiddel- og frelsesteologi, to elementer som står sentralt i dualistenes forståelse av forholdet mellom kirken og kulturen.

Sett i et historisk perspektiv, er det ikke underlig at vi finner dualistiske holdninger både i kulturmeldingen og høringsmaterialet, som begge er skrevet innenfor en protestantisk forståelseshorisont. Niebuhr trekker nemlig frem Luther som en av de viktigste representantene for *Christ and Culture in Paradox*.¹⁸ Han vektlegger at Luthers teologi ikke ensidig kan tas til inntekt for denne modellen, men at særlig toregimentslæren bygger på samme forutsetninger som dualistene; de lovene som skal følges i det kulturelle liv, er uavhengige av lover for de troende. Dette fører hos Luther og dualistene ikke til en avvisning av kulturen, til forskjell fra Niebuhrs første modell. Luther mener kulturen kan berike den troendes liv. For eksempel kan filosofi ikke føre oss til troen, men den kan gi mennesket viktig kunnskap. Niebuhr tolker Luther slik: “In a person “regenerate and enlightened by the Holy Spirit through the World” the natural wisdom of man “is a fair and glorious instrument and work of God”. ”¹⁹ Luther mente at å utdanne de unge i språk, kunst og historie i tillegg til tro, var både en flott mulighet, men også en plikt fordi kulturen var en gave fra Gud.²⁰ Den samme grunnleggende positive innstillingen til kultur finner vi både i kulturmeldingen og i høringsmaterialet.

Et annet trekk ved Luthers kulturforståelse, er et instrumentelt syn på kunsten. Bildene skulle tjene som illustrasjoner til ordet.²¹ Deler av et kjent Luther-sitat brukes både i kulturmeldingen og hos Niebuhr: “Jeg skammer meg ikke over å offentlig si at det nest etter teologien ikke finnes noen kunstart som kan måle seg med musikken. Bare musikken kan skape det som teologien på en annen måte oppnår, nemlig å berolige og å glede menneskets sjel.”²² Luther mener at kulturen kan være god når den er brukt riktig, men holder fast vet at den ikke kan hjelpe kirken eller hjertet - der må Kristus være Herre. Denne linjen følger høringssvarene. De ønsker i prinsippet

---

¹⁸Niebuhr (1975):170-179

¹⁹Kerr. H.T. *A compend of Luther's Theology*:4-5, jamfør Niebuhr (1975):174

²⁰“To the Councilmen of All Cities in Germany That They Establish and Maintain Christian Schools” i *Works*, Vol. IV:130-, jamfør Niebuhr (1975):174

²¹MacGregor (2000):202-203

²² *Kulturmeldingen*:72, Niebuhr (1975):174

kunst og kultur velkommen, men i praksis er det Gud som skal stå i sentrum i kirkerommet. De ønsker kun å slippe til kunst som tjener Ordet og kirkens budskap. Kulturmeldingen har som vi har sett en mer åpen holdning til hva som kan hjelpe mennesket og føre det til gudserfaring.

Både Paulus og Luther, som utlegges som representanter for *Christ and Culture in Paradox*-modellen, ønsket primært ikke religiøse reformer. Slave skulle fortsatt være slave og herre herre. Kulturen var viktig i seg selv, men i forhold til Gud og de kristnes egentlige liv, er den irrelevant. Når disse teologenes ord har ført til forandring av de sosiale klassene, har det vært en konsekvens av andre ting og i samspill med andre grupper, mener Niebuhr.²³ Denne kulturkonserverende holdningen kan vi spore i flere høringssvar. Instansene er åpne for å utvide kunst-repertoaret i kirken, men ønsker ingen grunnleggende forandring av hva som kan og bør få slippe til. Målestokken for hva som kan få være i kirkerommet, skal være den samme. De reagerer på kulturmeldingens mening om at alle menneskelige uttrykk må få slippe til. Vi kan derfor si at mange av instansene vil kunne knyttes til denne modellen. Meldingen stiller seg med sin vilje til kulturreform i kirken, i en annen kategori.

Kulturmeldingen og høringsinstansene har altså mange av de kjennetegnene som ville kunne plassere dem i kategorien *Christ and Culture in Paradox*. Høringssvarenes vektlegging av synden gjør at deres ytringer i stor grad korresponderer med modellen. Deres kritikk av meldingen bygger ofte på holdninger som vi finner igjen hos dualistene - svarene etterlyser det en dualist ville gjort i møte med kulturmeldingen. Derfor kan det være nærliggende å tro at meldingen, tross sine mange likheter, ikke først og fremst tilhører dualist-modellen.

5.2.3 Skapelse og inkarnasjon

Under slagordet *Christ the Transformer of Culture* går tilhengerne av Niebuhrs femte modell, konversjonistene, i allianse med kulturen.²⁴ Denne modellen har en litt annen teologisk vinkling enn de to foregående. Her står ikke synden, men skapelsen og Guds kreative aktivitet i sentrum. Inkarnasjonens helende kraft vektlegges fremfor Jesu død og oppstandelse. I kulturmeldingen finner vi en slik sterk vektlegging av skapelse og Guds kreative, pågående skaperverk. Perspektivet er tydelig i mange av pilarene, særlig de to første, "Skapelsen - vi er Guds medskapere"

---

²³Niebuhr (1975):187-189

²⁴Niebuhr (1975):190-229

og “Inkarnasjonen - Gud er avbildbar”,²⁵ og gjennomsyrrer både kartleggingen og veivalgene. Høringssvarene er generelt ikke enige i denne fremhevingen av skapelsen på bekostning av synden. De reagerer også på kulturmeldingens tolkning av inkarnasjonens viktige innflytelse på kunsten, slik det eksplisitt uttrykkes blant annet i pilarene “Kunstens åpenbaringskarakter”, “Kunstens profetiske betydning”, “Kirken og kunsten fortolker menneskelivet” og “Kunsten i gudstjenesten.”²⁶ Dette ser vi ved at de stiller mange kritiske spørsmål til disse delene av meldingen.

Konversjonistene er, gjennom sin vektleggingen av skapelse og inkarnasjon fremfor synd, mer positivt innstilt til kulturen enn dualistene. Troen på at Gud fortsetter å innøve sin innflytelse på kulturen til tross for syndens makt, gir konversjonistene en slags kulturoptimisme. I kulturmeldingen finner vi et optimistisk syn på hvordan kulturen kan virke berikende både for mennesket og kirken, fordi Gud og Den hellige ånd kan virke gjennom samtidskulturen. I gjennomgangen av høringen har vi sett at høringssvarene generelt har mindre tro på kulturens og kunstens positive virkninger. De kritiserer meldingen for å være for åpen for kulturen og for optimistisk på kulturens vegne. Vi kan altså finne et skille mellom kulturmelding og høringssvar som ligner skillet mellom konversjonister og dualister.

Konversjonistene understreker at kulturen ikke selv kan utvikle seg til å virkeliggjøre Guds rike. Men Guds løfter gir håp om nyskapning av den relasjonen mellom menneske og Gud som synden ødela. Dette er ikke en vending man skal håpe på en gang i fremtiden, men noe som kan skje her og nå. Gud virker i samtiden. Det er derfor ikke så viktig å konservere det som en gang var, eller forberede det som kommer; det er en mulighet for guddommelig fornying her og nå. Niebuhr uttrykker det som at den eskatologiske fremtiden er blitt en eskatologisk samtid, og mener at denne modellen derfor er den mest endringsvennlige.²⁷ Vi har sett at kulturmeldingen formidler et sterkt ønske om et nærmere forhold mellom kirke og kultur. Slik taler utvalget med konversjonistene mot konservering av det som er, *for* endring. Høringsinstansene er delt i sitt syn på graden av endring som bør komme. Mange ønsker mye endring, andre noe, men svært langsomt. Noen andre igjen mener at man er kommet langt nok i utviklingen, og kan forsette som man gjør. Sett under ett viser høringsinstansene holdninger som kjennetegner modell fire,

---

²⁵ Kulturmeldingen:43-45

²⁶ Kulturmeldingen:47-52

²⁷Niebuhr (1975)

mens meldingens holdninger ligner på de som vi finner i modell fem.

5.2.4 Avgjørende teologiske motiver i kulturmeldingen

Vi har nå sammenlignet kulturmeldingen med Niebuhrs typologi i lys av høringssvarenes kritikk av meldingen. Vi ser at både meldingen og svarene har mange fellestrekk med den tredje, fjerde og femte modellen. Den tredje forutsetter at kirken skal ha en sterkere innflytelse på samfunnet enn både meldingen og instansene gir uttrykk for å tro på. *Christ above Culture* blir derfor den av de tre *The Church of the Center*-modellene som vårt materiale har minst til felles med. Mange av instansene kritiserer meldingen som om den var i denne kategorien. Men da overser de meldingens vekt på at kirken kun er, skal og faktisk bør være, én av mange stemmer i kulturdebatten.

Høringsinstansenes forbehold mot kulturens positive sider og deres utbredte endringsskepsis, kan føres tilbake til deres forståelse av syndefallet. Dette og andre trekk ved materialet gjør som vi har sett at det generelt sett står nærmest modell fire, *Christ and Culture in Paradox*. Kulturmeldingen vil, med sin sterke vektlegging av skapelsen og inkarnasjonen i sin teologiske refleksjon, tendere mot å stille seg helt inn i modell fem, *Christ the Transformer of Culture*. Dette inntrykket forsterkes gjennom en kartleggingsdel som preges av stor tro på kulturens muligheter, og gjennom mange endringsforslag i delen som utvalget kaller *Veivalg*.

Kulturmeldingen er utarbeidet av Norske kirkeakademier, og det var ventet at den ville gjenspeile bevegelsens kulturåpne holdning.²⁸ Men Norske kirkeakademiers holdning til kulturen vektlegger motiver både fra den fjerde og femte modellen. Dette kommer frem i en analyse av Kirkeakademienes femtiårige historie, foretatt av Elstad i forbindelse med Kirkeakademienes femtiårsjubileum.²⁹ Det er derfor verdt å merke seg at meldingen som akademiet utarbeidet på bestilling av Kirkerådet, ikke vektlegger syndefallet og andre sentrale motiver i modell fire. Kanskje er grunnen til dette at modell fire kan slå ut i en kulturkonservativ holdning, slik vi har sett at det gjorde hos Luther. Modell fem legger ifølge Niebuhr til rette for samfunnsendringer i større grad enn de andre modellene. Om kulturmeldingens agenda er et endret forhold mellom kirke og kultur, og at kirken skal ha en ny funksjon i kulturdebatten, kan vi se at det er

---

²⁸Dokka (2005):311-312

²⁹Elstad (2006):254-256

formålstjentlig å formidle holdninger tilsvarende den femte modellen.

Jeg mener at kulturmeldingens intensjon, form og innhold samsvarer i så stor grad med motiver fra *Christ the Transformer of Culture*, at vi kan si at meldingen går inn i denne ene modellen. Dette forteller oss at meldingen har et kulturåpent og endringsvillig kultursyn som begrunnes med skapelsen og inkarnasjonen. Mitt hovedpoeng er imidlertid ikke å plassere meldingen i en typologi, men å vise at mye av kritikken mot den, er basert på andre teologiske motiver enn de meldingen selv vektlegger. Dette har jeg vist ved å trekke paralleller mellom høringssvarenes kritikk og meldingen. Jeg vil nå gå over til noen aspekter ved kritikken som jeg hittil ikke har berørt, og se hvordan de belyser kultursynet i meldingen.

5.3 Er kulturmeldingens fremstilling preget av et kulturbundet kultursyn?

Mange høringsinstanser kritiserer, som vi har sett i kapittelet *Kulturmeldingen på høring*, utvalgets manglende refleksjon over eget ståsted, og mener at det fører til lite gjennomtenkte utsagn og råd. Dette ankepunktet vil stå sentralt når jeg nå skal drøfte kultursynet ved hjelp av de sosiologiske teoriene som jeg presenterte som analyseverktøy i første kapittel, og begrepet kulturbundethet.

5.3.1 Hva er kulturbundethet, og hvem angår det?

Gregersen tar, som utvalget, utgangspunkt i motiver fra modellen *Christ the Transformer of Culture*. Han argumenterer for at teologien ikke kan unnslippe sin kulturbundethet, det vil si at den ikke er hevet over eller kan definere seg uavhengig av kulturen. Teologien er én av flere subkulturer, og er under stadig påvirkning av dem og av uuttalte forutsetninger som er rådende i livsverden. Både livsverden og subkulturene forandrer seg over tid, og derfor må teologien også gjøre det, mener Gregersen. Utvalget viser en bevissthet rundt kirkens posisjon som en av flere subkulturer, i utsagnet “kirken er selv en del av kulturen og kulturene.”³⁰ Når utvalget trekker paralleller mellom endringer i kirkekunsten og i den teologiske debatten, demonstrerer det en sammenheng mellom kultur og teologi. Dette vises også gjennom utvalgets kritikk av en

---

³⁰ *Kulturmeldingen*:42

teologisk kulturskepsis, som har fått konsekvenser for kirkeutsmykking og kulturelle uttrykk i kirkelig sammenheng. Utvalget peker på at denne type kulturtolkning nå er utdatert. Derfor må kirken også ta en ny plass i kulturlivet som aktør og premissleverandør, mener utvalget. Slike og andre diskusjoner i kulturmeldingen er tegn på at det reflekteres over at kirken er kulturbundet, at teologien skifter med tiden og at kirken derfor også må gjøre det.

Gregersen mener at fordi teologien er bundet til kulturen, er man nødt til å ta historiske og sosiologiske omstendigheter inn i alle betraktninger av teologien. Den religiøse situasjonen i samtiden må også kartlegges før en teologi fastsettes. Hvis ikke, risikerer man å sette avgjørende historiske og sosiologiske aspekter ved samtiden til side, argumenterer Gregersen. Mandatet fra Kirkerådet legger opp til en kartlegging før en teologisk refleksjon. Som vi har sett, snur utvalget om på rekkefølgen. Det presenterer en teologisk grunnlagsdiskusjon, og baserer så kartleggingen av kunstformene på de teologiske refleksjonene. Kulturmeldingen beveger seg dermed inn i den faresonen som Gregersen antyder, hvor sentrale historiske og sosiologiske aspekter blir oversett. Rammer dette kulturmeldingen? Flere høringsinstanser, for eksempel instansen Kirkekonsulenten, reagerer på kulturmeldingens historiske fremstilling, og mener den i for stor grad gjenspeiler samtidens historiesyn uten å reflektere over dette. Riksantikvaren advarte utvalget underveis i arbeidet om at samtidens historieforståelse ofte er preget av en sosialøkonomisk og sekulær tenkning, og at dette kan føre til feiltolkninger av for eksempel kirkeinteriøret.³¹ Likevel finner vi sterk kritikk av historiske løsninger i kulturmeldingen. Dermed gir utvalget inntrykk av å ønske å formidle noen universelt gyldige holdninger. Høringsinstansene kritiserte som vi så kulturmeldingen for å mangle en historisk innsikt og ydmykhet. Instansene identifiserte *kulturåpenhet* som et tidstypisk trekk, som de kritiserte for å være en forbigående tendens. Meldingens kritikk av pietistiske holdninger, karakterisertes av en høringsinstans som et 70-tallsfenomen, og passé. Instansene mener alstå at kulturmeldingen både har trekk fra en utdatert og en samtidig retorikk, og at den ikke lykkes i å reflektere en selvbevissthet rundt dette. Høringsinstansenes kritikk at kulturmeldingen viser at utvalget ikke lykkes i å reflektere over sin egen kulturbundethet.

Kritikken av kulturmeldingens mangel på selvinnsett og virkelighetsforståelse, kan også forstås som en mer grunnleggende innvending mot meldingen. Det instansene gjør ved å stille spørsmålstegn ved for eksempel en kulturåpen holdning, er å problematisere enkeltelementer

---

³¹NKAs arkiv (2. "Bestilte bidrag") Riksantikvaren: "Riksantikvarens innspill til kirkens kulturmelding:2-3

i livsverden. Det er et av trekkene ved det moderne at livsverden problematiseres. Habermas understreker at den aldri kan problematiseres i sin helhet; ut fra den samlede kunnskapen som livsverden består av, kan enkeltelementer diskuteres og trekkes i tvil, men helheten vil og må forbli hevet over tvil. Satt opp mot dette moderne fenomenet blir utvalget, ved at det ikke problematiserer sine innfallsvinkler til kultur, umoderne og ikke tidsaktuelt, i motsetning til hva det pretenderer å være ved å kritisere andres syn for utdatert.

Vi ser altså at utvalget ønsker å ta kirkens bundethet til kulturen på alvor ved å vise sammenheng mellom tidens teologi og kunstuttrykk. Det diskuterer derimot ikke sammenhengen mellom sine egne teologiske refleksjoner og anbefalinger, og sentrale historiske og sosiologiske trender i samtiden. Hvilke konsekvenser dette får, skal vi se nærmere på i det følgende.

5.3.2 Er “et dynamisk samspill” mulig?

Gregersen mener at det at kirken er bundet til sin kulturelle kontekst, ikke betyr at teologien må rette seg inn etter de andre subkulturene. Teologien står som subkultur fritt til å avvise, integrere eller transformere elementer fra de andre subkulturene. Dette motivet finner vi igjen i kulturmeldingen: “I evangeliets møte med kulturene, skjer det både integrasjon og konfrontasjon. Evangeliet står selv i et dynamisk samspill med kulturene. Teologien påvirker og er selv påvirket av kulturen i en kontinuerlig prosess,” skriver utvalget.³² Gregersen peker på at utfallet av møter mellom kirke og kultur omfattes av det fenomenet som Parsons kaller *double contingency*, dobbel tilfeldighet, og resultatet derfor ikke er gitt. Det vil blant annet være avhengig av hvilke teologiske motiver man velger å legge vekt på. Gregersen foreslår en ny strategi basert på motivene fra modell fem, det vil si transformasjon av kulturen, ideelt sett gjennom interpenetrasjon. Interpenetrasjon er definert, etter Luhmann, som når forskjellige systemer, med ulike koder og interesser, bruker de andre systemenes ressurser for å bygge opp sitt eget system. Målet for interpenetrasjonen er ifølge Gregersen ikke at subkulturene skal komme sammen i en syntese der kristendommen dominerer, men å få til en dynamisk interaksjon mellom de ulike systemene. Et slikt ønske finner vi også i kulturmeldingen. Den tar, som Gregersen, utgangspunkt i motiver fra Niebuhrs femte modell, og ser på hvilke muligheter kirken har som en aktiv premissleverandør i kulturlivet. At kirken er bundet til kulturen, forstås slik av utvalget som en spennende mulighet til et givende forhold mellom kirke og kultur.

---

³² Kulturmeldingen:42

En viktig forutsetning for interpenetrasjon er at hvert subsystem har ressurser som de andre subsystemene kan dra nytte av, og en gjensidig utveksling mellom systemene. Er disse kriteriene oppfylt i møtet mellom kultur og kirke? Sekulariseringen av samfunnet medfører en marginalisering av religionens funksjon og rolle, slik Weber og Habermas har påpekt. I prinsippet fører sekulariseringen til at religionen irreversibelt trekkes helt ut av livsverden. I praksis har dette ikke skjedd, og flere filosofer, som Parsons, mener at sekulariseringen tvert imot har gjort religionen relevant, og kanskje til og med nødvendig for kulturen. Utvalget er, som vi har sett, opptatt av å vise at kirken har viktige ressurser som kulturen kan dra nytte av, som for eksempel kirkerommet, med dets spesielle karakter. Imidlertid vies en større del av meldingen til kunsten, og hvorfor den er relevant for kirken. Dette ser vi blant annet ved at utvalget knytter flere teologiske begreper til sin kultur- og kunstdolkning enn sin kirkeforståelse. Muligens antar utvalget at det er dette som er det springende punktet i meldingens fremstilling. Hva kirkens overordnede oppgave, mål og relevans er, antar den at det er enighet om. Sett fra et kirkelig perspektiv, er ikke spørsmålet som hos Weber, om religionen er relevant for kulturen, men tvert imot om kulturen er relevant for kirken. Svaret blir for kirken avhengig av hvordan kulturen forholder seg til kirkens oppdrag, og hvilke egenskaper den generelt, og kunsten spesielt, har. Det er i denne diskusjonen at meldingens hovedtyngde legges.

Av høringsmaterialet fremgår det at alle typer instanser reagerer på utvalgets forsøk på å legitimere kulturen på kirkens premisser. Særlig de kirkelige intitusjonene savner at kirkens egne ressurser, både som kulturbærer og premissleverandør av gode verdier, løftes frem. De mener at kulturmeldingen ikke tar den kristne forkynnelsen og kirkens kulturelle innflytelse på alvor. Derfor er de bekymret for at kristendommens identitet står i fare for å drukne i alle de forslagene for inkludering av kunsten i kirken som meldingen introduserer. De tar nedtoningen av kirkens verdi som nok et tegn på den marginaliseringen av religionens rolle som kommer til syne ellers i samfunnet. Flere spør om man virkelig kan forutsette at kirkens stemme ikke vil overdøves i møte med kunsten og kulturen. Her nevner høringsinstansene en sentral forutsetning for interpenetrasjonen: at alles stemmer får klinge med i diskursen.

Vi kan uttrykke høringsinstansenes bekymring ved å si at utvalgets ønske om å finne ressurser i subkulturen kunst, kan svekke identiteten til subkulturen kirke. Dette kan være en reell fare om kulturåpenheten ikke suppleres med en kulturkritikk, som kan hindre en uforbeholdet overtagelse

av kulturens innhold og verdier. I kulturmeldingen står det at kirken også må ha en funksjon som motkultur, altså at den ikke skal være ukritisk til kulturen. Men dette aspektet er svært nedtonet i meldingen. Jeg tenderer med å være enig i Åste Dokka, som i sin kommentar til kulturmeldingen skriver at det er flott at kulturmeldingen sier noe positivt om forholdet mellom kirke og kultur, men den skulle også sagt *noe annet*.³³ Mangelen på en kritisk holdning til kulturen øker risikoen for at kirken ikke bare drar nytte av dens ressurser, men også lar seg forføre av sider som leder bort fra kirkens budskap. Dette kan for eksempel skje når kommersielle former for kultur ukritisk integreres i gudstjenesten, slik noen høringssvar har påpekt.

Oppsummert kan vi si at utvalget ser på kirkens kulturbundethet som en mulighet til en gjensidig utveksling og berikelse av kulturen og kirken. Dette viser utvalget først og fremst ved å forklare kulturens relevans for kirken. Mange av høringsinstansene opplever kulturmeldingens utlegging av kulturens ressurser som en nedvurdering av kirken og dens budskap, og stiller seg tvilende til om kirkens stemme kan lyde klart i et sekularisert samfunn. Jeg har argumentert for at utvalgets manglende drøfting av sitt åpne kultursyn, bidrar til høringsinstansenes bekymring for at kirkens budskap vil undergraves om den slipper kulturen ukritisk inn. I det følgende vil jeg se nærmere på en form for undergraving av den andre, nemlig fenomener kjent som kolonialisering.

5.3.3 Kolonialisering av kirkens kulturprosjekt?

Interpenetrasjonen beskrives som en gjensidig utveksling. Mot denne står Habermas' teori om systemverdens kolonialisering av livsverden. Kolonialisering innebærer at idealer som tilhører én subkultur, overføres til en annen subkultur på en slik måte at de fortrenger denne subkulturens positive egenskaper. Dette kan skje på flere måter. Vi skal nå se på tre ulike former for kolonialisering, og hvorvidt meldingen kan tas til inntekt for noen av dem.

Kirken kan kolonialisere kunsten

“Kultur som omslappapper kring Budskapet”³⁴ kaller Klimt det når kirken bruker kunsten kun som et middel for å spre sitt budskap. Slik bruk kan føre til at både kirken og kunsten mister kontakt med sitt særlige innhold. Da blir det nettopp ikke en interpenetrasjon mellom likeverdige

---

³³Dokka (2005):311-312

³⁴ NKAs arkiv (3, “Artikler, foredrag”) S. Klimt *Kultur - teologi - kyrka. En problemorienterad inventering av aktuell forskning om teologi och konst*, 2003:5-6

subkulturer, men en kolonialisering der kirken er overmakten, mener Klimt. Dette kan medvirke til en fremmedgjøring av kunstneren og andre profesjonelle aktører, som i praksis vil bety at de trekker seg ut av kirkens kulturelle aktiviteter. Fremmedgjøring er per definisjon en negativ effekt. Effekten er særlig uheldig for kirken i den grad kunsten kan tilføre mennesket noe av verdi, og når kunstnere også er medlemmer av kirken, slik det tilfellet for mange innenfor Den norske kirke.

Kulturmeldingen tilkjenner kunsten stor verdi og begrunner dette historisk-sosiologisk med at den har eksistert i alle samfunn til alle tider, og teologisk med at den er en del av skapelsen og åpenbaringen. Meldingen mener at hverken kunsten eller kirken er nødvendige midler for mysteriet, men at begge kan bidra til å gjøre det synlig. Den hellige ånd kan virke gjennom kunsten, derfor trenger ikke kirken eller teologien å bestemme agendaen for kunsten, kan vi lese i meldingen. Meldingen illustrerer dette med å trekke frem kristen barnelitteratur. Den har lenge vært preget av forkynnelse på bekostning av kunstnerisk kvalitet, og har derfor blitt utelatt fra historieskriving om barnelitteratur. Med disse innspillene unngår meldingen den faren for kolonialisering som Klimt advarer mot, og som har preget mange protestantiske kulturprosjekter og kunstsyn.

Flere av høringssvarene har formidlet en holdning som kan gi assosiasjoner til denne formen for kolonialisering. Vi har sett at svært mange understreker at kunsten må være i overensstemmelse med det kristne budskap. Dette må være målestokken for i hvilken grad uttrykket passer i kirkelig sammenheng. De kritiserer kulturmeldingen for å ikke være tydelig nok på at kunsten må være i overensstemmelse med budskapet. Denne holdningen kan føres tilbake til det instrumentelle kunstsynet som særlig er tillagt Luther og som har preget store deler av det protestantiske kultursynet frem til i dag.

Profesjonalisering av kulturinnslagene i kirken

En annen form for kolonialisering er formulert i Habermas' tese om profesjonalisering av samfunnet. Tesen beskriver hvordan samfunnsområder som folk flest før kunne delta i, domineres og tilslutt blir overtatt av profesjonelle aktører. Effekten er at sunne og naturlige kommunikasjonsmønstre blir forstyrret, og dette fører til fremmedgjøring av mennesket. Klarer kulturmeldingen å unngå å styrke slike fremmedgjørende tendenser?

Kulturmeldingen vektlegger verdien av kunstverk skapt av kunstnere. I den teologiske refleksjonen har vi sett et fokus på kunstens spesielle egenskaper. Under kartleggingen trekkes verdien av den enkelte kunstners kunnskap stadig frem som en viktig kompetanse som kirken mangler. Utvalget anbefaler kirken å samarbeide tettere med profesjonelle aktører, utvide stillingen til de kunstnerne som allerede er engasjert (spesielt kirkemusikerne), la dem i større grad lede amatørvirksomheten og gi kirkegjengeren tilgang til samtidskunst, selv om den er intellektuelt krevende. Med Habermas' terminologi kan vi si at meldingen taler for en profesjonalisering av kulturinnslagene i kirken.

Høringsinstansene oppfatter meldingens utsagn som tegn på en svingning vekk fra det frivillige engasjementet til amatørerne, til de profesjonelle. Kunstnerne opplever denne tendensen som ekskluderende. For det første fordi mange amatører i dag har glede av å delta i kulturelle innslag, og denne muligheten må de også få ha i fremtiden. For det andre fordi kunst som er vanskelig å forstå, kan gjøre terskelen til kirken høyere for nye deltakere, og kan gjøre at den vante kirkegjengeren ikke føler seg hjemme. For det tredje fordi kunsten kan bli et redskap for kommersialisme og forflating. For det fjerde er instansene bekymret for hva denne tendensen kan føre til i den enkelte menighet over tid. Enda flere motargumenter kunne vært nevnt - i høringsmaterialet er det mye å ta av når reaksjonen mot meldingens vekt på profesjonelle skal oppsummeres.

Byråkratisering av kirkens kultursatsning

En tredje form for kolonialisering kan oppstå når oppgaver som før var alles ansvar gjennom uformelle sosiale integrasjonsprosesser, erstattes av formelle strukturer eller omfattende organisert forvaltning. Habermas utlegger dette fenomenet i sin tese om byråkratisering av samfunnet. Han peker på at også dette kan øke fremmedgjøringen av mennesket.

Historisk sett har ikke kirken i Norge selv vært pådriver for et sterkere kirkelig kulturelt engasjement. Som vi så i den historiske gjennomgangen i andre kapittel, var det initiativer fra enkeltpersoner som førte til etablering av tidsskrifter og kirkeakademier med en kulturåpen holdning. Det tok lang tid før man fra kirkelig hold anerkjente og tok i bruk deres ressurser, som ved å la Norske kirkeakademier utarbeide en kulturmelding for Den norske kirke. Den sene anerkjennelsen kan ha sammenheng med at kirkeakademiene ikke har hatt ett senter, men har vært spredt over hele landet i mindre, selvstendige enheter. Denne sammenhengen antyder

Elstad i sin analyse av kirkeakademienes historie.³⁵ Han viser også at det var drømmen til kirkeakademienes pionerer å etablere ett senter, men drømmen ble aldri realisert. Som en fordel ved at det aldri ble et senter, peker Elstad på at det vokste frem mange lokale kirkeakademier. Det er fristende å trekke paralleller mellom kirkeakademienes drøm om et senter, og forslaget om å opprette et Kirkens senter for skapende og utøvende kunst, slik utvalget foreslår. Også et senter for skapende og utøvende kunst vil ha større mulighet til å bli et aktivt og anerkjent kirkelig organ, og risikerer samtidig å ta over for de lokale initiativene. Det er også fare for en ensretting, slik vi har sett at høringssvaret fra Stavanger biskop og bispedømmeråd peker på. Opprettelsen av et senter eller sentre kan videre føre til en byråkratisering av kirkens kulturelle engasjement. Sentrene som meldingen taler for, er ikke ment å erstatte grasrot-engasjementet, men å nærme det, ser vi av kulturmeldingen. Når opprettelsen av formelle strukturer, slik et senter vil være, kommer sammen med økende vektlegging av profesjonelle aktører, kan det likevel ha en uheldig effekt.

Høringsinstansenes syn på forslaget om å opprette et senter og/eller regionale sentre, er delt. Gjennomgående ønsker de løsninger som kan inkludere dem: noen arbeider allerede med å integrere lignende forslag i sitt program. For eksempel forteller arrangørene av Kristiansund-Kirke-Kunst-Kulturfestival at de før kulturmeldingen forelå utarbeidet et forslag til *Kirkens kultursenter for barn og unge* i samarbeid med Møre bispedømme.³⁶ Denne og andre instanser er for opprettelse av senter, og de foreslår at det etableres i sin by. Andre, særlig menigheter langt fra store byer, ønsker regionale sentre eller at man heller skal bruke pengene på å styrke lokale initiativer. Slik ser vi at høringssvarene stilt overfor spørsmålet om sentre, foreslår løsninger som inkluderer, ikke fremmedgjør dem.

Fremmedgjøring av kirkegjengeren?

Som vi har sett, har kulturmeldingens fremstilling og råd flere kjennetegn på kolonialisering. Den kan tas til inntekt for at ansvaret for kulturelle innslag i kirkelig sammenheng skal overtas av profesjonelle kunstnere. Når dette knyttes sammen med at initiativet til å trekke inn profesjonelle aktører skal komme fra et koordinerende senter eller sentre, risikerer man at områder som før var åpne for alle medlemmer av kirken blir forbeholdt de flinke, som Det Norske Diakonforbund uttrykker det. Også meldingens form understreker budskapet om at kultur er for de få. Dens

---

³⁵Elstad (2006):252

³⁶Vedlegg til deres høringsvar, kalt "Prosjektbeskrivelse. Etablering av *Kirkens kultursenter til barn og unge*"

formspråk er langt fra Frelsesarmeens folkelige layout, og papiret er ikke miljøvennlig.³⁷ Flere instanser klaget også på at språket i meldingen var for akademisk og derfor uforståelig for menigmann, og Ølen sokneråd oppga dette som grunn for å ikke besvare meldingen. Altså kan både kulturmeldingens fremstilling, råd og utseende bidra til fremmedgjøring av kirkegjengeren.

Utvalget har et optimistisk syn på forholdet mellom kirke og kultur fordi det mener det finner både mot, vilje og evne blant aktørene i kirke- og kulturlivet.³⁸ Høringssvarene gir et mer nyansert bilde av aktørene. Mange viser vilje og evne til forandring, men flere er uenige i eller usikre på intensjonen til utvalget. Kanskje er meldingen litt etnosentrisk, det vil den overfører implisitte antakelser fra eget miljø til aktørene uten å ha empirisk belegg for det?³⁹ I kapittel fire har vi sett at de sekulære høringsinstansene uttrykker mer vilje å samarbeide med et senter enn de kirkelige, sett under ett. De instansene som representerer dem som kommer til å bli trukket inn som eksperter, som fagforeningene til kunstnerne, er spesielt positivt innstilt. I menighetene møter kulturmeldingen derimot en større skepsis. Ligger det i deres understrekninger en frykt for byråkratisering av områder de før har deltatt på? Forutsette utvalget villige aktører i et prosjekt som truer med å fremmedgjøre dem?

Etablering av et senter som har til hensikt å bidra til kulturelle innslag i kirken, kan også virke mot fremmedgjøring. I spørsmålet om marginalisering av religionens rolle i samfunnet, har Parsons på empiriske fakta som viser at sekulære elementer i samfunnet resakraliseres og at sekulariseringsporesessen dermed motvirkes. Bidrar meldingen ikke bare til sekularisering, men også til resakralisering av visse aspekter ved kulturen? Kanskje kan vi si at det foregår en resakralisering av estetikken? I så fall vil kulturmeldingens veklegging av kunsten også ha anti-sekulariserende følger, i tillegg til de sekulariserende tendensene jeg pekte på som kolonialisering. Hvis det er slik som nyere forskning antyder, at det er en økende interesse for kunst blant kirkegjengerne, vil kulturmeldingens råd imøtekomme deres behov. Derved vil kulturmeldingens forslag ikke øke fremmedgjøringen, men tvert imot forebygge den.

Vi ser slik at kulturmeldingens råd om et senter of skapende og utøvende kunst, kan ha både negativ og positiv effekt for de som benytter kirkens kulturtilbud. At utvalget ikke reflekterer

---

³⁷ Vederhus (2005):307-308

³⁸ *Kulturmeldingen*:244

³⁹ Repstad (1993):103

over de potensielt negative effektene av et senter, kan ha sammenheng med at det heller ikke reflekterer over sin egen kulturbundethet. Begge deler er problematisk fordi rådene slik fremstår som mindre gjennomtenkte. Ved å utelate drøfting for imot sine forslag, kan utvalget heller ikke imøtekomme den utbredte kritikken vi finner i høringsmaterialet mot kulturmeldingens generelle fremstilling og mot dens konklusjoner.

Spørsmålet om kulturmeldingens forslag står i fare for å fremme kolonialisering og dermed fremmedgjøring av kirkegjengeren, kan oppsummeres på følgende måte. Kulturmeldingen taler ikke for at kirken skal kolonialisere kunsten, og skiller seg derved fra mange av kirkens tidligere forsøk på å integrere kunst. Derimot kan utvalgets vekt på profesjonelle aktører forstås som profesjonalisering, og dets forslag om opprettelse av ett eller flere sentre kan bidra til byråkratisering. Dette er to former for kolonialisering. Høringsinstansene reagerer på forslagene ved å gå imot dem eller foreslå vinklinger som gjør at instansene selv involveres, ved for eksempel å ansette dem (spesielt kunstnerne) eller legge senteret hos dem eller i samarbeid med sin instans (spesielt festivalene og domkirkemenighetene). Instansene søker slik å vinkle rådene på en måte som motvirker fremmedgjøring. Deres forslag peker på at rådene både kan ha negative og positive effekter. Jeg har argumentert for at utvalgets manglende refleksjon over potensielle ulemper ved sine råd, er en svakhet ved meldingen.

5.4 Oppsummering av drøftingen

Vi har nå drøftet utvalgets kulturdefinisjon opp mot høringssvarenes kritikk om sneverhet og kunstforankring, kultursynets teologiske motiver i lys av Niebuhrs typologi, og kulturmeldingens generelle fremstilling utdypet gjennom samfunnsvitenskapelige teorier fra Habermas og flere.

Vi har sett at kulturdefinisjonen i meldingen er i overerensstemmelse med den begrepsforståelsen som brukes ellers i samfunnet, blant annet i Stortingsmelding nr 48, men at meldingen i praksis anvender et smalere kulturbegrep. Det blir derfor et gap mellom det utvalget sier det skal gjøre, og det som det faktisk gjør. Videre har vi sett at det anvendte kulturbegrepet, ikke inkluderer store deler av kirkens deltakere, deres kulturelle uttrykk og aktiviteter. Dermed ignoreres fellesskapsperspektivet, som er et sentralt mål både i den kristne forkynnelsen og for Den norske kirke. Kulturbegrepet er sterkt forankret i kunsten, og kulturmeldingen kan derfor minne mer om en kunstmelding. Jeg har argumentert for at meldingen ikke inkluderer vesentlige

sider ved kunsten, som dens fellesskapsfremmende effekter, og at den derfor ikke kan forsvares som en kunstmelding mot kritikken av dens kultursyn.

Videre har vi trukket paralleller mellom vektlegging av teologiske motiver i meldingen og høringssvarene, og Niebuhrs femdelte typologi. Utvalget er gjennom sin vektlegging av skapelse og inkarnasjon, nærmest modell fem, *Christ the Transformer of Culture*. Denne modellen ser på kultur som potensielt positiv for mennesket, og har tro på et dynamisk forhold mellom kultur og teologi. Disse trekkene preger kultursynet i kulturmeldingen.

I dette kapittelet har jeg også drøftet hva vi kan lese ut av kulturmeldingen om utvalgets syn på forholdet mellom sitt eget kultursyn og samtidens. I kulturmeldingen er det mange utsagn som knytter an til kirkens kulturbundethet, men få som viser en bevissthet om at også utvalget er preget av sin samtid. Utvalget har tro på et dynamisk samspill mellom kirke og kultur, men jeg har argumenter for at utvalgets forslag til møteplasser for kirken og kulturen, er preget av kolonialiseringstendenser, som profesjonalisering og byråkratisering. Faren for at disse tendensene kan øke fremmedgjøring av mennesket, og spesielt av kirkegjengeren, øker ved at utvalget tilsynelatende ikke er seg bevisst fremmedgjøringstendensene i sine forslag.

Kapittel 6

Kunsten å fortsette

6.1 Konklusjon

I forrige kapittel har jeg drøftet problemstillingen *hvordan er kultursynet i kulturmeldingen for Den norske kirke*. I denne konkluderende delen vil jeg oppsummere drøftingen ved å besvare de tre spørsmålene jeg stilte i innledningen.

Det første spørsmålet, var hvordan begrepet kultur blir definert og brukt i kulturmeldingen. Jeg har funnet at kulturbegrepet har en vid, kulturpolitisk definisjon, men at det gjennom kartleggingen eksemplifiseres med finkultur og kunst, og vektlegger individuelle- fremfor fellesskapsperspektiver. Slik tilsvarer det anvendte begrepet i større grad en humanistisk kulturdefinisjon. Denne diskrepansen kommenteres ikke i meldingen, hvilket medfører tvil blant høringsinstansene rundt utvalgets intensjon. Jeg har argumentert mot at utvalgets uttalte forankring i kunsten, kan legitimere utelatelsen av fellesskapsperspektivet. Nedtoningen av dette perspektivet er en svakhet ved fremstillingen fordi fellesskapet er et viktig aspekt ved alle kunstformer og dessuten et sentralt trekk ved buskapet til Den norske kirke. Av samme grunn kan heller ikke kulturmeldingen kalles en kunstmelding for Den norske kirke.

Hvilke typologi som best karakteriserer fremstillingen av kirke og kultur, og hva dette forteller oss om kultursynet i meldingen, har jeg også spurt om i innledningen. I gjennomgangen av kulturmeldingen har jeg vist at kultursynet i den teologiske refleksjonen begrunnes med motiver som skapelsen, inkarnasjonen og en positiv ressursutveksling mellom kirkene og kulturen. Disse motivene fører til stor tiltro til kulturens evner og muligheter, og er kjennetegn ved den mest

endringsvillige typologien for forholdet mellom kirken og kulturen, Niebuhrs modell fem. *Christ the Transformer of Culture*. Når man prøver å bevirke endringer i forholdet mellom kirke og kultur, slik utvalget uttalt forsøker, vil jeg mene at dette er en konstruktiv tilnærming. Utvalget stiller seg inn på samme linje som deler av kirkeakademibevegelsen, som “aldri [har] gjeve opp visjonen om at det er mogleg for kristendommen å påverke kultursituasjonen.”¹ Analysen av høringsmaterialet har vist at kritikken mot kulturmeldingen i stor grad fokuserer på andre teologiske motiver enn utvalget gjør, særlig synd og nåde. Høringsinstansene etterlyser også en grundigere teologisk refleksjon. Med utgangspunkt i denne kritikken, har jeg argumentert for at kulturmeldingens teologiske refleksjon burde vært utdypet. Om utvalget hadde vært tydeligere på hvilke teologiske motiver de vektla og hvorfor, ville utvalget kanskje møtt en større åpenhet og meldingen kunne gitt et bredere grunnlag for videre refleksjon i den enkelte menighet.

I innledningen spurte jeg også i hvilken grad det i kulturmeldingen reflekteres over forholdet mellom samtidens kultursyn, og kultursynet i meldingen? Jeg har funnet at utvalget viser hvordan kirken er blitt én av flere subkulturer, og at teologien er avhengig av sin kontekst, det vil si kulturbundet. Fenomenet kulturbundethet anerkjennes altså i meldingen, og fremstilles på en slik måte at kirken ikke er underkastet de andre subsystemene, men fri til å gå i dialog med dem. Den dialogen utvalget taler for, kan identifiseres som en interpenetrasjon mellom kirken og de andre subkulturene, en samtale mellom likeverdige partnere som begge har ressurser som den andre kan dra nytte av. Dette kultursynet er i overensstemmelse med Niebuhrs modell nummer fem.

Refleksjonene over kirkens kulturbundethet i kulturmeldingen, berører to forutsetninger som jeg har diskutert i denne oppgaven: at kirke og kultur er likeverdige samtalepartnere, og at man i kirken har en kulturåpen holdning. Spørsmålet om kirken er likeverdig med kulturen, det vil si om dens stemme vil lyde klart i et flerkulturelt, multireligiøst samfunn, er det mange av høringsvarene som stiller seg tvilende til. De er redde for at kommersielle og usunne krefter skal få dominere i kirken, hvilket kan forstås som frykt for fremmedgjøring. Denne frykten blir ikke imøtekommet med en forklaring på hvorfor og hvordan kirkens budskap kan bli hørt. Dette har jeg påpekt at er en mangel ved kulturmeldingen. Den kulturåpne holdningen som kulturmeldingen tar utgangspunkt i, er basert på et syn på kulturen som god og berikende for mennesket og kirken. Dette synet er historisk sett det minst dominante av to kirkelige tradisjoner i

---

¹Elstad (2006):256

Norge. Den andre, som kan identifiseres som en pietistisk kulturskepsis, avfeies i meldingen som gammeldags. Dette har jeg pekt på at er problematisk. "Folkekirke 2000" og andre undersøkelser viser at folk ønsker mer kunst inn i kirken. Dette kan tas som tegn på en holdning i endring, men ikke som bevis på en gjennomtrengende kulturåpen holdning. At kulturåpenhet ikke diskuteres i kulturmeldingen, er som vi har sett, ett av flere tegn på at den ikke problematiserer forholdet mellom samtidens trender og sitt eget kultursyn.

I kulturmeldingen reflekteres det altså over forholdet mellom kirken og samtiden, men ikke over forholdet mellom utvalgets kultursyn og kultursynet i samtiden. Jeg har argumentert for at dette er en svakhet ved meldingen fordi det fører til en unyansert fremstilling og lite gjennomtenkte råd. Mulige negative effekter av rådene, som koblingen mellom opprettelse av et senter og fremmedgjøringseffekter, burde vært diskutert i meldingen eller forsøkt oppveid på andre måter, som ved en sterk vektlegging av fellesskapsverdier og inkludering. En slik refleksjon kunne forebygget mye av høringsinstansenes kritikk og i større grad åpnet for samtale rundt kultursynet.

Oppsummerende kan vi si at *Kunsten å være kirke. Om kirke, kunst og kultur* har et kulturåpent, dialogfremmende, kunstfokustert kultursyn. Dette er positivt ladede begreper som kan bidra konstruktivt når en strategi for en fremtidig kirkekulturell satsning skal legges. Negativt formulert er kultursynet individbasert, intellektuelt, høykulturelt og bundet av tidstypiske konvensjoner preget av kolonialiseringstendenser. Den norske kirke har fått en kulturåpen melding, men ikke nødvendigvis en melding som i seg selv vil føre til en mer åpen folkekirke. For med Gregersen vil jeg hevde at kirkens mulighet til å ha et berikende forhold til kulturen og omvendt, nettopp er betinget av en dyp erkjennelse av sin kulturbundethet. Først da kan kirken virkelig ta stilling til om og på hvilken måte den vil transformere kulturelle strømninger i sin samtid.

6.2 Utsyn

I innledningen til denne oppgaven nevnte jeg at et senter for skapende og utøvende kunst er i ferd med å opprettes, og påpeker at min hensikt hverken er å være pådriver for eller sabotør av fremdriften av kompetansesentre. Dette er likevel en fare når jeg nå i konklusjonen har trukket frem at flere aspekter ved rådene i kulturmeldingen er problematiske. Derfor vil jeg nå tilslutt komme tilbake til denne utfordringen. Jeg vil trekke opp utviklingslinjen fra utgivelsen av meldingen, og frem til skrivende stund, og kommentere den i lys av mine funn.

I 2005 vedtok Kirkemøtet å satse på et tettere samarbeid mellom kirke og kunstnere, og å starte regionale ressurs- og kompetansesentre for skapende og utøvende kunst.² Kirkerådet utredet mulige modeller for sentre i 2006,³ og gikk inn for å etablere et regionalt senter i Oslo, som skal bli en koordinerende instans for et nettverk av regionale sentre. Tiltaket er definert som et pilotprosjekt i perioden 2007-2009 og forutsetter statlig støtte, som det ennå ikke er sikret.⁴

Parallelt med denne nye kirkelige kultursatsingen, har regjeringen lansert et kulturløft. Muligheten for å lovfeste kultur ble drøftet i Stortingsmelding nr. 48, og i Soria Moria-erklæringen står det at “regjeringen vil innføre en enkel, generell kulturlov som gir uttrykk for det offentliges ansvar på kulturfeltet.”⁵ Kulturdefinisjonen som ligger til grunn for loven, ligner på den kulturpolitiske som vi finner både i Stortingsmelding nr. 48 og *Kunsten å være kirke*. I høringsnotatet til lovutkastet står det: “Det er lagt til grunn en sektorforståelse av kulturbegrepet, det vil si at det omfatter de forskjellige uttrykkene og aktivitetene innenfor kulturlivet og kulturpolitikkenes virkeområde.”⁶ I lovutkastet heter det at “med kulturvirksomhet menes i denne loven å a) skape, produsere, utøve, formidle og distribuere kunstuttrykk, b) verne om og fremme innsikt i kulturarven, c) delta i kulturaktivitet, d) utvikle kulturfaglig kunnskap og kompetanse.”⁷ Dette er presiseringer som også kunne vært gjort i kulturmeldingen, da dens innhold kan deles inn i disse fire kategoriene. Loven nevner ikke kirken, til tross for at det eksplisitt definerer kulturvirksomhet som å verne om og fremme innsikt i kulturarven. Den norske kulturarven er mager uten kirken, som har mange av Norges eldste bygninger, og som har forvaltet kultur gjennom blant annet salmesang og folkeopplysning. Kirken sto også som vi har sett i denne oppgaven, sentralt i oppbyggingen av Norge som en kulturnasjon fra 1814. At kirken ikke er tatt med, og at ingen kirkelige instanser var på den opprinnelige høringslisten,⁸ gjenspeiler holdningen som preget statlige kulturmeldinger før 2002, der kirken ikke regnes som en del av kulturfeltet. Kirkerådets hørings svar kritiserer utelatelsen av kirkelige anliggender sterkt, og

---

²Den norske kirke, KM 7.1/05 (14.11.2005-19.11.2005)

³Den norske kirke, KR 15/06 (22.03.2006-23.03.2006), Den norske kirke, KR 57/06 (13.09.2006-15.09.2006) og Den norske kirke, KR 75/06 (13.09.2006-15.09.2006)

⁴Kirkerådet sendte søknad om økonomisk støtte til opprettelse og drift av senter til Kirke- og kulturdepartementet i januar 2007. Per 8. mai har det ikke mottatt svar.

⁵Regjeringen (20.12.2005):61

⁶Kultur- og kirke departementet, *høringsnotat* (06.11.2006)

⁷Kultur- og kirke departementet (06.11.2006)

⁸Den norske kirken, Kirkerådet (31.01.2007):2

benytter anledningen til å aktualisere behovet for et senter som kan fremme kontakten mellom kirken og resten av kulturlivet i sitt svar. Innsigelsen fører ikke frem; i Ot.prp. nr. 50 (2006-2007) *Om lov om offentlige styresmakters ansvar for kulturverksemd (kulturlova)* er kirken ikke nevnt med ett ord.⁹

Her ser vi to tendenser. Den ene er en kirke som tar utfordringen om en fornyet kirkekulturell satsning på alvor. Kirkerådet og Norske kirkeakademier følger opp initiativet til kulturmeldingen med utforming av et senter og søknad om støtte. Den andre tendensen er en statlig forvaltning som holder kirken utenfor ved å ikke inkludere kirken i den nye kulturloven. Om Kirke- og kulturdepartementets svar på Kirkerådets søknad om midler, vil gjenspeile denne trenden, eller følge opp Stortingsmelding nr. 48 inkluderende linje, gjenstår å se. Uansett understreker nevnte fakta behovet for en pådriver i forhold til staten, slik et senter er ment å være. Men et senter er ment å være mye mer enn en kontakt mellom stat og kirke. Det er i disse andre målene, og møtene mellom enkeltmennesker, menigheter, kunstnere og senteret, at problematikken i denne oppgaven blir særlig aktuell. Kulturmeldingen kan, som vi har sett, sies å favorisere høykultur og profesjonelle aktører fremfor folkelig kultur og amatører. Inge Lønning peker på denne problematikken i sin karakteristikk av Kirkemøtets behandling av kulturmeldingen. Om diskusjonen skriver han blant annet:

“Noen er opptatt av å gjøre døren høy og porten vid for den profesjonelle kunst og de eksperimentelle kulturuttrykk, mens andre taler frivillighetens og amatørskapets sak og tyr til det negativt ladede ordet “finkultur” for å målbære sitt anliggende. Det er like lite overraskende som at interessekonflikten mellom elite-idrett og masse-idrett preger tilsvarende debatter på idrettstinget. I begge settinger gjelder det å unngå den misforståelse at det dreier seg om den type interessekonflikt hvor det ene lar seg dyrke på bekostning av eller til fortrengsel for det annet. Snarere dreier det seg om et gjensidig avhengighetsforhold: uten bredde ingen topp, uten topper ingen bredde.”¹⁰

Jeg forstår Lønnings poeng som at det ikke dreier seg om et Kierkegaards enten-eller, som også karakteriseres i Niebuhrs modell *Christ and Culture in Paradox*. Akkurat den linjen som Lønning her trekker frem, gjenspeiler samme modell som kulturmeldingen heller mot, *Christ the Transformer of Culture*, der et både-og ansees som mulig. Min analyse av argumenter for og

---

⁹Ot.prp. nr. 50 (2006-2007)

¹⁰Lønning (2005):473-474

imot kultursynet i meldingen og sentre, bygger heller ikke på et enten-eller. Hensikten har vært å vise at utvalgets refleksjoner rundt holdninger i meldingen, kan virke ekskluderende gjennom et nedtonet fokus på fellesskap og mangel på diskusjon rundt kulturåpenhet. Dette er aspekter som kan inkluderes i den videre utarbeidelsen av senteret. Slik kan denne oppgaven bidra med innspill til en kirkelig kultursatning, uten å være en normativ pådriver eller sabotør for utviklingen.

Tillegg A

Høringsmaterialet

A.1 Høringsnotat ¹

Kirkens kulturmelding *Kunsten å være kirke* er bygget opp med utgangspunkt i det mandat Kirkerådet ga Norske kirkeakademier da oppdraget ble gitt. Meldingens hovedinndeling omfatter teologisk refleksjon, kartlegging av kunstartenes plass i kirken og forslag til veivalg.

Teologisk refleksjon

Gjennom ti pilarer eller teser peker meldingen ut en mulig vei å gå i forhold til en teologisk refleksjon omkring kirkens forhold til kunst og kultur. De ti pilarene baserer seg på at mennesket ut i fra skapelsen er Guds medskapere, at Gud ut fra inkarnasjonen er avbildbar, at Jesu lignelser er et uttrykk for en kunstnerisk formidlingsform, at Bibelens iscenesettelser vitner om spor etter en regissør, at kunsten har en iboende åpenbaringskarakter, at kunsten har en profetisk betydning, at kristendommen er paradoksenes religion, at både kirken og kunsten fortolker menneskelivet, at kirken er en motkultur og at kunsten alltid er tilstede i gudstjenesten. I forlengelse av presentasjonen av de ti pilarene, utfordrer meldingen til en refleksjon rundt kirkerommets teologi og reiser en rekke spørsmål i tilknytning til en teologisk tenkning om kirkerommet. Meldingen inviterer til videre refleksjon rundt spørsmålene og høringsinstansene inviteres til å arbeide videre med refleksjon rundt disse spørsmålene og bidra til videre arbeid med teologiske holdepunkter for kunsten og for en teologisk forståelse av kirkerommet

Kartlegging

Kartleggingen tar utgangspunkt i 7 ulike kunstområder: musikk, ordkunst, drama, dans, film, visuell kunst

---

¹Kilde: <http://www.kirken.no/kulturmelding/>

og arkitektur. I tillegg presenteres særlige perspektiver fra samisk kirke- og kulturliv, barn og kunst i kirken og internasjonale perspektiv. Meldingen kartlegger ved å gi situasjonsbeskrivelser med bakgrunn i innhentet informasjon, dels fra fagpersoner og dels fra aktører i lokalt, regionalt og nasjonalt kirke- og kulturliv. Meldingen gir et bilde av virksomheten som pågår, og av de utfordringer man står overfor når man ønsker å styrke og videreutvikle kirkens rolle. Kartleggingsdelen inneholder også en diskusjon omkring begrepene kunst og kultur. Høringsinstansene utfordres til å vurdere om kartleggingen gir et godt bilde av den nåværende situasjon og om utfordringene gir en riktig retning for det videre arbeid med kunstområdene.

Strategi

I meldingen brukes begreper som veivalg, konsekvenser og råd i stedet for ordet strategi. Meldingen trekker ikke opp et komplett bilde av hvordan kirken bør tilrettelegge for sin fremtidige kultursatsing, men legger fram en rekke konkrete forslag og peker på et bredt spekter av områder som utfordrer til handling. Høringsinstansene utfordres til å vurdere de forslagene som meldingen presenterer og tenke gjennom hvordan disse utfordringene kan få betydning i egen virksomhet. I høringsspørsmålene er det trukket fram noen spørsmålsstillinger som Kirkerådet anser det viktig å få innspill til i forhold til den videre råds- og Kirkemøtebehandling. Høringsvarene deles inn i to deler. Den første delen presenterer de overordnede spørsmål og bør besvares av alle, mens del to tar for seg mer spesifikke spørsmålsstillinger som kan besvares av de som ønsker det.

Del 1: Hovedspørsmål (besvares av alle)

1. Kan høringsinstansene slutte seg til den teologiske grunnforståelsen av kirkens forhold til kunst og kultur som presenteres:

- gjennom de ti pilarene i meldingens kapittel 2 (s. 43-52)?
- gjennom kapitlet om *Kyrkjerommets teologi* (s. 57-61)?

2. I tredje kapittel, s. 66-103 og s. 114-180, tar meldingen opp kirken og de ulike kunstartene;

- Tegner meldingen et riktig bilde av kirkens møte med kunstartene og gis det en retning som høringsinstansene kan slutte seg til?
- Hva finner høringsinstansene særlig interessant og hva er man mer kritiske til?
- Hvilke utfordringer synes høringsinstansene det er særlig viktig å arbeide videre med? (Gi merknader til en eller flere av kunstartene)

3. Kap. IV s. 187-244 har overskriften *Fra utfordring til visjon og handling*. Deler høringsinstansene de visjoner og de konsekvenser og råd som meldingen foreslår under de enkelte kapitlene? Hva anser dere som særlig interessante

og viktige løsningsforslag og hvilke er dere mer kritiske til. Har dere eventuelt alternative løsningsforslag

- a. når det gjelder arenaer (s. 198-204),
- b. når det gjelder kunstkompetanse i kirken (s. 209-214),
- c. når det gjelder kunstartene (s.215-234)
- d. når det gjelder ressurs- og kompetansesentra (s. 235-244)

Del 2: Delspørsmål (besvares av de som ønsker det)

Allianser

5.1. Meldingen beskriver en rekke felter der kunstnere / kulturinstitusjoner og kirken kan ha interesse av et samarbeid (s. 195-198). Dette går på kampen mot kommersialisering og forflatning, arbeid for internasjonal samhandling osv. På hvilke måter tror høringsinstansene at slike allianser kan dannes, og hva kan fremme og hindre at samarbeidet fungerer?

Organisering

6.1. Meldingen foreslår å bygge ut kirkemusikerens ansvarsområde til å inkludere kor, konserter og generell kulturkoordinering som lovpålagte oppgaver og at stillingen bør være 100 % og innbefatte ansvaret for minst en orgelelev (s. 211-213). Deler høringsinstansene dette anliggende?

6.2. Meldingen vektlegger at det samiske folk skal ha rett til fritt å ivareta og videreutvikle sitt språk, sine symboler og uttrykksformer i kirken (s. 163-169, s. 228-229). Hvordan mener høringsinstansene kirken skal legge til rette for at dette kan skje?

Arenaer og uttrykksformer

7.1. Meldingen fastslår at det er viktig å utvide den stilistiske bredden i kirkens musikkuttrykk, både i retning av samtidsmusikalsk tonespråk og mot mer populære sjangere (bl.a. i utfordringer på s. 212, s. 216-219). Deler høringsinstansene denne oppfatningen?

7.2. Av meldingen fremgår det at kirken bør revurdere sitt regelverk for bruk av kirkerommet og aktivt arbeide med gudstjenesten som kunstuttrykk, og invitere andre aktører til å ta kirkerommet i bruk (s. s.200, 219ff, 231, 234). Mener høringsinstansene at en slik åpenhet er ønskelig, og fordrer det i så fall en revisjon av dagens regelverk i forhold til bruk av kirkerommet?

7.3. Meldingen argumenterer for et skille mellom faste kunstinstitallasjoner og mer temporære kunstnerlige verk

i kirkerommet (s. 201-202, s. 223-224). Det anbefales at kunstnere kan inviteres til å bidra med kunstverk som midlertidig får plass i kirkerommet. Hva mener høringsinstansene om dette?

7.4. Meldingen ønsker at kirken må utvikle en mer bevisst bruk av et vidt spekter av kunstarter i gudstjenesten - Det argumenteres for at film, dans, fortellerkunst, installasjonskunst og drama kan berike tolkning av livs- og trostekster (s.199, s. 230-231). Opplever høringsinstansene at det i dag er åpenhet til å ta i bruk de ulike kunstartene i gudstjenesten?

Generelle kommentarer

8.1. Er det andre spørsmålsstillinger eller kommentarer høringsinstansene ønsker å gi i forhold til meldingen?

A.2 Liste over høringsinstanser ²

Bispedømmerådene(11)	Biskopene(11)
Domkirkemenigheter(11)	Tre menighetsråd i hvert bispedømme(33)
Kt fellesråd i hvert bispedømme(11)	Kirkens Arbeidsgiverorganisasjon
Den norske kirkes kateketforening	Den norske kirkes presteforening
Det Norske Diakonforbund	Musikernes Fellesorganisasjon
Fagforbundet KFO	Døvemenighetenes fellesråd
Institutt for Kristen Oppseding	Det teologiske fakultet
Det teologiske Menighetsfakultet	Misjonshøgskolen
Norges Musikkhøgskole	Ungdommens kirkemøte
Norsk musikkråd	Norges KFUK-KFUM
Norsk kulturråd	Riksteatret
Rikskonsertene	Riksantikvaren
Björgvin kirkemusikk	Olavsfestdagene i Trondheim
Kristiansund kirke kunst, og kulturfestival KKKK	De Internasjonale Kirkefestspill - Kristiansand
Oslo internasjonale kirkemusikkfestival	Kirkelig utdanningssenter i Nord
Norsk skuespillerforbund	Den norske forfatterforening
Norske dansekunstnarer	Norske filmregissører
Norsk komponistforening	Arkitektthøgskolen i Oslo
Norske billedkunstnere	Den norske filmskolen på Lillehammer
Norske arkitekters landsforbund	Utsmykkingsfondet for offentlige bygg
Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider	Norske kirkeakademier
Ung Kirkesang	Norges Kirkesangforbund
Høgskolen i Staffeldtsgate	

²Kilde: <http://www.kirken.no/kulturmelding/>

Tillegg B

Kilder

B.1 Upublisert materiale

Norske Kirkeakademiers arkiv, arkivkode 750 *Kulturmelding* (NKAs arkiv).

B.2 Kulturmeldingen

Kulturmeldingen: 2005, *Kunsten å være kirke-om kirke, kunst og kultur* Oslo: Verbum.

B.3 Høringssvarene¹

Riksantikvaren	Furuset menighetsråd, Oslo
Rikskonsertene	Oslo domkirke, Oslo
Riksteatret	Oslo biskop og bispedømmeråd
Utsmykkingsfondet for offentlige bygg	Døvekirkenes fellesråd
Norske tekstilkunstnere	Elverum menighet, Hamar
Norske billedkunstnere	Gjøvik menighet, Hamar
Norske Dansekunstnere (NoDa)	Hamar domkirke, Hamar
KA-Kirkens Arbeidsgiverorganisasjon	Hamar biskop og bispedømmeråd
Fagforbundet	Nedre Eiker menighet, Tunsberg
Musikernes fellesorganisasjon	Tønsberg domkirke menighet, Tunsberg
Den norske kirkes	Tunsberg biskop og bispedømmeråd
presteforening Det Norske Diakonforbund	Grimstad menighet, Agder og Telemark
Menighetsfakultetet	Kristiansand domkirke, Agder og Telemark
Kirkelig utdanningscenter i Nord-KUN	Agder og Telemark biskop og bispedømmeråd
Ung Kirkesang	Fana sokneråd, Bjørgvin
Oslo internasjonale kirkemusikkfestival	Fjaler prestegjeld, Bjørgvin
Kristiansund Kirke Kunst Kulturfestival	Voss sokneråd, Bjørgvin
Olavsfestdagene, Trondheim	Bergen Domkirke, Bjørgvin
Norsk kulturråd	Os sokneråd, Bjørgvin
Norske kirkeakademier (NKA)	Bjørgvin biskop
Molde domkirke, Møre	Bjørgvin bispedømmeråd
Spjelkavik menighet, Møre	Andøy kirkelige fellesråd, Sør-Hålogaland
Møre biskop og bispedømmeråd	Dolstad menighet, Sør-Hålogaland
Stiklestad sokneråd, Nidaros	Sør-Hålogaland biskop og bispedømmeråd
Nidaros domkirke menighet, Nidaros	Bodø domkirke menighet, Sør-Hålogaland
Nidaros biskop og bispedømmeråd	Sandtorv menighet, Nord-Hålogaland
Mellomkirkelig råd	Nord-Hålogaland biskop og bispedømmeråd
Sarpsborg kirkelige fellesråd, Borg	Stavanger kirkelige fellesråd, Stavanger
Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider	Varden menighet, Stavanger
Institutt for Kristen Oppseding-IKO	Stavanger biskop og bispedømmeråd
Norges musikkhøgskole	Gand menighet, Stavanger
Normisjons Høgskole i Staffeldts gate	Stavanger domkirke, Stavanger
Kultur og kirke departementets konsulent i kirkebygging	(Ølen sokneråd, Stavanger)

¹ Kilde: <http://kirken.no/?event=showArticle&FamID=169>

Bibliografi

- Andersen, S.: 1992, "Kultur, delkultur og helhedskultur", *Nord Nytt 45 - nordisk tidsskrift for folkelivsforskning* (Januar), 21–30.
- Baklien, B.: 2002, *Jürgen Habermas. Kommunikative rasjonalitetsteori og handlingsteori. En teori-intern drøfting og kritikk.*, Hovedoppgave i filosofi, Universitetet i Oslo.
- Bergmann, S.: 2003, *I begynnelsen är bilden. En befriande bild-konst-kultur-teologi*, Stockholm: Proprius Förlag.
- Bredin, H. og Santoro-Brienza, L.: 2000, *Philosophies of Art and Beauty*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Collinson, P.: 2004, *The Reformation. A History*, New York: The Modern Library.
- Dahl, H.F. og Helseth, T.: 2006, *To knurrende løver - kulturpolitikens historie 1814-2014*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Demerath III, N. J.: 2002, "A Sinner among the Saints: Confessions of a Sociologist of Culture and Religion", *Sociological Forum* **17**(1), 1–19.
- Den norske kirke, Formål: 2005, 2007/21. april <http://kirken.no/?event=doLink&famID=232>.
- Den norske kirke, Kirkerådet, høringsbrev: 16.03.05, *Kulturmelding for Den norske kirke - høringsbrev*, 2007/22. april <http://www.kirken.no/kulturmelding/>.
- Den norske kirke, KM 7.1/05: 14.11.2005-19.11.2005, *Sakspapirer til Kirkemøtet*, 2007/12. april <http://www.kirken.no/?event=DoLink&NodeID=22505>.
- Den norske kirke, KR 15/06: 22.03.2006-23.03.2006, *Sakspapirer til Kirkerådet*, 2007/21. april <http://kirken.no/?event=DoLink&famID=6784>.

- Den norske kirke, KR 51/01: 4.11.2002-9.11.2002, *Kirke/stat-innstillingen*, 2007/22. april
<http://kirken.no/?event=SearchModules>.
- Den norske kirke, KR 56/05: 08.09.2005-09.09.2005, *Sakspapirer til Kirkerådet*, 2007/12. april
<http://kirken.no/?event=DoLink&famID=6783>.
- Den norske kirke, KR 57/06: 13.09.2006-15.09.2006, *Sakspapirer til Kirkerådet*, 2007/22. april
<http://kirken.no/?event=DoLink&famID=6788>.
- Den norske kirke, KR 75/06: 13.09.2006-15.09.2006, *Sakspapirer til Kirkerådet*, 2007/22. april
<http://kirken.no/?event=DoLink&famID=6788>.
- Den norske kirke, Strategiplan: 2005-2008, 2007/2. mai
<http://kirken.no/?event=doLink&famID=231>.
- Den norske kirke, UKM 05/04: 21.06.2004-24.06.2004, *Protokoll UKM 2004*, 2007/22. april
<http://www.kirken.no/?event=DoLink&famID=6845>.
- Det teologiske fakultet, U. i. O.: 2007, Prosjektsøknad: Sanselighet og transcens - det hellige og det sublime i et religionsestetisk perspektiv, 2007/1. mai
<http://www.tf.uio.no/aktuelt/religionsestetikk>.
- Dokka, Å.: 2005, "Kultur - og kritikk. En kommentar til Kulturmeldinga: Kunsten å være kirke", *Kirke og kultur* (3), 311-318.
- Elstad, H.: 2006, *I dialog - Norske Kyrkjeakademi 1956-2006*, Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Bibelen*: 1995, 9. opplag, Oslo: Det norske bibelselskap.
- Evangelische Kirche in Deutschland: 1999, *Gestaltung und Kritik zum Verhältnis von Protestantismus und Kultur im neuen Jahrhundert*, EKD-Text Nr. 64,
http://www.ekd.de/studium_bildung/gestaltung_1999_vorwort.html.
- Fink, H.: 1988, "Et hyperkomplekst begrep" i H. Hauge og H. Horstbøll (red) *Kulturbegrebets kulturhistorie*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Furre, B.: 1992, *Norsk historie 1905-1990. Vårt hundreår*, Oslo: Det norske samlaget.

- Goldstein, W. S.: 2005, "The Dialectics of Religious Rationalization and Secularization: Max Weber and Ernst Bloch", *Critical sociology* **31**(1), 115–151.
- Gregersen, N. H.: 1988, *Teologi og kultur. Protestantismen mellem isolation og assimilation i det 19. og 20. århundrede*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Gustafson, J. M.: 2001, "An Appreciative Interpretation", innledning til jubileumsutgaven av *Christ and Culture*, New York: Harper & Row.
- Haanes, V. L.: 2002, "Hva er estetikk", *Prismet* (2), 55–62.
- Habermas, J.: 1981, *Theorie des kommunikativen Handelns*, Vol. 2, Frankfurt: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, J.: 1992, *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*, Frankfurt: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, J.: 1997, "Further Reflections on the Public Sphere" i C. Calhoun (red) *Habermas and the Public Sphere*, Massachusetts: MIT Press.
- Habermas, J. og Luhmann, N.: 1976, *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie*, Frankfurt: Suhrkamp Verlag.
- Halvorsen: 1993, *Å forske på samfunnet. En innføring i samfunnsvitenskapelig metode*, Oslo: Bedriftsøkonomens forlag.
- Høeg, I. M, Hegstad, H. og Winsnes, O. G.: 2000, *Folkekirke 2000. En spørreundersøkelse blant medlemmer av Den norske kirke*, Oslo: KIFO Stiftelsen Kirkeforskning.
- Herder, J. G.: 2002, *Philosophical Writings* Redigert og oversatt av Michael N. Forster, Cambridge: Cambridge University press.
- Hodne, Ø.: 1993, *Kirke og fritid. En studie i norsk mellomkrigskultur*, Oslo: Novus forlag.
- Horsbøll, H.: 1992, "Kulturbegreber i den "ny kulturhistorie" - belyst gjennom bogtrykkets kulturhistorie", *Nord Nytt 45 - nordisk tidsskrift for folkelivsforskning* (Januar), 43–51.
- Husserl, E.: 1993, *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

- Hygen, J. B.: 1981, "Den moderne kunst og det moderne menneske" i , *Kristendom og kultur. Utvalgte artikler, utgitt til forfatterens 70-årsdag, 16. juli 1981* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag pp. 93–103.
- Hylland Eriksen, T.: 2006, "Historien om religionserstatning" i E. Følstad, P. S. Raaen og O. Skjevik (red) *Kampen om fortida. Foredrag i 2003 og 2004*, Verdal: Stiklestad Nasjonale Kultursenter AS.
- Jensen, J. C. og Goldschmidt, M. J.: 1986, *Lantinsk-dansk ordbok* 2. utvidet og forbedret utgave, 10. opptrykk, København: Gyldendal boghandel - Nordisk forlag.
- Johnston, T.: 2000, "The Reformation and Popular Culture" i *The Reformation World* A. Pettegree (red.) Opptrykk 2002, London: Routledge.
- Jørgensen, D.: 2001, *Skønhedens metamorfose. De æstetiske idéers historie*, Odense: Odense Universitetsforlag.
- Kifo: 2006, *Kvantitativ sammenfatning av høringssvar til stat - kirke utredningen (NOU 2006: 2)*, 2007/22. april http://www.regjeringen.no/upload/kilde/kkd/prm/2007/0011/ddd/pdfv/305154-kifo_rapporten2_kirkestat_2.pdf.
- Kultur- og kirkedepartementet: 06.11.2006, *Forslag til lov om offentlige myndigheters ansvar for kulturvirksomhet*, 2007/2. mai http://regjeringen.asap-asp.com/upload/kilde/kkd/hdk/2006/0030/ddd/pdfv/303537-kulturlov_-lovforslag_0611.pdf.
- Kultur- og kirkedepartementet, *høringsnotat*: 06.11.2006, 2007/2. mai <http://regjeringen.asap-asp.com/nb/dep/kkd/dok/hoeringer/hoeringsdok/2006/Horing-Utkast-til-lov-om-offentlige-mynd/3.html?id=424131>.
- Lehmkuhl, A.: 2007, "Moral Theology" Transkribert av D. J. Potter, *The Catholic Encyclopedia*, Volume XIV. Published 1912. New York: Robert Appleton Company. 2007/2. mai <http://www.newadvent.org/cathen/14601a.htm> .
- Lie, T.: 2002, "Du skal høre mye..." *Elektroniske høringer - erfaringer og utfordringer*, Hovedoppgave ved avdeling for forvaltningsinformatikk, Universitetet i Oslo.

- Lønning, I.: 1981, "Kristendom og kultur" i , *Kristendom og kultur. Utvalgte artikler, utgitt til forfatterens 70-årsdag, 16. juli 1981* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag pp. 13–15.
- Lønning, I.: 2005, "En offensiv kulturbærer?", *Kirke og kultur* (4), 473–474.
- MacGregor, N. og Languir, E.: 2000, *Seeing Salvation. Images of Christ in Art*, BBC.
- Marty, M. E.: 2001, "Forord" i jubileumsutgaven av *Christ and Culture*, New York: Harper & Row.
- Mäenpää, T.: 1998, *Kristendom och kultur enligt Antti J. Pietilä, Eino Sormunen och Yrjö J. E. Alanen*, Åbo: Åbo Akademis Förlag.
- Minear, P. S.: 1952, Reviewed Work(s): "Christ and Culture by H. Richard Niebuhr", *Journal of Bible and Religion* **20**(1), 41–42.
- Niebuhr, H. R.: 1975, *Christ and Culture*, New York: Harper & Row.
- Niebuhr, H. R.: 1996, "Types of Christian Ethics" i G. H. Stassen, D. M. Yeager og J. H. Yoder (red). *Authentic Transformation: A New Vision of Christ and Culture*, Nashville, TN: Abingdon Press.
- Norske kirkeakademier: 2003, *Årsmelding*.
- Oftestad, B.: 2005, "Kirken i det nye Norge" i B. T. Oftestad, T. Rasmussen og J. Schumacher (red) *Norsk kirkehisotrie*. 2. utgave, Oslo: Universitetsforlaget.
- Ording, H.: 1929, *Estetikk og kristendom*, Oslo: Aschehoug & Co.
- Ot.prp. nr. 50: 2006-2007, *Om lov om offentlege styresmakters ansvar for kulturverksemd (kulturlova)*, 2007/2. mai <http://regjeringen.asap-asp.com/pages/1966071/PDFS/OTP200620070050000DDDPDFS.pdf> 13.04.2007.
- Parsons, T.: 1970, *The Social System*, London: Routledge & Kean Paul Ltd.
- Pettegree, A.: 2000, "Art" i A. Pettegree (red) *The Reformation World* Opptrykk 2002, London: Routledge.
- Rasmussen, T.: 2005, "Fra reformasjonen til 1814" i B. T. Oftestad, T. Rasmussen og J. Schumacher (red) *Norsk kirkehisotrie*. 2. utgave 1993, Oslo: Universitetsforlaget.

- Reames, K.: 1998, Reviewed Work(s): "Authentic Transformation: A New Vision of Christ and Culture", *The Journal of Religion* **78**(1), 130–131.
- Refsum, G.: 2000, *Genuine Christian Modern Art : Present Roman Catholic Directives on Visual Art Seen from an Artist's Perspective*, Arkitekthøgskolen i Oslo.
- Regjeringen: 20.12.2005, *Plattform for regjeringssamarbeidet mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet 2005-09*, 2007/2. mai <http://www.regjeringen.no/upload/kilde/smk/rap/2005/0001/ddd/pdfv/260512-regjeringsplattform.pdf>.
- Repstad, P.: 1993, *Mellom nærhet og distanse*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Scriven, C.: 1988, *The Transformation of Culture: Christian Ethics after H. Richard Niebuhr*, Pennsylvania: Heralt Press.
- Solhjell, D.: 2005, *Fra akademiregime til fagforeningsregime. Kunstpolitikk 1940-1980*, Oslo: Unipub.
- Stassen, G. H.: 1996, "Concrete Christological Norms for Transformation" i G. H. Stassen, D. M. Yeager og J. H. Yoder (red). *Authentic Transformation: A New Vision of Christ and Culture*, Nashville, TN: Abingdon Press.
- St.meld. nr 48: 2002-2003, *Kulturpolitikk fram mot 2014*, Kirke- og kulturdepartementet. 2007/1. mai <http://www.regjeringen.no/Rpub/STM/20022003/048/PDFS/STM20022003004800DDDPDFS.pdf>.
- Vederhus, I.: 2005, "Ei melding om Kirke og om Kultur? - Ein redaksjonell introduksjon til temaet "Kirke som kunst"", *Kirke og kultur* (3).
- Vigilius, M.: 2005, *Kirke i kirken. Luthersk vækkelseskristendom - fra kirkelig bevegelse over organisation til kirkeligt opbrud*, Hillerød: LogosMedia.
- Vårt Land: 10.06.2004b, "Mer undring i galleriene enn i kirkene".
- Vårt Land: 13.10.2004a, "Endringer i spiritualitet", 2007/1. mai <http://www2.vl.no/apps/pbcs.dll/article?AID=/20041013/ARTIKLER/41012013&SearchID=73280445972302>.
- Vårt Land: 16.09.2003, "Ett menneske under tretti".

- Ward, G.: 2005, *Christ and Culture. Challenges in Contemporary Theology*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Williams, R.: 1958, *Culture and society 1780-1950*, New York: Columbia university press.
- Williams, R.: 1981, *Culture*, London: Fontana Press.
- Williams, R.: 1990, *Keywords. A vocabulary of culture and society* Revidert og utvidet i 1983, 4. opptrykk, Glasgow: Fontana Press.
- Wisløff, C. F.: 1971, *Norsk kirkehistorie*. Bind 3, Oslo: Lutherstiftelsens forlag.
- Wollebæk, D., Selle, P. og Lorentzen, H.: 2000, *Frivillig innsats. Sosial integrasjon, demokrati og økonomi*, Bergen: Fagbokforlaget.
- Yeager, M. D.: 1996, "The Social Self in the Pilgrim Church." i G. H. Stassen, D. M. Yeager og J. H. Yoder (red) *Authentic Transformation: A New Vision of Christ and Culture*, Nashville, TN: Abingdon Press.
- Yoder, J. H.: 1996, "How H. Richard Niebuhr Reasoned: A Critique of Christ and Culture" i G. H. Stassen, D. M. Yeager og J. H. Yoder (red). *Authentic Transformation: A New Vision of Christ and Culture*, Nashville, TN: Abingdon Press.